

о. І. Г. Г.

В ІМ'Я ІДЕЇ

(Уривки з нотатника)

КАНАДА

1959

о. І. Г. Г.

О, Краю мій, запропашений Краю!
Знедолена, поневолена Україно!
Твої діти блукають на роздоріжжі,
Стежок до правди і волі шукають...

В ІМ'Я ІДЕЇ

(Уривки з нотатника)

Світлої пам'яті моїх незабутніх Батьків,
Невинно замордованих московськими
катами.

А в т о р

ДО СПОГАДІВ

“Покажи мені, Господи, дорогу
мою, якою йтиму . . .”

До року 1907 я провадив безжурне, спокійне життя в домі Св. Пам. Батьків моїх . . . Не мав я важких переживань, не задумувався над собою. Свою рідну Україну я любив своїм дитячим та юнацьким серцем: любив її мальовничу природу, любив її мову, співучу й ніжну, любив її чарівні пісні, любив українські традиційні свята . . . Все це глибоко вражало мене . . . Життя текло спокійно. А далі гімназія, військова школа . . . Інше оточення, чужа мова, чужа культура . . . Всміхалася мені кар'єра військова . . . Жилось привільно, весело . . . Згладжувалось рідне, близьке, замінювалось іншим, чужим . . .

Але 1916-17 роки стали тривожними . . . Я і тоді спочатку дивився спокійно, не уявляв собі належно жаків революції . . .

Настав 1917 рік — революція. Аж тепер мене струснуло і зачепило, хоч мені говорили про все це раніше . . . Аж тепер я зупинився і задумався . . . Почались справжні жахи революції . . . На фоні революції з'явилась маловідома до того часу партія большевиків. Вони все „старе життя” розкладають, нищать, руйнують і промощують собі дорогу вогнем і мечем . . . Особливо це відчувалося в моїй Україні, до якої я після Московщини повернувся душею знову . . .

Тепер я таки відчув себе сином України . . . Став твердо на ґрунт боротьби за свою Вітчизну. Болюче і важко переживав я всі аномалії в Україні, агресивні і нищівні дії московських большевиків . . . Несталість поглядів діячів - керівників українського життя, байдужість та помилки, зокрема Центральної Ради, все це дуже важко

відбивалося на нашій народі . . . Все це я спостерігав і носив болі в своїм серці . . . Але спостерігати і боліти душею не досить . . . Треба діяти, активно і жертвенно діяти . . .

Удесятирилась трагедія душі моєї, коли я прибув на Лубенщину, в землю батьків моїх, і дізнався, що московські червоні кати вимордували невинну родину мою . . .

Осамітнений, знедолений, безсилий, з глибокими муками в душі — я став на роздоріжжі: що робити? . . . Куди іти? . . . Де правди шукати? . . . "Покажи мені, Господи, дорогу мою, якою піду?!" — благав я Бога . . . І допоміг мені Господь - Бог, і підвівся я з тієї безсилости, і вирішив я піти дорогою служіння рідному народові, своїй Україні! . . .

І з'явився в душі і тілі дух рішучости до кінця боротися за мою Україну, і з'явився у мене дух протесту і помсти проти московських катів-мародерів, що поневолюють і вимордовують мій нарід . . . Шляхи і методи цієї боротьби я подаю в своїх спогадах, а поруч подаю і ті гріхиперешкоди, що зустрів я на своїй дорозі, на дорозі служіння рідній Україні.

А в т о р

На чужині.

Березень 1958 р.

ШЛЯХИ ДО МРІЙ

Повітове місто Ананьїв на Херсонщині було останнім етапом існування Н.... кавалерійського полку російської імператорської армії, в якому я тоді служив. З початком лютневої революції 1917 р. почався і розклад російської армії. Даремні були всі зусилля стримати цей процес. Здавалося, якісь таємні сили навмисне розкладають її прискореним темпом. З кожним днем занепадала дисципліна, цей найголовніший чинник боєздатності кожної армії. І не дивно, бо мало не по трьох роках війни російська армія була аж занадто перенасичена призивним і резервовим складом. Власне, це найбільше спричинилося до розкладу армії.

Був це час перевороту і великих змін у Росії. І все це голосною луною відбивалося і на фронті, спричиняючись до занепаду бойового духу армії. Не без вини був і провід армії, що за всяку ціну намагався приховати від війська справжню дійсність. Щоправда, тодішні часті політичні зміни в державі і не давали змоги зорієнтуватися, та ще й на фронті, в тій складній ситуації. Останньою спробою зберегти армію, як бойову силу, був контр-наступ „главковерха” Керенського. Був це не абиякий промовець-демагог. Захоплене цим красномовством жіноцтво називало Керенського „Сашка-душка”. Він, мабуть, уявляв собі, що не тільки армію, але й цілу Росію, можна відродити тільки зливою промов. Було бажання вжити всі можливі заходи, щоб підняти дух армії, опираючись на „гура-патріотизмі”. Та ба, у той час стомлені солдати були вже наскрізь пройняті одним бажанням — якнайшвидше вернутися додому. Тоді вже відчувався подих нової злої сили — большевизму, гасла і обіцянки якого зовсім заглушували патріотичні заклики самозакоханого „главковерха”. Не зміцнило армії

і створення жіночих ударних батальйонів. А все таки вирішили піти в наступ.

На вислід наступу не довелося довго чекати. Стався страшний розгром російської армії. Фронт майже перестав існувати. Солдати почали розбігатися. Багато з них пішли додому зі зброєю в руках, плюндруючи по дорозі що попало, особливо гуральні. Серед такого страшного хаосу з тієї величезної армії залишилася тільки кавалерія, що зберегла в собі ще певний військовий лад. А це тому, що до кавалерії, цієї окраси й гордості колишніх армій взагалі — добирали людей з більшими вимогами. Близкуча уніформа кавалерії за мирного часу та її упривілейованість в армії — сприяли й скріплювали плекання таких чеснот, як карність, товаристська, хоробрість і розуміння чести. Тим більше, що людський склад кавалерії під час війни майже не поповнювався призивним складом. Тому, після розвалу фронту, її вжито для рятування тилу. З цією метою і нашу Н... кавалерійську дивізію перекинуто на Херсонщину. Для мого полку призначено місто Ананьїв. Ескадрони були розміщені навколо центру міста в приватних будинках, бо в місті не було жодних касарень.

За винятком окремих випадків, близько чотирьох місяців свого постою, полк зберігав свою цілість, охороняючи порядок у цілому повіті. В той час влада в Росії була вже в руках большевиків у формі комітетів „советов рабоче-крестьянских і солдатских депутатов”. Такий „совет” був і в Ананьєві, бо і тут було багато жидів, але большевики тоді ще не могли опанувати міста, бо в місті стояв наш полк і мав усю владу. Не маючи сили відверто виступити проти полку, „совет” розпочав шалену агітацію серед його складу.

У Києві рівночасно формувалася українська влада — Українська Центральна Рада. Усвідом-

люючи справу, я переконав більшість офіцерів українізувати полк, щоб зберегти його від большевизації. Тим більше, що такий випадок вже стався в одному з кавалерійських полків. Це дало мені змогу звільнити з полку всіх неукраїнців, яких була меншість і які хотіли швидше повернутися додому, а полк перейменувати на „Полк імени Гетьмана Богдана Хмельницького”. Про ту зміну я повідомив Український Військовий Генеральний Секретаріат у Києві із заявою, що полк визнає Секретаріат і переходить під його владу. Після цього я оголосив себе комендантом міста. Щоб бути в курсі справ і запобігти всяким випадкам, почав відвідувати різні збори й мітинги, які тоді були щоденним явищем. Особливо я пильнував мітинги, що їх скликав „Совет Рабоче-Крестьянских і Солдатских Депутатов”. Одрразу ж після українізації, щоб запобігти большевизації, я реорганізував лад у полку: створив солдатський комітет, передавши під його владу господарчу частину полку. Крім того, зформував допомогову раду з певних солдатів. Рівночасно розпочав і ознайомлювати полк з історією України. У полку були ще два більш-менш свідомі офіцери українці, що прибули до полку вже під час війни, але, на жаль, вони чомусь уникали активної праці, воліючи разом із іншими „кавалерствувать”, пиячити та грати в карти.

Відвідував я мітинги завжди з чималою групою певних солдатів. На тих мітингах і зборах я обережно висловлював і свою думку, скеровуючи її проти большевиків; а здебільшого намовляв на це своїх свідоміших солдатів. Моя особа, як „буржуя-золотопогонника”, хоч я тих погонів уже й не носив, була для большевиків доброю нагодою до посилення агітації проти офіцерства. У ті часи саме слово „офіцер” було претекстом для большевиків до розпалювання ще більшої ненависти серед солдатів.

вали тяжкою гарматою нашу прекрасну столицю. У самому Києві клекотало повстання. З великими труднощами, ми добралися до комендатури міста, але й там панував такий хаос, що ми нічого не могли довідатись. Нам не залишалося нічого більше, як залишити будинок комендатури, що і так був уже майже порожній. При виході з будинку якась особа з гвинтівкою на плечі сказала мені: "Та роби́ть, що хочете, тут скрізь б'ються".

Наш киянин попрощався з нами, а ми, полтавці, утрюх пішли в напрямі тодішнього Бібіковського бульвару (тепер Шевченківського), пробираючись попід будинками. Вийшовши на бульвар, ми здивувалися, бо побачили невеличкий танк, а по боках його людей з гвинтівками й гранатами, одягнених у кожушки і шапки з червоними шликами. Ми ж не мали гвинтівок, а тільки револьвери системи „Наган” та малої системи „Мавзер”. Аджеж ми пробиралися до Києва, як солдати, що залишили фронт. Такі самі вояки були й на пішоходах. Вони стріляли у вікна будинків, з яких лунали постріли в їхній бік. Це була гайдамацька сотня отамана Симона Петлюри, і наступала вона на залізничий двірець. Ми зраділи й негайно приєдналися до них. Разом із гйдамаками ми просувалися в напрямку двірця пішоходами. Надвечір ми здобули двірець, та, на жаль, недовго довелося в ньому залишитися. Уже другого дня, пізно ввечері, український Уряд примушений був залишити Київ, а з урядом вийшли і всі вірні йому військові частини.

У цей же час, большевики, займаючи Київ, розпочали жакхливий терор, власне страшну різанину та мордерство, кого тільки приймали з вигляду за буржуя, офіцера чи „якогось контрреволюціонера”. Ми троє полтавців були так виснажені фізично й змучені довгим переходом від Ананьєва, та ще й у найжакхливіших умовах,

що не могли вже стояти на ногах. Боже! Як дуже хотіли ми відступити разом із гайдамаками, які, на жаль, крім власних ніг, не мали інших засобів пересування. Відступаючи з гайдамаками серед ночі, ми й незчулися, як звалилися з ніг, просто на дорозі, в одній закутині Києва і залишилися в ньому.

Прийшовши до свідомості, ми зрозуміли весь жах свого становища. Здавалося, що смерть була неминуча. Місто завмерло, тільки чути було з усіх боків постріли та людські зойки. Правду кажуть, що в людині, коли гине, раптом з'являються сили, яких вона не відчувала в собі. Таке сталося і з нами. Ми не цілком прийшли в себе, але вирішили негайно тікати з цього пекла на свою Полтавщину; це був тоді єдиний вихід. За Дніпром ми трохи відпочили, потім помандрували кожен до свого дому.

Діставшись до своїх Лубень, я застав дім своїх батьків замкненим, усі вікна були повибиті. Від близьких мені знайомих я довідався, що мої батьки виїхали на село до мого дідуся. Другого дня увечері я пішов до Шеметів, маєток яких був під Лубнями, в селі Круглик. Нікого з господарів там уже не було і все світило пустою. Переночувавши, я найняв підводу й поїхав до свого дідуся.

О, Боже мій Милостивий! Яка ж страшна дійсність там чекала на мене: мої батьки і всі родичі були вимордовані, а будинок спалений. І учинила цей жахливий злочин банда москалів із Рязанщини. Про це оповідали мені всі, кого тільки я розпитував. Та банда прибула в село за два дні перед злочиним. Злочин учинила третього дня на світанку, тому люди збіглися вже тоді, як горів будинок. Те саме стверджували й дві служниці, які втекли до клуні під час нападу.

Ця трагічна подія опанувала все моє ество, викликала в мені велику ненависть до всього мос-

ковського й породила жадобу помсти. Я глибоко відчув не тільки своє горе, але й важку недолю свого народу. Відтепер розпочалася друга частина мого життя, сповнена не стільки бажанням знайти нагоду для помсти, як і знайти шляхи до національного пробудження мого народу і ліки для об'єднання всіх синів України.

НАРОДЖЕННЯ ІДЕЇ

Була рання весна. Повернувся наш уряд до своєї столиці під опікою нових союзників — німців. Поволі унормалізовувалося життя і затишали пристрасті, що їх розбурхав гураган дикої московської революції. Я поспішав чимшвидше виїхати до Києва. Одного дня, вклонившись рідній землі, рушив у дорогу. О, Боже! Як тяжко було мені залишати місця, де минало моє дитинство, і місце вічного спочинку моїх нещасних батьків і родичів. Зате той біль скерував мене на шлях мого дальшого життя, став дороговказом, що викристалізував непохитність мого характеру, визначив мету мого дальшого існування.

У Києві я відразу пірнув у вир активного і діяльного життя мого народу, під проводом Центральної Ради, яка мала покласти основи самостійності України. А перебуваючи в центрі військового осередку України, я мав нагоду всебічно пізнати діяльність і здібність нашого уряду для такого великого чину. Я бачив не тільки хиби й несталість уряду, але й саме нерозуміння ним свого важкого й великого завдання. Складалося враження, що не власна самостійна держава була на меті уряду, а тільки форма її ладу, і то ще не створеної, а тільки проголошеної держави, опертої на силі свого союзника, центральних державах.

Кволо клалися ті підвалини держави, повільно зміцнювалася національна свідомість, зате нестримне в своєму гоні різне партійництво галь-

мувало й руйнувало розгін і заходи до здійснення основної мети. Державний лад є конечний, але він мусить бути опертий не на хитких проєктах, а на сконсолідованій системі однієї програми. Тим більше, що панував ще дух анархії. Отже, найбільшою помилкою Центральної Ради був, на мою думку, соціалізм, пристосований до большевицької демагогії.

Не кожному надається та сама сорочка. Большевики знали вдачу, психіку і побут свого московського народу, основного ядра, на якому вони збудували свою державу. а наш уряд, мабуть, духу свого народу, хоч і вийшов із нього, не тільки не знав, а навіть не хотів і знати. Большевики хитрощами та обманом захоплювали владу, щоб панувати над народом, а не для керування ним. Фундамент і міць кожної держави становить сильна армія, та економіка, без чого вона і не може існувати, та ще така держава, як Україна, оточена ворогами, з приспаним національно народом. Та тодішні наші провідники й самі не тільки не мали такого розуміння, а просто вважали армію за непотрібну, навіть шкідливу для держави, бо сліпо вірили в ефемерну соціалістичну солідарність.

У той час я був далекий від усяких партій, вважаючи їх швидше за непотрібні, а навіть шкідливі, а жив тільки бажанням самостійної держави, в якій вбачав збудований дім. Тим то я і йшов за кожним урядом, який брався за будову українського дому — держави. Маючи міцну державу, завжди можна змінити в ній лад, а не навпаки, як це розуміла тодішня наша влада. Історія показує нам, що старі держави, які будувала тверда влада, існують століттями. Проте і вони занепадають, або хитаються під кермою різних соціалізмів. То що ж тоді говорити про державу, парід якої протягом століть був у неволі? Щоправда, є держави, які існують в силу різних полі-

тичних комбінацій, так би мовити, з своєрідної ласки, але такого щастя Україна не мала.

Хибою Центральної Ради було й те, що вона не розуміла й не хотіла виконувати взятих на себе зобов'язань супроти своїх союзників. Адже вони допомогли Україні не з якихось нижніх почувань, а виключно з власної користи й потреби. Це мусів би бачити, здається, і сліпий, але, на жаль, наш тодішній уряд цього не бачив. Чи міг довго тривати свідомий саботаж свого союзника? Таж Центральні Держави самі провадили на життя і смерть боротьбу з своїми ворогами за власне існування, отже такий уряд вони мусили б змінити, бодай для власного рятунку. Вони, щоб примусити виконати договір, зробили б це навіть і в тому разі, коли б існував у них і республіканський лад.

Зрадливість для всіх нестерпна. Україна прокинулася в час, якого так боявся наш національний пророк Тарас Шевченко, тобто — “окрадена і в огні”, а зла доля до того ще й дала державний провід людям, які довго не відчували потреби власної незалежності, про що свідчать чотири універсали, що з'являлися під примусом обставин і часу. Коли були такі провідники, то що ж можна тоді говорити про нарід, у свідомості якого існувало головне соціальне питання. Віковічна політична неволя українського народу, вродженого демократа, зродила в ньому двох найбільших ворогів національної державної ідеї, гріх Каїна і Хама. Тристалітня московська неволя просякла все єство нашого народу, зродивши в ньому тип дегенерата - малороса.

Про підготовку до перевороту в Україні я був давно втаємничений і співчував йому. Я уважав, що гетьманат не тільки краща форма державного ладу, але й ближча духом українському народові, ніж різні соціалізми. Сумнів мав я тільки щодо особи кандидата на гетьмана. Генерала

Скоропадського я знав, як вихованця пажеського корпусу, військове життя якого пройшло в середовищі найвищої російської аристократії, при царському дворі. Власне це і викликало в мені сумнів щодо непохитності і відданості його українській ідеї, щодо створення ним незалежної української держави.

Невеличка наша група старшин створила собі окрему таємну організацію, так би мовити, — організацію однопумців. Ми мали на меті поширити, головню серед військовиків, авторитет нашого кандидата на гетьмана. Ми намітили були австрійського архикнязя Вільгельма, що відомий був пізніше серед українців, як Василь Вишиваний. Ми вважали, що він, як чужинець, уже з титулу свого становища буде стійкіший щодо ідеї української держави і матиме сильнішу підтримку від тодішніх наших союзників. Та й історія знає не один такий випадок. Тим більше, що архикнязь уже давно виявляв велику прихильність до нашого народу, і навіть вивчив нашу мову. Він тоді саме перебував тимчасово серед українських січових стрільців у районі Єлисаветград. Та мрії звичайно часто бувають далекі від дійсності.

У порозумінні з полковником Василем Тютюнником, пізнішим головним командувачем української армії, який помер від тифу в Проскуріві, я їздив до постою архикнязя з метою не тільки поінформувати його про наш плян, але й познайомитись із ним особисто. При цьому я познайомився і з його оточенням — західними українцями. Знайомлючись із архикнязем, у мене вже тоді закрався сумнів щодо нашої непомилковості у виборі його кандидатури на гетьмана. Була це добра й мила людина, вдачею мрійник, що мав у своєму характері більше жіночих прикмет, ніж мужеських. Це був радше романтик, що захоплювався різноманітністю життя і легко піддавав-

ся стороннім впливам. Він захоплювався більше зовнішністю українства, як от писанки, вишивки, пісні, танки і т.п. характеристичні ознаки нашої культури. Вразила мене фамільярність у поведженні з ним одного гуцула, на прізвище Шекирик, що у своїй народній ноші старався підкреслювати свою близькість до архикнязя.

Якщо архикнязь дозволяє таку фамільярність із собою кожному, то як же він зможе виявити свій авторитет, як гетьман - володар? — подумав я. А що ж варта влада без авторитету у власній державі? Згодом ми переконалися, що і сам наш плян на ті часи був зовсім не реальний і навіть шкідливий, як з огляду на наш нарід, так і з огляду на німецьку владу.

Ці мої розходження в поглядах з іншими у справі вибору гетьмана не мали найменшого впливу на мою пізнішу співпрацю з гетьманським урядом, і я працював за гетьмана ще з більшою наполегливістю, ніж за Центральної Ради. Коротко кажучи, працював так щиро, наче цей державний лад цілком відповідав моїм власним переконанням.

Якщо знайомство з архикнязем принесло мені розчарування в сподіванках, то зустріч із західними українцями залишила незабутнє враження. В кожному з них я вбачав не тільки їх національну зрілість, але й ясне розуміння мети і завдання. Вони були в моїх очах прикладом для кожного з нас, придніпрянців. Їх дисциплінованість і порядок нагадували мені старі часи моєї військової служби. Відтоді утвердилось в мені переконання, що галичани — ця вітка нашого народу, надійніша для будування української держави. Тоді ще я не був свідомий дійсності психіки моїх західних братів, і я захоплений був свідомістю, поставою - дисципліною цієї славної військової частини галицької землі УСС — уявляючи й усіх галичан такими. Перші мої зустрічі із західними укра-

їнцями почалися ще під час війни. Спершу познайомився із священничими родинами, бо часто доводилося в них ночувати, а це давало мені змогу знайомитись трохи і з іншими верствами Галичини. Та воєнний час не дуже сприяв цьому, крім того, ще й у чужій державі, в якій я був представником їхнього ворога. Страх і обережність були неодмінним чинником при таких розмовах. Тому не міг створитися в мене якийсь чіткий погляд. Несподівана зустріч з їхнім духовним велетнем митрополитом графом А. Шептицьким, що відбулася ще перед тим, також була далеко від пізнання західньої вітки українського народу. Навіть участь у спільній визвольній боротьбі, коли я безпосередньо з ними працював і перебував у їхньому товаристві, і це не дало мені змоги досконало зрозуміти галицьку ментальність. Тим то я став таким беззастережним звеличником західніх українців, не вивчивши, не пізнавши їх психіки, особливих і притаманних західнім українцям рис та особливостей.

Тоді ж відродилися в мені і релігійні почуття, які до того часу дрімали. І відродилися вони теж під безпосереднім впливом галичан. Досі в своєму житті я не надавав релігії великого значення, вірніше не замислювався над цим головним чинником людського життя. Мое розуміння релігійності було тотожне із загальним виявом цього почуття серед інтелігентніших кіл тодішньої Росії. Отже, релігійність виявлялася радше в зовнішніх ознаках, а не в духово-внутрішніх почуваннях. Тим більше не було виявів релігійних почувань у військовому середовищі, особливо в кавалерії, де панував радше дух епікуризму. Коли і були службові потреби бувати в церкві, то це стосувалося здебільшого вартових офіцерів, а решта були, звичайно, поза церквою або в офіцерському зібранні і з'являлися тільки під кінець -- на параді. Вийняток був тільки час

перебування у військовій школі, коли нас часто водили до церкви. Щоправда, під час першої світової війни я не раз заходив до церкви в Галичині, але, звичайно, більше з цікавості, щоб послухати української мови і духовних пісень, чого в Придніпрянщині я зовсім не чув в церквах.

Та зовсім переродився я і змінилося моє ставлення до церкви під час визвольних змагань, коли я зблизився із західними українцями. Особливо часто я бував в галицькій церковці в Києві, куди я міг заходити без жодної небезпеки наразитися на неприємність, що можливе було в Галичині. Я відчував у тій дерев'яній церковці щось своє, рідне, близьке, народне. Її убогість і простота були мені милі й наче рідні моему серцю. Я стояв у ній і порівнював її з величними й багатими російськими церквами, і мені пригадувалось, коли я стояв, бувало, в тих розкішних церквах, то щось невидиме, тяжке, повите чужою російщиною, налягало на мою душу. А коли стою в цій убогій церковці, то моя душа, повита лагідністю легкістю і чаром рідної мови, лине кудись далеко в небесні простори.

Мої часті розмови із священниками, що там відправляли Служби Божі, скріплювали в мені почуття віри. Мене вражало, що галицькі священники брали активну участь не тільки в житті своїх вірних, але й в усіх тодішніх подіях, якими дуже цікавилися. Чогось подібного я ніколи не спостерігав серед російського духовенства. Всі ці факти та спостереження зміцнювали в мені переконання, що греко-католицька церква далеко придатніша для національного розвитку і поступу українського народу, ніж російська церква, що існувала в Україні. Якщо греко-католицька церква в Галичині в страшних соціальних і політичних умовах зуміла протягом довгих століть зберегти і оборонити себе від латинізації, а власне від польонізації, крім того злитися з народом

і навіть відродить його національно, то така церква може бути духовним провідником і для цілого українського народу. Тим більше, що вона відмежена і незалежна від головних ворогів — росіян і поляків. Російська церква принесла Україні загибелю й руїну національного життя та активно допомогла російській державі зробити з українця безбарвного малороса.

Так довершилися в моєму власному житті великі зміни. Мені здавалося, що я знайшов шлях до цілковитого відродження мого знедоленого народу. Відроджений духовно у греко-католицькій церкві стане він непохитним і сильним у своєму Я, як окремий відрубний народ і тим самим викоринить у собі гріхи своїх предків, Каїна і Хама, і знайде себе самого. Кожний тоді стане українцем не тільки своїми зовнішніми ознаками, як от звичаї, співи, танки тощо але і проникне любов'ю до свого народу і буде гордий за нього. Відтоді і став я вірним греко-католицької церкви під впливом о. Анатолія Базилевича, колишнього капеляна УСС. Але пізніше, на склоні моїх літ встала передо мною дійсність і почала кпити з мене, але про це розповім трохи згодом.

Маючи таке сліпе довір'я до західних українців, цілком покладаючись на їхню непохитність щодо української національної справи, я не раз ішов за їхнім військовим провідництвом, не задумуючись. Коли гетьман проголосив федерацію з нашим відвічним ворогом — Москвою, це був "грим із ясного неба", що дезорієнтував мене. Провідна роля галицьких частин у повстанні проти гетьмана схилила мене до участі в тому повстанні, а після того я знову опинився під владою демократично-соціалістичної Директорії. Я брав активну участь у змові проти гетьмана, що оформилася в Білій Церкві, і розпочав боротьбу проти ладу якого сам попереду бажав і був його прихильником. Взяв у цьому участь і мій одноду-

мець щодо погляду на особу гетьмана, полковник Василь Тютюнник. Правда, "Акт воз'єднання" з ворогом Москвою, не можна скидати виключно на рахунок гетьманської влади, що той акт склала й проголосила. Це є наслідок комплексу помилок всіх українських провідників і політичних діячів того часу. Осамітнений демократичним середовищем, гетьман, проти якого відразу ж почалася агітація не тільки того середовища, а й більшовицьких сил, що тимчасово притихли були після приходу на Україну німців, був цілком безпорадний і не мав сили будувати державу. Тому так легко піддавався він впливам всяких малоросів і москалів. Вони силоміць повлазили до уряду, щільно оточивши особу гетьмана. Вороги України були свідомі своєї мети, а наші демократи втікали від нього, щоб швидше завалився ненависний їм державний лад. Тому початкові намагання оперти свою владу на українському суспільстві були даремні, бо крім одиниць, ніхто не хотів його підтримувати. Те саме сталося і з утворенням української армії, куди проникли безробітні офіцери - москалі, яких тоді повно було в Україні. Цілком зрозуміло, що вже й тоді, коли гетьман не використав січових стрільців для себе, а їх відсунув, він був під тиском ворожих українській державі сил. Умови життя і оточення гетьмана не могли сприяти його національній свідомості, і тому він так легко підпадав під впливи оточення, — середовища його молодости. Але таку людину легше можна було б зробити найбільшим патріотом, бо він мав шляхетні риси характеру, яких бракувало демократам. Це підтверджує його життя і життя його сина на еміграції, в порівнянні з життям деяких наших демократів. Тому й акт „воз'єднання" повстав не із свідомості і переконання самого гетьмана, а скоріше під примусом тодішніх обставин, що їх частково створили самі ж українці.

Чи ж не підібні обставини змусили наших демократів шукати порятунку в реакційних урядах чужих держав та видати четвертий універсал і тим зрадити „свою власну матір” — демократію російську? Партійна завзятість, амбіції і зарозуміла віра в свою місію були для нашої демократії дорожчі, ніж сама ідея власної держави. Ненависть до всякого авторитету, а тим більше до монархічного ладу наказувала їм відмовлятися від усякої участі в гетьманському уряді, до якого їх запрошували. Видно, що вони брали приклад зі своїх предків, яких страх перед авторитетом ними ж вибраного кошового наказував сипати йому на голову сміття на знак рівності.

Не виключене, що прикладом для них була сива давнина, коли предки наші на зорі нашої державности закликали варягів теж з можливих причин страху і нехоті до власного князя. Аджеж тоді найбільше їх зобов'язували до цього патріотизм і любов до народу не тільки не відмовлятися, а силоміць втискатися до уряду. Та, мабуть, притаманне нам недовір'я і нехоть до власного пана сильніші від національного почуття і обов'язку, чого зовсім не помітно в інших народів. Фінський нарід, наприклад, зовсім не боявся піти за своїм таким самим аристократом, царським флігель-ад'ютантом бароном Манергаймом.

Піднімаючи повстання проти гетьмана, Український Національний Союз зовсім не бачив, що він цим руйнує державу, що його союзником у цьому руйнуванні будуть большевики, для яких гетьманська влада була далеко небезпечніша, ніж наша демократія. Та я думаю, що він добре це розумів, але волів краще їх. большевиків, аджеж вони теж були демократи, отже, не такі небезпечні. Чому ж наші демократи, критикуючи й ганьблячи акт гетьмана, забувають і промовчують власні помилки, що їх можна наводити де-

сятками, як от зв'язок з тим самим ворогом нашого народу й державности, та ще й далеко страшнішим — з більшовиками, та на еміграції з російською реакцією. Видно, що бачимо сучок в оці ближнього свого, а не бачимо поліна у власному.

Большевики розпочали наступ на Україну після того, як Директорія зайняла Київ. По містах і селах панувала анархія, відроджувалась отаманщина, найстрашніша пошесть наших визвольних змагань. Отамани ці були малі й великі, залежно від їх „заслуг” для свого народу. Владою вони були самі по собі і за своїм уподобанням рятували нещасну Україну. Одні йшли з Директорією, а потім її залишали, або втікали до більшовиків. Інші, захопивши касу, втікали до Польщі, а ще інші билися таки з більшовиками чи то між собою.

Пізніше, на пропозицію д-ра Назарука, тоді ще демократа, я виїхав до Галичини до цього ще досить тоді упорядкованого кутка української землі. Після розвалу Австро-Угорщини наші брати заходилися тоді будувати власну державу. В Ходорові я дістав від полковника Курмановича доручення зформувати кавалерійську частину. Галицька армія, на жаль мала небагато старшин, а тим більше фахових. Залишилося трохи офіцерів з австрійської армії та було трохи своїх, головню нижчих рангів. Щоправда, і на Наддніпрянщині, де було чимало українських офіцерів, не так легко можна було знайти відданих українській справі людей. В Галичині ж, хоч і був певніший елемент, та, на жаль, невеликий кількісно. Для формування частини я скористався головню з майна уцілілого ще тоді від двох кавалерійських полків, стаціонарованих ще за царату у Волочиську і Проскурові. Осередком формування спочатку був Товмач, а пізніше Чортків, де були відповідні приміщення. Комендантом то-

го міста в той час був капітан Оробко. Людський склад набирав я майже виключно з колишніх солдатів австрійської кавалерії. Перед відступом армії я передав зформовану частину поручникової Шепаровичеві з Відня. Але загальна катастрофа не оминула й Галичину. Під ударами новоприбулої з Франції польської армії генерала Галера, галицька армія, через недостачу амуніції, мусила почати відступ за Збруч, і я знову опинився на Наддніпрянщині. У серпні 1919 р. галицька армія разом із наддніпрянською, до якої я повернувся, розпочали наступ на Київ, за певно складеним планом.

Розбивши большевиків, соборна армія увійшла до Києва. Та недоля так хотіла, щоб у той самий час з другого боку до Києва зайшла армія генерала Денікіна й розпочала з нами бій. Відтепер українська армія мала перед собою ще одного ворога — білу Москву. Далеко пізніше большевики, скріплені новими резервами, почали наступ на Київ і опанували його.

В наслідок цього почався загальний відступ українських армій, не так через більшість ворожих сил, як через недостачу амуніції, що й спричинилося до такого трагічного висліді боротьби. Далі вже події пішли в прискореному темпі і привели до занепаду української сили. Тертя й непорозуміння між двома українськими урядами не були головними спричинниками нашого нещастя. Придніпрянська армія була слаба до самостійної тривалої боротьби з ворогом а її внутрішній лад не давав певности щодо тієї чи іншої операції. Зовсім іншою була галицька армія, яка під оглядом боєздатности зберігала ще армійську організованість. Та що ж поробиш, мабуть, долею керують сили, цілком не залежні від волі людини. Розміщена в Жмеринці та її околицях, вона була здесяткована тифом та різними іншими недугами.

Нарешті настав трагічний фінал: галицька армія порозумілася з денікінською, а після поразки Денікіна — перейшла до большевиків. Придніпрянська армія мусила відступити до Польщі. Через цю трагедію, власне, зупинилася боротьба українського народу за свою волю й державність. Пізніший наступ придніпрянської армії на Київ, на цей раз спільно з поляками, нічого не дав безталанній Україні, хібащо українці врятували Польщу від загибелі.

Не подаю своїх думок про причини й наслідки цих важливих подій, бо маю на меті тільки побіжний перегляд свого власного переживання, і то тільки від початку революції в Росії. Я зупинився на роздоріжжі: йти до поляків не хотів, а про перехід до Денікіна навіть не міг і думати, як українець, та ще й колишній офіцер. В очах Денікіна я був зрадник, карою якому могла бути тільки смерть. Я блукав у розпуці, втираючи погайки сльози при згадці про трагедію, що її зазнала Україна. Нарешті з двома товаришами недолі, полтавцями, ввявши на плечі торби та документи на ім'я Івана Воловина, пішли ми на Полтавщину, пробираючись селами, що їх большевики не встигли ще захопити.

Це був час, коли розбита большевиками денікінська армія на півночі, відступала через Україну в Крим, а большевики ще не надійшли. Близько двох тижнів мандрували ми, головно пішки, поки я добрався до своїх Лубень. Большевиків у місті ще не було. Я боявся оселитися в місті, тому й спинився на околиці у своїх знайомих. Одразу ж захворів я на поворотний тиф і пролежав близько місяця. Незабаром, взимку 1919 р., прийшли большевики й почали запроваджувати свій порядок і владу. Щоночі вони робили облави, перевіряли всі будинки, шукаючи „бандитів-петлюрівців” та інших „контрреволюціонерів”. Кілька разів і до мого будинку заходи-

ли якісь латиші. Розбудивши запитували про „фамілію” (прізвище), перевіряли документи, але довго не затримувались, довідавшись, що я хворий на тиф. Під весну українська підпільна організація умовила мене взяти провід у повстанні проти большевиків. Тоді ще панував хаос у всіх їх установах і зовсім легкий був доступ до них для їх противників. Я сам бачив, як у шкільному відділі відомі вже мені підпільники друкували різні відозви й летючки. Я ніби передчував щось недобре, тому довго відмовлявся від очолювання повстанського руху, але кінець-кінцем погодився.

Тим часом відділ народньої освіти призначив мене повітовим інспектором народніх шкіл. Одержавши відповідні документи, я з одним колишнім сотником української армії почав ходити по селах, ніби перевіряючи школи. Той сотник знав багатьох певних осіб мало не в кожному селі і таким способом ми вербували собі охочих однодумців. Тоді ще по селах поряdkували місцеві добровільці-міліціонери, симпатичні большевиків, що організувалися ще перед приходом бажаної їм влади. Здавалося, що в таких умовах великої небезпеки не було. Та довірятися в тих часах не можна було нікому, тим більше, не знаючи людини. Треба було поспішати, бо з кожним днем большевики зміцнювали свою владу, на чолі якої стояли майже виключно жиди.

Вихований на засадах відвертості й прямолінійності, я не дуже орієнтувався в різних підступах і провокаціях, на яких побудовані увесь большевизм. Повстанці скупчувалися над річкою Сулою в місцевості, порослій чагарником і шуварами. За виробленим заздалегідь планом, ми мали зайняти вузлову станцію Ромодан і потім напасти на Лубні. При реалізації цього плану виявилось, що большевики випередили нас, обсадивши Ромодан і станцію Лубні більшими силами.

Було ясно, що про наш плян вони знали вже давно й добре підготувалися, тому наші сили опинилися в мішку. Ми мали гвинтівки і трохи набоїв, крім того, одного лише кулемета. З цього погляду большевики були в далеко кращому стані, бо мали в розпорядженні достатню кількість зброї, крім того, посідали ще й усі стратегічні пункти.

Після мало не триденних змагань ми змушені були рятуватися втечею, розбігаючись на всі боки. Нема сумніву, що в своєму середовищі ми мали провокаторів, а то й невиключене, що й сам задум повстання інспірували самі большевики. В таких умовах вони легко могли б нас цілком знищити, але мабуть, у них не було відповідних військовиків-стратегів. Понад три місяці мені довелося ховатися спершу по зарослях річки Сули, а потім пробиратися, головним чином, селами до Києва. Я не мав іншого виходу, як тільки тікати до Галичини, яку тоді окупували поляки. В Києві я тинявся по будинках своїх старих знайомих, а ті спроваджували мене, після доброї рекомендації, до своїх знайомих, і так тривало до кінця січня 1920 року. Я ждав поки добре замерзне прикордонна річка Збруч. Над Збручем я мав ще з часів визвольних змагань кілька добре знайомих селян, а в селі Жванець навіть двох молодиків, що були в кавалерійській частині, сформованій у Галичині.

Мої знайомі з Києва, О . . . кі, дістали мені відповідні документи на ім'я Павла Васильовича Кудрявцева, залізничника, і відрядження до міста Кам'янця Подільського. З тими документами я й приїхав до Кам'янця Подільського, а звідтіля щасливо добрався й до Збруча. Вночі я перейшов кордон — річку і зголосився до найближчого польського посту. Тоді ще большевики не дуже пильно охороняли кордон із Польщею, а поляки не робили труднощів утікачам з України, особли-

во колишнім військовикам. Водили мене під конвою від посту до посту, прилучаючи по дорозі й інших утікачів, при чому скрізь допитували. Я розповідав їм про себе завжди те саме. Нарешті, після тижневої тяганини, я опинився в Ланцуті, де були вже інтерновані придніпрянські військові частини.

Так закінчив я другий етап свого життя — найкоротший, зате повний надій і мрій, різних тяжких переживань, нездійснених сподівань і розчаровань, крім того, повитий найбільшими стражданнями, зокрема з утратою своєї родини. По чотирьох місяцях таборового життя, завдяки колегам - полякам знав ще з царської армії, які тепер служили в польській армії, я був звільнений від інтернування і виїхав до Львова. Перший тиждень свого вільного життя довелося мені попрацювати на львівському залізничному двірці над розвантажуванням товарних вагонів. Тим часом я старався розшукати адреси галичан, своїх знайомих ще з визвольних змагань. Нарешті мені пощастило добути адреси двох священників і я поїхав до них. Довше перебування в них та ще в умовах, далеких від життя в будь-яких таборах, дало мені змогу добре відпочити. Та гостювати вічно не можна, і тому мусів я шукати якоїсь праці. Щоправда, мені легко можна було вступити до польської армії, як це зробили деякі з наших колишніх офіцерів, та я не відчував симпатії до Польщі, що також гнобила українців.

Я опинився в нових, незаних мені життєвих обставинах, та ще й не маючи ніякого фаху, окрім військового. Спочатку почав перепродувати різні речі, потім працював в одному українському театрі, та згодом залишив його, бо не звик до такого циганського життя. Врешті влаштувався за помічника „жонци”, цебто прикажчика теж за рекомендацією тих самих колег-поляків, і тут уже мав більше вдоволення від своєї праці. Му-

шу тут з великою вдячністю спогадати офіцерів-поляків, моїх колишніх колег ще з царської армії, які тоді вже посідали високі становища в польській армії, і що вони залишилися вірні тій кавалерійській чесноті — „товаристкість”. Навіть і при такому важкому моєму становищі вони ніколи не відмовляли мені ні в якому проханні. Вони допомогли звільненню моєму з табору для інтернованих, влаштували на фільварку, де я мало що й розумів, а через рік, коли я вирішив набутися якийсь певний фах, вони допомогли мені вступити до Дублянської сільсько-господарської академії, давши матеріальну змогу вчитися. Пам'ять про їх шляхетність товариську збереглася в мені назавжди.

Та, на жаль, мені забракло сили волі змусити себе закінчити цю школу. Я не зміг перебороти в собі тяжіння до свого рідного, українського. Мене тягло до мого народу, до праці для нього. Я відчував тугу за ним, і все єство моє було повите його недолею. Я знову зробився мрійником і втратив відчуття дійсності. Чуже оточення в школі дуже сприяло цьому. Щораз частіше пригадувались мені події минулого, з часів визвольних змагань мого народу Пригадалися часи мого релігійного пробудження під впливом зустрічі із західними українцями, їх глибша й більша національна свідомість та самостійницький рух до визволення України. Словом, повстало передо мною те все, що спричинилося до створення мого переконання і віри у велику місію греко-католицької церкви для українського народу.

Не пробув я й року в Дублянах, покинув школу й повернувся до свого українського селища. Вступив до Львівської Духовної Академії. Закінчивши її, я став 1930 року священиком, і тодіж Митрополит А. Шептицький призначив мене ректором Малої Семінарії в Рогатині (гра-

мота з 23 жовтня 1930 року). Мала Семінарія спочатку мала всі вісім гімназійних клас, укладкованих від гімназії Рідної Школи, що її закрили поляки під час пацифікації. Після повернення їй прав навчання залишилось при Малій Семінарії тільки три вищі класи з учнями, здебільшого обтяжених польською владою за їх політичну діяльність. Був також інтернат під керівництвом Сестер-Служебниць, яким користувалися і учні гімназії Рідної Школи. Ця Мала Семінарія підлягала безпосередньо тільки Митрополитові.

На тій посаді я пробував аж до приходу большевиків до Галичини, тобто до другої світової війни 1939 р. Слід відзначити, що большевики ту семінарію відразу ж зліквідували.

Згадуючи своє довге перебування в Рогатині, хочу пригадати пам'ять покійного пароха Рогатина, катехита й директора, о. каноніка Теодосія Кудрика, з яким мені довелося так мило працювати ті довгі роки. Як придніпрянець, я мусів утікати на захід, до Кракова. Трохи пізніше, з доручення проф. Кубійовича, я виїхав до міста Криниці для організації української народної школи, якої там ніколи ще не було. Організувавши українську народню школу, я став управителем її (док. з 7 листопада 1939 року). Коли ж німецька влада погодилася на запровадження викладання релігії в школах я прийняв катехитурі і в семикласовій народній школі в Криниці-селі, а потім, після відкриття учительської семінарії — і в ній.

Рівночасно я був і парохом Криниці - міста (легіт. з 1 червня 1940 року). Після того, як німці зайняли Галичину, до Криниці прибув архієпископ Йосиф Сліпий. Він поінформував мене про бажання Митрополита, а також і своє, щоб я прийняв віце-реktorство Львівської Духовної Семінарії. Відмовитись я ніяк не міг, а тому незабаром виїхав до Львова.

На весні 1943 року я мав тяжку операцію в шпиталі Митрополита, після якої так ослаб, що пізніше мусів виїхати на відпочинок і лікування до Моршина. Після цього, за згодою Митрополита, поїхав до Стрия на катехитуру, де пробув до половини зими. Тоді вже розпочався був відступ німецьких армій з України й видно було, що німці війну програють. Зі Стрия я повернувся до Криниці. Большевики посилювали наступ, а німці прискорювали відступ. Я звернувся до Митрополита, щоб відпустив мене до кінця війни до Пряшівської дієцезії на Словаччині. Митрополит не тільки дав згоду, але й прислав мені свою рекомендацію до єпископа Гойдича. Архієпископ Сліпий також дав і свою рекомендацію.

Пряшівський єпископ призначив мене до Любиці, до якої належав і Кежмарок (грамота з 8 травня 1944 року). Восени я переїхав до Братислави (грамота з 15 вересня 1944 року). В той час Галичину займали вже большевики. В Братиславі я одержав дуже сумну вістку про смерть великого Митрополита Андрея, що важко вразило мене. Зимою я переїхав австрійський кордон і зупинився в Стратгофі. Пізніше переїхав до Відня, потім до Сант-Пельтена, Лінцу і, врешті, оселився в селі Маркль у Баварії під Альтетінгом, де й зустрів американське військо і закінчення другої світової війни.

Міжнародня організація УНРА почала організовувати табори для біженців, що з різних причин залишилися в Німеччині й Австрії. Слід визнати, що УНРА й її наступниця ІРО дійсно давали велику, всебічну допомогу всім біженцям. Та дуже щедра і мало контрольована допомога принесла чимало й шкоди, головню УНРА. Багатьом мешканцям таборів, серед яких було чимало тих, що їх німці силоміць вивезли на працю і яким ніколи й не снилося таке щасливе життя, зокрема такі харчі. Коли ж додати, що дов-

гий час мешканці таборів нічого не робили, то й не дивно, що незабаром зародилося серед них ліни्वство, картярство і пияцтво. Бажання наживи охопило частину таборян, і почалося спекулювання всім, що тільки сприяло наживі. Навіть і священники та їх родини не були вільні від нахилу до картярства та спекуляції. Десь через рік УНРА почала організовувати і працю для таборян, але вже було не так легко провести це в життя. Щоправда, не виключено, що в деяких таборах життя проходило нормальніше. Я особисто ніколи не мешкав у таборі, тільки в приватних будинках, дістаючи з табору тільки харчові приділи, тому часто там і бував. Проте не можна не відзначити того факту, що мешканці таборів докладали багато зусиль, щоб організувати свої школи, особливо там, де було велике скупчення українців. Насамперед були організовані початкові школи, а пізніше і середні. Повстали різні культурно - освітні організації, а деякі з них, особливо молодечі, — були поставлені навіть добре.

Тоді ще не чути було ніякого партійництва, не було також і релігійного тертя. Я зголосився на катехита до заснованої в Крайбургу школи, куди і їздив, бо в Альтетінгу школи не було. Пізніше я дістав працю в Апостольській візитатурі в Мюнхені-Пасінг куди переїхав, і жив там аж до весни 1947 року. Тоді саме набирали робітників до копалень у Бельгію. Бельгійський уряд погодився взяти трьох священників греко-католицької церкви для духовної обслуги тих робітників. Я зголосився на виїзд. Працював я серед них в осередку найбільшої фабрики Кукеріль, в місті Серен, під Льежем, навколо якого розкидані й копальні.

Крім душпастирської праці, довелося мені тоді активізуватися в ідеологічній та культурній праці. В Мюнхені існувала вже тоді УНРада і поширювала свій вплив всюди, де були скупчення

українців. А в Бельгії була ще стара організація „Український Допомоговий Комітет”, відділ якої був і в Серені. До цього відділу належав і я, займаючи становище голови Контрольної Комісії. Коли прихильники УНРади стали виступати проти Комітету, як реакційної організації, я став на захист Комітету. Комітет в дійсності реакційним не був, хоч у його проводі й були деякі особи правих переконань, як от панове Макар і Пришляк.

Кілька разів на мітингах у Льєжі виступав, як представник УНРади інж. Дмитро Андрієвський, який раніш мешкав у Брюсселі. На тих мітингах я, на жаль, не був, бо саме брав участь у прощі до Люрду. Тому, не знаючи його адреси, я звернувся до нього з одвертим листом, надрукованим у газ. “Ранок” ч. 3, 28, 1, 1950 р. Хоч інж. Дмитро Андрієвський був вихованцем тих самих гімназіяльних мурів, у яких і я вчився, але я його не пригадував, бо він учився з моїм братом. На мого листа він відмовився відповісти, вважаючи, що лист помилково спрямований до нього і радив пошукати іншого Андрієвського (“Ранок” ч. 7. 11.2.1950 р.).

У Бельгії я познайомився з одним отцем чину оо. Редемтористів, д-ром Максимом Германюком. Зустрілися ми на спільному похороні професора Омеляна Бачинського, колишнього директора гімназії в Рогатині, коли я був там ректором Малої Семінарії і співпрацював з ним. Це була на рідкість шляхетна людина. Пізніше ми зустрічалися з ним ще не раз у Бельгії і він на моє прохання навіть здобув мені новий фелон. Незабаром після того о. д-р Германюк був призначений на протоігумена оо. Редемтористів до Канади. Під час нашої останньої зустрічі, а пізніше і листом, я просив його вистаратися мені афідавіт на приїзд до Канади. І справді, через деякий час я дістав бажаний афідавіт. Я назав-

жди зберігаю в душі своїй вдячність. о. протоігумену д-ові Германюкові не тільки за виконання моєї просьби, але й за опіку наді мною по приїзді моєму до Канади. Це дійсно була тоді добросердна до мене людина.

У Канаді я більше як півтора року перебував на праці у оо. Редемтористів. Спочатку в Йорктоні (Саскач.), обслуговуючи приналежні до них церкви, а потім у Ватерфорді (Онт.), де вони мали тоді свій семінар. Прибувши до Ватерфорду, я від 10 вересня 1950 р. з доручення оо. Редемтористів став їздити на відправи до Лондону, який був тоді під їх опікою. Богослужби відбувалися у той час в латинській парафіяльній залі, пізніше перенесені були до залі церкви Сант Мері. У перших днях вересня 1951 року я несподівано дістав від єпископа східнього екзархату листа, в якому пропоновано мені оселитися в Лондоні та організувати постійне душпастирство і побудувати церкву. Такий був логічний зміст листа (особистий лист єпископа).

До того часу я не мав безпосереднього зв'язку з екзархатом, бо був тільки уповноваженим оо. Редемтористів. Сьомого вересня 1951 р. єпископ прислав і офіційне повідомлення до тодішнього заряду церкви про призначення мене на пароха Лондону (оригінальний лист єпископа). Думаю що це сталося завдяки о. протоігумену.

Описуючи про своє душпастирське життя в Лондоні та зв'язані з ним різні події, я головним чином користувався книгами протоколів та церковним денником. Книги провадив кожночасний секретар церковного і будівельного комітетів, як рекордовий, так і фінансовий. Церковний денник провадив я сам.

МРІЇ І ДІЙСНІСТЬ

“Кому повім печаль мою”.

Призначення мене на пароха Лондону, де я пробув сім років дало мені змогу всебічно пізнати і саму сіль галицької землі — селянство, і його провідну верству — інтелігенцію, що вийшла безпосередньо з села.

Хоч я уже перед тим прожив довший час у Західній Україні, як священник, але мушу признатися, що я не знав селян, особливо, їхньої вдачі й характеру. Причина та, що я безпосередньо ніколи не був із ними пов'язаний як душпастир, бо працював головно тільки над вихованням молодого покоління. На духові особливості людини дуже впливають життєві умови, обставини та середовище, в яких доводиться їй перебувати. В короткому часі трудно пізнати людину. Вдача її стає хиткішою, мінливою і відходить від природних і вроджених рис, стає часто фальшивою. І не диво, що й мені не щастило досить довгий час пізнати своїх парафіян. Коли ж додати ще й дуже часті зміни в житті мого блукання по Європі то я тим більше мусів бути далеким від пізнання своїх вірних. Тільки моє самостійне душпастирство в Лондоні, за довгий і випробуваний час, дало мені спромогу пізнати справжню вдачу моїх вірних.

До мого приїзду до Лондону церковна організація складалася з самих вірних, бо постійного священника там ніколи не було. Та й повсталася вона тільки після приїзду нової еміграції, з її власної ініціативи. Старої еміграції, або як її називають “заробітчанської”, було небагато. Вона ніколи не цікавилась релігійними справами, як збірнота. Слабка була і їх національна свідомість. Поняття “українець”, як ознаки національності, вони теж майже не мали. Українцями ста-

ли називати себе головно під час війни. Багато з тієї старої еміграції належало до большевиків, які жили в добрих економічних умовах і мали окрему гарну залю в Лондоні. Найактивніші з тих большевиків, як, наприклад, Василь і Михайло Симчишини, стали пізніше завзятим церковниками. Перший з них, Василь Симчишин, навіть посідав чільне становище серед лондонських більшовиків.

З приходом до Лондону нової еміграції, або як вона бундючно називала себе “політичної”, людей здебільшого вивезених німцями на роботу, — оживилося й українське життя. Власне тоді й повстала і справа церковних Богослужб. До мого приїзду на ці відправи двічі на місяць доїздили оо. Редемтористи. Я застав уже обраний церковний заряд із п'ятьох осіб, двоє з них малодіяльних. Властиво в руках трьох осіб і була вся влада. Це були Володимир Кравчук із титулом директора, як заступник голови, скарбник Михайло Семчишин і секретар Антін Боровський. Ще до мого призначення на пароха, я мав нагоду бути на річних зборах цього заряду. Перевибори довершено через аклямацію, тобто у заряді залишилися ті самі особи. На внесок Володимира Кравчука вперше на почесного члена заряду обрано Василя Семчишина. Про заслуги для церкви цього українського “діяча” я тоді ще нічого не знав. Тому, що книгу протоколів провадив не секретар, а сам Кравчук, я з цікавості запитав Боровського, чому це так. Він поінформував мене, що писати по-українськи йому тяжко, бо він ще малим хлопцем приїхав до Канади. І справді, він був син старого емігранта. Незабаром він таки зрештував із секретарства і замість нього на секретаря обрано інженера Романа Горного. Однак це зовсім не пошкодило Антонові Боровському два роки пізніше виступати як “матуристові”,

тобто людині, що має закінчену гімназіяльну освіту ще з краю.

Наводячи прізвища, я не подаю до них титулів, хоч насправді тоді серед новоприбулих тяжко було знайти особу без титулу. Роблю це не з наміром когось принизити, а просто через те, що не дуже був зорієнтований спочатку в новому для мене оточенні. Самохвальство — прикмета людської немочі усіх народів, але в моїй парафії ця неміч була особливо яскрава. Титули — директор, інженер, професор, доктор, магістер і тому подібні ознаки освіти і фаху мали багато моїх вірних. Це було середовище "страдників - героїв", просякнутих безмежною "жертвенністю" для свого народу. Тут кожен був жертвою всяких "кацетів", в'язниць, паціфікацій, загалом кажучи — все це були месники-повстанці і тому подібні мученики-патріоти.

Мені тоді здавалося, що з такими вірними можна буде зорганізувати не тільки церковне життя, але й саму Україну на канадійській землі створити. Ось якого щастя судилося мені на схилі моїх літ дочекатися . . . Та, на жаль, виявилось, що це був тільки злий жарт моєї власної недолі й недолі мого народу. Не минуло й року, як все це розвіялося, як чарівний сон, бо це був тільки міраж серед пустелі.

Діставши від єпископа призначення на душпастира Лондону, я поінформував про цю подію церковний заряд і призначив йому день для зборів у цій справі. Було видно, що ця вістка вплинула на членів заряду від'ємно. Все ж таки я й тоді висловив свою думку про потребу реорганізації праці заряду. Присутній при цьому секретар заряду інж. Роман Горний з місця спитав мене:

— То, значить, ви нам не довіряєте?

— Я думаю, що довір'я є термін, що походить від вислідку праці і про нього ін-блянко не

говориться, — відповів я.

На призначений мною день для зборів з'явився тільки Володимир Кравчук та скарбник Михайло Семчишин. Я прочитав їм листа єпископа до них з дня 7-го вересня 1951 р., в якому він повідомляв про призначення мене на пароха, ознайомлював їх з моїми правами та обов'язками, просив співпрацювати зі мною, і забезпечити мене матеріально та знайти приміщення для мене. Я розповів їм про свій плян дальшої праці, а також про порядок ведення господарських церковних справ, попросивши висловити їх думку в цій справі.

У відповідь на мою пропозицію, Кравчук попросив у мене єпископового листа, і, переглянувши його, повернув мені. Нагадав я про потребу збудувати якнайшвидше приміщення для церкви й закінчив збори висловом певности в цілковиту згоду між нами. Після цього п. В. Кравчук, що тримав у руках книжку, якої я досі в нього не бачив, підійшов до мене й подав мені її зі словами:

— Пан секретар, інженер Горний, зрезигнував із становища секретаря і передав через мене книгу протоколів. (Прот. ст. 39, ч. 14).

Я прийняв книгу, зауваживши:

— Дивно, йому випадало б зробити це самому, або принаймі подати хоч причину своєї резигнації.

Незабаром після цього інж. Горний взагалі перестав брати участь в будь-якій праці для церкви . . .

Вислухавши моє зауваження, Кравчук і Мих. Семчишин одразу ж рушили до виходу і я почув слова Кравчука до скарбника: "Чи ж не має він своїх священиків, що призначив москаля?"

Хоч ці слова і боляче вразили мене, але я вважав їх за особистий погляд п. Кравчука. Ці

збори з чоловіми представниками церковного заряду давали до розуміння, що я ледве чи зможу уникнути труднощів і навіть боротьби, чого я найбільше й побоювався. Це саме підтверджували й пізніші заяви скарбника Михайла Семчишина та того ж таки Волод. Кравчука, мовляв, “не встромляйте нам палки в колеса”, або “я вже постараюся зробити йому так, що він і в монастирі не знайде собі місця” і подібні сентенції.

Хоч я доїздив до Лондону вже довгий час, крім членів заряду, майже нікого з вірних ближче не знав. Я приїздив, звичайно, пізно увечері, і другого дня відїздив. Все ж таки я ніколи не думав, що такого важкого хреста доведеться мені, та ще так довго, нести в Лондоні. Насамперед я мусив знайти собі помешкання. Було ясно, що на листа єпископа заряд не звертає жодної уваги. Заряд почав відтягати справу в безконечність. Слова Кравчукової дружини: “А чого ж він сюди лізе, може й доїздити, ми забідні, щоб його утримувати” — ще більше підтвердили моє переконання, що марні надії на працю заряду; було очевидно, що треба покладатися на власні сили.

Залишив я дальші старання в заряді. Одного разу, приїхавши до Лондону, я зупинився в готелі і почав шукати собі кімнату. Знайшов кімнату спершу на околиці міста, а пізніше і в самому центрі, звичайно, за власні кошти. Починати треба було все від самих основ, бо, крім Богослужень у півниці латинської церкви нічого не було. Підшукавши собі одного вірного із старих емігрантів, ми кинулися удвох по місту шукати відповідного місця під церкву. Невдовзі ми знайшли таке місце при вулиці Нельсон, разом із старою дерев'яною хатою. Хочу підкреслити, що мешкаючи за містом, де мешкало чимало моїх вірних молодшого віку, до речі, малописьменних, мені пощастило переконати їх, що нам конче по-

трібно збудувати церкву. Вони то й стали напочатку моєю найміцнішою підпорою. На жаль, дехто з них пізніше став на бік моїх супротивників. З тією групою я й розпочав цілий ряд зібрань і мітингів, з метою заохотити вірних до купівлі знайденої парцелі, але заряд уживав усіх заходів, щоб перешкодити цьому, вербуючи тим часом і собі прихильників. Вони стали висувати контрпропозиції та сіяти розлад серед громади. Посилаючись на убогість вірних, висунули вони плян відібрати українську залю під назвою клуб ім. Івана Франка, стару дерев'яну будівлю. Вони радили в підземному приміщенні розмістити клуб, а церкву на поверсі. Та на загальних зборах вони справу програли, головним чином через православних, які ще перед тим відправляли там свої Богослужби.

Головний автор цього проекту Волод. Кравчук, програвши справу, почав навіть заперечувати, що він, мовляв, і не думав відібрати залі під церкву, а тільки хотів знати, скільки є прихильників такої думки. Висували вони ще й інші проекти баламутства, як от купівля окремих будинків і перероблення їх на церкву. Побачивши свій прогаш, вони змінили тактику і стали вдавати з себе прихильників будування церкви. Перед створенням будівельного комітету я скликав засідання заряду в цій справі.

Вол. Кравчук і Мих. Семчишин спочатку рішуче були проти будівельного комітету, добачаючи в ньому просто приниження заряду й недовір'я до нього. Врешті, погодилися на мою пропозицію, що до комітету, на рівних правах, автоматично увійде і заряд. Зі свого боку я погодився на їхнє бажання, що до комітету увійде і обраний ними „почесний член” заряду Вас. Семчишин. Але це не перешкодило їм у день створення будівельного комітету вживати різних трюків, щоб не допустити до зборів. За приклад

може бути їхній оригіальний лист до мене, писаний в церкві під час відправи Служби Божої з порадою відкласти збори, бо люди, мовляв, запрошені на православний пікнік. Листа підписали Кравчук, Горний і Михайло Семчишин. (Іх оригіальний лист).

Та, не зважаючи на все це, після відправи Служби Божої, того ж таки дня був створений будівельний комітет. Відразу ж по виборах відбулося і перше засідання членів комітету, на якому ухвалено закупити під церкву знайдене місце з хатою. Незабаром пляц був куплений, і я вже мав тепер і парафіяльний будинок. Подібним способом доконаних фактів я змушений був перебрати зверхність у проводі парафії, як от зміна підпису в банку, відібрання печатки (яку мав у себе Кравчук), порядок у провадженні книг і рахунків та їх контролю (пр. 42 ч, 16), Змінив я і спосіб переведення різних імпрез та пікніків, справу яких тримали в своїх руках три особи: Вол. Кравчук, інж. Горний і Мих. Семчишин, Не можна було погодитись і на спосіб провадження коляди, прибутки з якої записано на двох листах. Оригінали цих лист пізніше пропали і була подана для звіту тільки одна листа, що її переписав власною рукою сам Вол. Кравчук з поміткою № 2. (Ориг. такої листи з 10 січня 1951 року). Та ж усі ці збірки й імпрези складали головний прибуток для церкви. (Прот. ст, 46, ч. 17 і 51, ч. 19).

З уваги на одну подію, що сталася ще до мого призначення на пароха, я мушу зробити тут перерву й повернутися до тієї події. Тим більше, що вона, хоч і не має в собі нічого надзвичайного, проте, відбивалася пізніше на моїх справах протягом цілого мого перебування в Лондоні.

Одного разу зимою, коли я був ще у Ватерфордї, приїхав до мене Антін Боровський, колиш-

ній секретар заряду. Він розповів мені про одну родину, яку мав привезти до себе з монастирської фарми оо. Василиян у Гримзбі. Познайомившись з цією родиною там, він мав зробити це буцім то з жалю до неї. Тяжка праця й убогі умови життя на фермі, та ще з народженням четвертої дитини, ніби змусили його забрати ту родину на свою ферму, близько Лондону, тим більше, що вони зобов'язалися працювати в нього. Власне ця родина весь час просила його познайомити її зі священником Лондону. Отже пропонував, щоб я узяв ту родину і під свою опіку.

— Та ви ж самі знаєте, що я не є жодним парохом, а тільки доїжджаю до Лондону з доручення оо. Редемтористів.

— То нічого не значить, — відповів Боровський, — я прошу вас тільки приїхати до них і познайомитись. Зробіть же мені і їм, бідним, таку велику приємність.

Звичайно, я погодився і обіцяв це зробити в неділю, як приїду на відправу Служби Божої. В призначений день Боровський забрав мене до себе. Ця родина мешкала в Боровського в „шопі“, де я застав і цілу його родину, крім батька. Був приготований добрий обід, і я пробув серед них до вечора. Та родина справді мала четверо дітей, прізвище її було Орїх. Обое Орїхи на вигляд були навіть замолоді, якщо взяти до уваги четверо дітей, тим більше, що найстарша дитина померла ще в краю. Наталка Орїхова мала досить інтелігентний вигляд, Ігор Орїх був простіший. Наталка розповіла мені не тільки про своє життя, але й досить романтичну пригоду про своє одруження. Була вона донька сільського вчителя Градюка з того самого села, з якого був і її чоловік. З ним вона зналася ще з дитинства, коли він пас корови, а вона гуси. Її дядько був колись ігуменом у оо. Василиян, а брат священником і перебував тоді в Римі. За німців училася в учи-

Тельському семінарі сестер Василянок у Львові але самовільно його залишила і пішла наперекір волі батьків до свого теперішнього чоловіка, чим дуже обурила рідню, особливо брата.

Я навів майже дослівно оповідання Наталки Оріхової про саму себе. Якщо вона була в розмові одверта й балакуча, то сам Оріх, навпаки, просто уникав розмови зі мною і розмовляв увесь час із родиною Боровського. Вразило мене те, що він при розмові уникав і зустрічі поглядом зі мною. На весні Оріхи покинули Боровського, а на їхню допомогу він так дуже розраховував. Про це розповідала його мати. Оріхи купили собі "шопу" на околиці міста і там оселилися.

Під час вакацій я провадив катехизацію шкільних дітей, бо своєї школи ще тоді не було, при тому навчав дітей писати й читати по-українськи. Оріхова почала приходити на це навчання з усіма своїми дітьми. По закінченні навчання, вона завжди намагалася затримати мене якнайдовше. Починала вона розмови спершу про свою біду, і відразу ж переходила до критики знаних їй осіб. Особливо підкреслювала вона і то не раз відповідь дружини інж. Романа Горного, тоді ще секретаря церковного заряду. На її пропозицію створити рідну школу, пані Горна ніби відповіла: "Та пощо? За десять років всі будуть і так англієцями".

Ще більше нарікала вона на умови життя в манастирському маєтку в Гримзбі, де вона змушена була працювати тяжко навіть і під час своєї вагітності. Я неспроможний був давати їй велику допомогу, але все ж купував децю дітям, а часом і щось до хати, пізніше ж дав їм і свою церковну тацу.

Купивши місце під церкву, відразу ж почали збирати гроші. Збирали не тільки серед вірних, але й по околицях Лондону. Надрукував я відповідні відозви з проханням про пожертви і ро-

зіслав їх по Канаді. Тоді осінь була дуже холодна і я поспішав переселитися до церковного будинку. Одного дня несподівано прийшли до мене Боровський з Оріхом і стали просити, щоб я прийняв родину останнього мешкати до парафіяльного дому. Міська комісія заборонила Оріхам зимувати з дітьми в “шопі”, а в місті ніхто не хоче найняти приміщення через таких малих дітей. Отже, якщо я не прийму їх, то вони опиняться на вулиці.

О, який жалісний вигляд він мав тоді! Він навіть поривався поцілувати руку. “Ми будемо вам прибирати, а жінка варитиме їсти, якщо схочете”, — обіцяв він. Я звернув їх увагу на те, що зробити це дуже тяжко, бо, на жаль, нагорі лише дві кімнатки, не сполучені між собою, а тільки через вузький коридорчик. В коридорі вузькі й високі сходи, в будинку нема форнеса і опалюється він окремими газовими печами. Як же вони зможуть жити тут із чотирма малими дітьми, та ще в горішній кімнатці, бо нижні потрібні мені самому для канцелярії, мешкання і відправи Сл. Божих. Не можу ж я ходити щодня до латинської церкви адже туди чималий кавалок дороги та ще й зимою. крім того, мені було б тяжко щохвилини сходити вниз, та підійматися на гору. Але вони не зважали на це й почали щодня ходити до мене зі своїми просьбами. Кінець-кінцем я погодився їх прийняти. Отже, відмовився від канцелярії, пішов мешкати на горище, на великі невідгоди, щоб зимою мерзнути а літом знемагати від спеки, бо, крім дощаних стін і такого ж даху там не було іншого забезпечення від холоду й спеки. Я погодився, що Оріхи мешкатимуть у парафіяльному домі тільки до першого квітня, бо на весні заплановано розпочинати будівництво церкви.

Отже, Оріхи оселилися внизу, а я пішов на горище. Як тільки я оселився на горищі, то цер-

ковний заряд одразу почав вимагати з мене гроші за те приміщення, відраховуючи з моєї місячної платні. Стягали ще й за воду, опалення, та освітлення. На цей, спотворений, нечуваний ніде в парафіях лад я мусів мовчки погодитись і платити гроші. (Прот. ст. 45, ч. 17): Мої співмешканці перші три місяці до мене були дуже запобігливі й услужливі. Орїх навіть вихваляв мене серед робітників на бондарні, де він тоді працював, за мою "ангельську" доброту. Під оглядом їх ставлення до церкви то це була просто свята родина. Вони щонеділі були в церкві і завжди приймали Святе Причастя зі своїми старшими дітьми. Такий самий був і їхній друг Антін Боровський що часто причащався з родиною, або разом з Орїхами. По трьох місяцях я почав помічати в них різні зміни щодо ввічливости у ставленні до мене. Зникла тиша й почалися співи, крики й якісь дитячі танці. Ніхто вже не прибирав у хати. Замість привітатися традиційним "Слава Ісусу Христу", Орїхи проходили повз мене мовчки, й на мої звернення --- не відповідали. Коротко кажучи, ввічливі й чемні Орїхи перетворилися на нечемних і грубіянів. Видно неспроможні вони були довше приховувати свою жорстоку натуру. Мені пригадалися щирі слова, що їх висловив раніш Орїх: "Отче! Вірте, що в житті, щоб здобути щось; треба бути безличним".

Така різка зміна в Орїхах, звичайно, викликала в мені підозріння, що вони перебувають під чиймсь чужим впливом. Боровський був неодмінним членом їх родини. Хоч я і мешкав у тому самому домі, але не пригадую, щоб він колинебудь зайшов до мене.

2 березня 1952 року в парафіяльному домі сталась така подія. Була неділя. Повертаючись з церковної відправи додому, я ще здалека помітив Орїхів, що стояли в хаті біля вікна. Коли

я наблизився — вони раптом десь зникли. Я спокійно увійшов до хати й почав роздягатися. В ту ж мить почув несамошитий крик. Я вискочив у коридор, який, до речі, мав пару кроків від дверей кімнати до сходів. Угорі на сходах, біля моєї кімнати, з витягнутими кулаками й розпатланим волоссям стояв Орїх і несамошито горланив: “Я тебе заб’ю, заріжу, піду до криміналу, москалю, па...а!”. Внизу, теж розпатлана, істерично кричала його дружина, мішаючи лайки з непристойними рухами, при чому підносила кулаки й показувала язика, та цинічно повертала-ся до мене спиною. Я не знав, у чім справа і намагався їх заспокоїти, але їх крики заглушували мій голос. Орїх, думаю, вдавав ніби хотів кинутись на мене, бо з місця не рухався, хоч і був від мене не більше двох кроків. На щастя, мабуть налякані діти, повискакували в коридор з плачем і галасом. Що саме, власне, сталося, на жаль, я не бачив але думаю, що одно з дітей, які тулилися до маминої спідниці упало на підлогу. Пролунав несамошитий плач дитини, і Орїх кинувся вниз на порятунок. Власне цим і закінчилася вся ця авантюра, дітей забрали вони до кімнати. (Чер. ден. 16. III.1952 р. і прот. ст. 63-64, ч. 23).

На другу неділю, після відправи, я подав до відома вірних, що на мене минулої неділі зроблено напад і нанесені образи в огидній формі. А що того дня по полудні мали відбутися збори, то я й сказав, що на зборах розповім про цю справу докладніше. Певна річ, це спричинилось до того, що на збори прийшло більше людей. Після обговорення поточних справ я розповів про напад на мене, звичайно, в лагіднішій формі, ніж насправді це було, при чому не називав на ім’я осіб, що вчинили той напад, хоч і без того всі догадувались. Я підкреслив, що сам напад був такий огидний і несамошито дикий, та ще й з участю жінки і при дітях. Це мов грім

з ясного неба, бо я, крім добра нічого злого їм не заподіяв; вони не зважали навіть, що я їх душпастир і старшого віку.

Відразу ж після цього, присутній на зборах Оріх (його дружини не було) підвівся, підійшов до стола, на якому віправлялася Служба Божа, взяв великого стоячого хреста, упав на коліна, тричі перехрестився зі словами: “Во ім’я Отця і Сина і Святого Духа”, потім, звернувшись до учасників зборів, промовив: “Клянуся і присягаю перед Господом Богом, Єдиним у Трійці Святій що все, що тут сказав отець, є цілковита неправда”, і, поцілувавши хреста, підвівся з підлоги.

У залі залягла тиша. Щоправда було пару вигуків, власне, тихого сміху, які мабуть, зденервували присутнього тут з цілою родиною Боровського бо він раптом схопився і крикнув: “Прошу не сміятися, бо це є присяга!” Відразу ж після цієї події стало відомо, що Боровський з Оріхом збирають гроші на купівлю хати для Оріхів. Збірку переводили вони у формі позики на два роки, починаючи від 20 дол. Поручався за сплату Боровський. Скільки саме зібрано грошей — точно не знаю, бо говорили по-різному. Сама латинська католицька організація, що нею керував о. Кук, дала триста доларів. В кінці березня вже була куплена велика хата для Оріхів з меблями, а за сплату боргу поручився Боровський. Отже, 1-го квітня Оріхи залишили парафіяльний будинок.

Я спокійно зітхнув і переселився вниз, навіть не зробивши жодного ремонту в будинку, крім фронтової кімнати, яка занадто була понищена Оріхами.

Одного разу, десь опівночі, бо я вже збирався спати, з’явився несподівано до мене Боровський. Попросивши пробачення за таку пізню візиту, він почав свою промову на тему різних

християнських чеснот, особливо про прощення і милосердя, мабуть, маючи бажання зм'якчити моє серце. Тільки після цього вступу Боровський відкрив справжню причину свого приходу. Він почав просити мене, щоб я простив Оріхів. Я пригадав йому про фальшиву прилюдну Оріхову присягу.

“Та він не пам’ятав, що робив”, — намагався боронити його Боровський.

“Коли він у таких вчинках себе не пам’ятає, то що ж варта взагалі ця людина”, — відповів я. (Прот. 90, ч. 40). Але Боровський не поступався і повторював своє. Та згоди на прощення Оріхів вимагали від мене і самі тяжкі для мене обставини, а не тільки моє м’яке серце. Надходив час розпочинати будову церкви, зростало недовір’я до мене, як “чужої, не своєї”, особи. Боровський був прихильник Волод. Кравчука та його компанії. До того ж він був і член Будівельного Комітету, мав досить симпатиків, тому й міг мені багато допомогти. Щоправда, самі Оріхи не мали жодного значення, але вони неподільно володіли Боровським. Все це й схилило мене до узлагодження справи.

І справді, понад сім місяців я мав спокій, якого так дуже потребував. Але потім Оріхи знову виступили проти мене, а з ними, звичайно, і Боровський і такими ворожими до мене залишилися вже до кінця мого перебування в Лондоні. (Прот. ст. 90, ч. 40).

27 січня 1952 року створено спільно з православними Рідну Школу, яку до того часу провадив я сам із дітьми моїх вірних. Дітей тоді було ще мало. Навчала їх Оріхова і на всіх зібраннях батьків все підкреслювала, що вона хоче навчати без жодної плати. Я і православний священник о. протоієрей Квасницький приходили на релігію. Школа містилася в українській залі (Клуб ім. Івана Франка), де головою був Ва-

силь Семчишин, а секретарем Кравчук, який в дійсності усім і керував. В березні була влаштована показова лекція для батьків, діти яких навчалися в школі. З цікавості і ми з о. Квасницьким теж прийшли на цю лекцію. Після лекції несподівано зайшов до залі голова Клубу Василь Семчишин, а Оріхова й Кравчук тим часом вийшли із залі. Голова, старий емігрант, малописьменна людина, сів за стіл витяг якісь папірці і, щохвилини заглядаючи в них, почав свою промову. Була вона звернена до нас, катехитів, а в дійсності виключно до мене, бо назване було тільки моє ім'я.

Говорив він про те, як катехит повинен поводитися в школі та про чемність і послух до неї, як директора школи, та тому подібні інші нісенітниці. Треба було мати неабияку терпеливість, щоб вислухати все це. Ясно, що ініціатори цієї моралі найбільше були зацікавлені в тому, щоб очорнити мене прилюдно, особливо перед православними батьками. Звичайно, я і о. Квасницький, відразу відповідно запротестували проти безпосереднього спричинника цієї зневаги Кравчука. Цим виступом вони й розпочали на широкому форумі української громади дальше очорнювання моєї особи. Слід тут зауважити, що зневажаючи мене, як представника католицької церкви, вони принижували в очах православних і свою церкву. Не знаю, чи вони були цілком несповідомі, чи хотіли показати зразок своєї некультурності й загомінкуватості.

Пізніше я довідався, що Оріхи писали до єпископа різні наклепи на мене, закидаючи мені, що я ніби принижував і ображав їх. (Прот. ч. 40, ст. 90).

Та ось надійшла весна, а з нею і Великдень. Провідники заряду просто ніби переродилися і стали уперто підкреслювати бажання помиритися зі мною. Навіть Кравчук і Михайло Семчишин

запросили мене на свята. Хоч я і не мав до них довір'я, проте прийняв запрошення. Під час розмови з ними, вони намагались переконати мене, що і вони прихильники будівництва церкви і вважають за конче потрібне розпочати працю відразу після свят. І справді, будівельний комітет незабаром відбув кілька засідань в справі підготовки до будівництва та ухвалив почати його з перших чисел травня.

Щоб яснішим був дальший розвиток справи, слід згадати про дві події, що сталися на терені лондонської парафії. Ці події не тільки відіграли дуже негативну роль в моїй душпастирській праці та в громаді, але остання з них навіть убила всі надії на якусь можливість творчої співпраці з вірними. Перша подія, по суті, цілком не важлива, це звичайна поява в Лондоні пана Ю. С., з титулом інженера. Переїхав він до Лондону із Сант Томаса ще восени 1951 року. Пан Ю. С. негайно почав брати активну участь в наших плянуваннях щодо будови церкви. Він приготував плян будови й відразу ж став кандидатом на контрактора нашого будівництва. Друга подія, далеко важливіша, це було те, що в нашій католицькій громаді організовано СУМ (Спілка Української Молоді). Правда, в Лондоні тоді вже зовсім не було відповідної молоді — були старші, але, не зважаючи на це, я в тяжкому своєму стані, покладав велику надію на ту організацію, тим більше, що колись, десяток років, працював з молоддю. Коротко кажучи, розраховував на її допомогу в моїй праці, тому й сприяв її організації.

І ось кінець-кінцем на одних зборах в українській залі організовано СУМ. Головою цієї організації став п. Ю. С. Та незабаром виявилось, що до цієї організації примостилися й такі „юнаки”, як от Волод. Кравчук, Явнюк та інші, яким добігала вже ціла шістдесятка. Щоправда, висту-

пали вони ніби під назвою “прихильники”, та це аж ніяк не зменшувало їх впливу на цю організацію. Приблизно через два роки ця “молодеча спілка” раптом перетворилася на організацію, що назвала себе “Ліга Визволення України”, після чого всі “прихильники” стали офіційними її членами. Від того часу поширилися їхні впливи на більшу частину церковної громади. Мало не всі, хто й далі провадив проти мене боротьбу, походили із середовища цих двох осередків, головню з Л.В.У., яка на жаль, проголошує ті ідеї, в ім’я яких я й прийшов до Галичини близько 40 років тому. Та взагалі найбільша ненависть до мене як людини їм “чужої”, або як вони називали мене — “приблуди”, “зайди” й іншими, ще більш образливими іменами, складалась з активніших, “письменніших” й “інтелігентніших” осіб із моїх вірних, що в переважній своїй більшості належали до ЛВУ.

Тому й не дивно, що за сім років мого перебування в Лондоні ніхто не тільки не порадився зі мною, а навіть не запитав мене, чи правда все те, що про мене говорять, а тому вірні підкреслювали недовір’я до мене.

І дійсно, в день, що його призначив будівельний комітет, розпочато будову церкви. Це попередила оформлена на окремих зборах спеціальна умова в цій справі. Укладено її проти моєї волі. На цю умову я не погоджувався з різних причин, а головню тому, що вона була тільки словесна, бо п. С., якому доручено будівництво, категорично відмовився від усякої умови на письмі, а також не погоджувався підписувати ніяких паперів. І члени комітету віддали все виключно під його керівництво, включню з оплатою годин, з їх кількістю та виплатою за них грошей. Зі свого боку він не брав на себе жодних зобов’язань супроти церкви, а тільки на словах пообіцяв закінчити будову за 8 тижнів. На

був певний, що все це було обумовлене наперед, з метою, відсунути мене від усякого впливу на це погодилися всі члени комітету, крім мене. Я будову та набуті собі ще одного прихильника.

Церква, власне, мала оплачувати тільки рахунки п. С. Сам він отримував платню за години, кількість яких визначав сам собі, а також і для всіх робітників. На ділі він був не контрактор, а тільки оплачуваний за години керівник будівництва, при чому не брав на себе ніякої відповідальності. Цю словесну умову Кравчук і записав тоді на папері під назвою "Для пам'яті", її тут же всі, крім мене і п. С., підписали. (Ориг. зап. з дня 7. 5. 1952 р.). Це і був єдиний свідок цієї коштовної будови. Таким чином ми й почали будівництво, спершу підземного приміщення для церковної залі. Зате для п. С. це була перша самостійна велика будова, бо досі він працював на будівництві будинків у різних контракторів. (Прот. ст. 70, ч. 24).

За кілька днів викопано бульдозером велику яму для цього приміщення. Комітет знову зібрався для вирішення різних справ. На цьому засіданні скарбник Мих. Семчишин несподівано подав пропозицію, щоб "отець парох негайно залишив парафіяльний дім і пішов на приватне помешкання", а він, мовляв, винайме цілий дім приватним мешканцям, бо "ми не маємо грошей на таку будову". Приватне помешкання для себе я мусів шукати сам, а також і оплачувати його своїми грішми. Така жорстока беззаконність обурила мене. Я рішуче запротестував проти неї, заявивши, що це дім парафіяльний, а тим самим і дієцезіальний (реальність була інтабульована на неї). "Я нікуди не піду, — заявив я комітетчикам, — до того ж ви не маєте жодного права порядкувати будинком.

Другого дня Мих. Семчишин зрезигнував із посади скарбника і тим самим унеможливив

одержувати з банку грошей, бо крім мене, і він мусів підписувати чеки. В своїй заяві про резигнацію він подав ту причину, що я відмовився прийняти його пропозицію „а він, мовляв, хворий і тому резигнує. (Його ориг. лист з 13 травня 1952 року — прот. 71, ч. 28).

Настало критичне становище: на подвір'ї зіяла величезна й глибока яма, а тут надходила виплата за матеріал, робітникам і за бульдозер. Рятуючи ситуацію, я зважився на тяжку для мене жертву, щоб спаралізувати хоч частково завданий мені удар. Я скликав негайно збори членів комітету і запропонував їм, що піду знову мешкати на горище, хоч сама тільки згадка про це була мені дуже болюча. Увесь низ помешкання я погодився наймати якійсь приватній родині, а гроші віддавати громаді на будівництво церкви. Цим кроком я дійсно досяг тимчасового успіху. Мене підтримав помирений зі мною Боровський, а один із членів комітету, Володимир Яворський, погодився взяти на себе обов'язки скарбника.

Пропонуючи свою жертву громаді, я, головно, хотів дати вірним явний доказ, що я живу для їхнього добра, а не для власних вигод, що я зовсім не такий уже їм чужий, а тим більше ніколи не бажав їм ніякого зла. Таким чином я пішов мешкати знову на горище і прожив там п'ять років, терплячи різні невігоди. Увесь низ вони найняли за 50 дол. місячно. (Прот. ст. 72, ч. 28). Крім того, стягали всі наложені на мене оплати. Знову пішла в рух праця, швидким темпом почали рости стіни будови. Та лихо, мабуть, не спало: не минуло ще одне, як почалося друге. Наш будівничий (він же і голова СУМ'у), хоч і залишив в Україні дружину з дітьми „був, проте, великий аматор жіночої статі. Отже, будуючи церкву, він в одному сусідньому домі, в якому з деякими своїми помічниками постійно обідав,

завів роман з однією жінкою. Зі свого боку, вона теж стала часто бувати на будівництві, приходячи туди в коротенькому купелевому костюмі на годинні любі розмови. Якось одного разу, після таких тривалих відвідин тієї жінки, по закінченні праці, в розмові з п. будівничим я натякнув йому, що краще було б коли б на будову приходили його гості в трохи іншому вигляді, бо все ж таки ми будуюмо церкву.

І ця моя щирість і необережність потягли за собою несподівані наслідки. Дня 12 липня 1952 року п. будівничий передав через мене, як голову церковного заряду, листа до будівельного комітету, в якому заявив про свою резигнацію від керування будівельними роботами. Далі він просив скликати збори, де він подасть причини резигнації. (Його ориг. лист з 12 липня 1952 р.). Проте, на зборах він не подав справжньої причини, звівши мову лише до того, що отець, мовляв, втручається в його справи як будівничого, часто приходить на будівництво, а в цьому він вбачає контроль над ним, що його дуже принижує та ображає. Підкреслив, що він мусить повернутися до свого контрактора, в якого взяв тільки тимчасову відпустку, починаючи будувати церкву.

І так будівництво стало знову на мертвій точці. Стояв і сумував мур, виведений до даху. Знову віджили різні плітки між вірними про неможливість зі мною співпрацювати. По хатах ходили особи й поширювали різні плітки про мене яко "великого злочинця в минулому". Особливо увихався скрізь Явнюк, якого величали "паном інженером". Ця старувата вже людина і справді мала причину до того. На будові він клав бльоки і був за підручного п. будівничого. Він діставав за свою працю по \$1.40 на годину. Робочий день рахував йому п. будівничий, як і собі, по 9 годин. Понад два місяці я приглядався

до його праці, яка не перевищувала десятих бльоків, покладених за день. Одного разу я попросив скарбника Яворського щоб він сам переконався скільки Явнюк кладе бльоків протягом дня. І справді, він поклав того дня аж 8 бльоків. Після того ми з Яворським звернулися до п. будівничого з пропозицією, щоб він платив Явнюкові не за годину праці, а за кожний покладений бльок, звичайно, за тодішнім курсом на будівництвах.

Довідавшись про те, Явнюк зустрів мене на подвір'ї й почав кричати, тримаючи в руках добру палицю: "Яке ваше право до того, як я роблю? Я на бльоки не умовлявся, геть звідси, зайда! Дивись, який знайшовся тут господар. Не мав де подітися, то заліз до нас!" і т.д. Так з'явився "мій великий приятель", яким залишився до самого кінця.

Виглядало, що в такому жахливому стані нам до зими не пощастить закінчити будову. Та виходить, що на світі нема зла без добра, бо знову до нас усміхнулася ласкаво доля. При всіх намаганнях приховати залицяння п. будівничого до чужої жінки, цей факт дійшов таки і до відома чоловіка тієї жінки, що приходила на будівництво. Він на якійсь будові так побив нашого будівничого, що той на два тижні мусів виїхати з Лондону.

Раптом дістав я повідомлення телефоном від самого п. будівничого. Він сказав мені, що вже залагодив справу зі своїм контрактором і тому незабаром приїде закінчувати будову, але тепер саме він, мовляв, хворий. І справді, за якихось два тижні з'явився зі знаком від своєї романтичної пригоди і взявся знову до будови. Серед осени ми мали вже назовні все закінчене і заходилися викінчувати всередині але вже без будівничого. Від 15 лютого 1953 року ми почали вже відправляти Служби Божі у власній залі.

Водночас із цим закінчилося і моє примирення з Боровським і Оріхами. Спричинився до цього такий випадок. На одних батьківських зборах Рідної Школи в українській залі, під час дискусій, я висловив думку, що нам покищо не треба журитися класифікаціями учительських сил, бо таких маленьких дітей, як у нас, ще пару років можна вчити в крайності і без фахівців.

І тут вибухнув плач і крики Оріхової: “Я маю учительський семінар, матуральне свідоцтво, я фахова вчителька”, — обурено кричала вона. “А я був на другому (чи на третьому) курсі університету”, — галасував Оріх. Пан інж. Горний старався їх заспокоїти. “Стверджую, що я сам бачив матуральне свідоцтво в пані Оріхової”, — вставши, заявив Волод. Кравчук, якого, до речі, і сам не мав. Я просто зацікавив і тільки промовив: “Я зовсім не мав наміру когось ображати”. І справді, звідки я міг знати, що Оріхова вже стала фаховою силою, та ще з таким повним учительським стажем. Та ж вона сама так недавно і так докладно інформувала мене про свої життєві пригоди і про свою освіту. Сама ж вона мені говорила, що школи не закінчила, а самочинно її покинула, навіть проти волі батьків. Чи ж могло мені прийти в голову, що від часу мого знайомства з Оріхами на фермі Боровського, вони обоє стали цілком іншими особами? Чому ж вони ніколи про те не казали мені, аджеж ми довго мешкали навіть в одному будинку? Рік пізніше розповідав мені про Оріхів і колишній провідник Маріїнських дружин у рідному краю. Він особисто знав Оріхову, бо вона, будучи в монастирі Василянок у Львові, належала до тих дружин. Знав він її батьків. Вона дійсно покинула школу, наробивши батькам клопоту, і проти їхньої волі вийшла заміж за Оріха.

Заспокоїти Оріхів нікому не пощастило і вони, зрештою, демонстративно залишили залю

з таким вигуком: “Плювать нам на таку Рідну Школу!”

Боже Милостивий, як то тяжко було мені визнаватися на фахах і освіті моїх вірних! Доводилося тільки здогадуватись із розмов з ними та з їхнього письма. До того вони ще говорили про себе відповідно до даної розмови чи потреби Почнеш про повстанців, і виходить, що він, твій співрозмовник, теж колишній повстанець і герой. Торкнешся життя в Рідному Краю, і виходить, що він був заможний, а то й багатий, крім того, ще й громадський діяч на рідних землях. Згадаєш колишню польську пацифікацію — він, виявляється, був катований, потім в'язень Берези Картузької. Перейдеш до таборового життя на вигнанні — він тяжко біднував, хоч УНРА чи ІРО засипали табори різними харчами. Зате він завжди був першим в українських організаціях.

При інших нагодах говорилося зовсім протилежне. Під цим оглядом, крім Оріхів, були неабиякі штукарі Карпан Корнило, Хробатин та багато інших, і всі вони були члени ЛВУ. Зимою розпочався на мене новий наступ у трохи чемнішій формі. Це було потаємне збирання по хатах підписів. Почали їздити до єпископа делегації з проханням усунути мене з парафії. Склад однієї такої делегації мені відомий: Вол. Кравчук, інж. Горний, Василь Семчишин і Боровський який їх возив. Що саме закидали мені ті делегації — мені було невідомо. (Прот. 90, ч. 40).

Тут слід відзначити окрему поїздку Боровського, який возив цілу родину з дітьми Оріхів до Гримзбі, де був тоді на візитації єпископ. Повернувшись із Гримзбі, Оріхи зробили ось таку провокацію. Яюсь після відправи я сидів собі і снідав. Коли ж приходить до мене старший хлопець Оріхів і просить його причастити.. “Пізно, сину, прийшов, бо я вже відправив Служ-

бу Божу і снідаю. Приходь, кажу, завтра о 8 годині ранку, тоді я буду правити і тебе запричащу, бо ми ще не тримаємо св. Тайн у церкві. А де ж ти сповідався?" — питаю. Він розповів, що вчора їх усіх возив Боровський до Гримзбі, де був єпископ, і там він і сповідався. "А чи мама до вас телефонувала, що я прийду? Вона вчора казала, що повідомить вас про це", — сказав хлопчина. "Ні, — кажу, — я нічого не знав, що ти прийдеш". Я дав йому цукерків і він пішов. Другого дня він не прийшов, зате рознеслася по громаді вістка, що я відмовився запричастити Оріхового сина і то через те, що вся їхня родина відлучена від церкви. Пізніше про це говорили мені вірні, і мені дорікали, як я так міг зробити.

Наведу приклади ще й інших провокацій. Іван Приймак зателефонував до мене і сказав: "Дякую вам, отче, за вашу добру проповідь, бо ви назвали зрадниками всіх, хто говорить англійською мовою. У Лондоні є жид, який має склеп, і до нього приходить руський ксьондз-католик і він говорить і намовля проти англійців. А ви забули, як були "жонцою" в краю і говорили тільки по-німецьки?"

Правда, це вже була не дуже мудра провокація, проте характеристична вона в безконечному ланцюзі подібних виступів, метою яких було не давати мені спокою та нервувати мене. (Церк. ден. 25. 11. 53 р.). Можна ще тут додати і прилюдну заяву Василя Семчишина: "Як він не вийде з Лондону, то я його відвезу літаком туди, звідки він приїхав" (Письм. свід. С. і Д., 2. 7. 1953 р.).

Скоро після того, Василь Семчишин знайшов знову нагоду напасти на мене прилюдно. Під час одних зборів в Українському клубі, що ним користувалися всі українці, він виступив і почав промову так: "Я тепер не є головою Українського клубу тому, що помстився на мені като-

лицький священик. Він, замість того, щоб сидіти в церкві і молитися та голосити любов і згоду між нами, українцями, вмішався до нашого клубу та посіяв між нами незгоду. Та, прецінь, я був уже не раз вибраний головою, бо ви мені довіряли. Але заблукав він сюди до нас, і тепер між нами настала сварка. Я 40 років живу в Канаді і є її горожанином. То ж яке його право тут керувати та засівати диявольське насіння між нами? І це називається священик? Ганьба, такому священикові!”.

“Ви, п. Семчишин, помиляєтеся, коли говорите про своє головство у минулому році, бо всім відомо, що керував клубом ваш секретар п. Кравчук, цебто так, як це водиться у большевиків”, — відповів я. (Він колись належав до большевиків). Ця його промова була вписана в протокольній книзі клубу але в лагіднішій формі та скорочено (“Церк. ден.”, 28. 6. 53 р.) .

Всі дотепер наведені виступи проти мене, як і всі пізніші, належали до ініціативи окремих осіб, систематично кимсь керовані й пляновані у громаді, щоб за всяку ціну позбутися моєї особи. Я не міг знайти іншої відповіді на всі ці вибрики й образи, крім щирости, добра й злагоди.

В тім часі був уже інший склад церковного заряду, перевибраний на річних зборах. За порадою секретаря Єпископського Ординаріату, я запропонував новому заряду підписати привезені мною із Торонта форми присяги на їхню вірність і сумлінність у праці для церкви зі своїм парохом. На моє здивовання, всі без задуми її підписали. Одначе від того найменшої зміни до поліпшення не тільки взаємин, але й праці не сталося, а ще й погіршилося. Ясно, що присягу вони уважали за клаптик паперу. (Протокол ч. 20, ст. 57).

На тих річних зборах я щиро звернувся до громади з проханням, залишити різні провока-

ції, наклепи, очорнення, зневаження моєї особи, яко душпастиря як і доноси й делегації, а у зладі працювати для добра церкви й нації; я пояснив, що цим вони осмішують себе і понижують свою церкву. Зневажаючи мене, вони скорше зневажають церкву, а з мене роблять мученика, про це говорять навіть і чужинці.

Колись, близько сорок років тому, я прийшов до них з вірою, що ми один нарід, непохитно вірю в це й тепер. Їхнє поступовання тільки на руку нашим національним ворогам. Я прийняв на себе всі невігоди й терпіння, навіть деякі з них і тепер ще говорять, що такого невибагливого священика ми вже не матимемо. У мене, в кращому розумінні, щира з'явилася думка, яку я їм і звів.

“Я обіцяю вам, що по закінченні даного мені доручення та по сплаті великих боргів, які повстали через будову, я піду сам від вас та залишу вам все готове. Навіть збережу для вас ще й готівку для остаточного завершення будови”.

Про це я й пізніше не раз говорив парафіянам у церкві та просив повірити в мою щирість, що я піду від них сам.

3-го травня 1953 року єпископ довершив посвячення церковної залі. Незадовго до посвячення церковний заряд перевів загальне голосування щодо моєї особи. (Протокол ч. 44, ст. 97). Провадилося воно з великим завзяттям з боку руйників. Роз'їжджали авто по хатах і різними підступами збиралися підписи. Особливо такі, як Боровський, Оріх, Соловчук та інші просто не спали в тих часах. Та всі зусилля їх виявилися даремні, вони соромно програли. (Прот. ч. 46, ст. 102). Про підступний спосіб збирання підписів свідчать оригінальні листи до мене окремих осіб, яких введено в блуд.

Настав більше, як двоохрічний спокій. Боровський і Оріхи зовсім залишили нашу церкву на

весь той час, а Вол. Кравчук переїхав до Brentfordu. Цей, більше як двохлітній, спокій дав мені змогу сплатити всі борги та й зібрати поважну суму ще і в готівці.

На цім місці не можу не назвати з вдячністю імени однієї жінки, старої емігрантки, яка єдина з парафіян, протягом всього мого перебування в Лондоні, мала незмінне своє власне переконання щодо моєї особи. Всі протилежні дії за такий довгий час, не мали на неї впливу. Власне цій жінці, Марії Грушці, яка була тоді головою Ліги Українських Католицьких Жінок (ЛУКЖ) і належить головна заслуга у сплачуванні великих боргів. Завдяки її умінням організувати пікніки, базарі та інші імпрези, які були головним джерелом прибутків для церкви, бо від парафіян тоді нічого не збиралося, ми мали великий матеріальний успіх.

Отже, Лондонська парафія по п'ятьох роках тяжких зусиль та "боротьби зі мною", з нічого, дійшла до посідання власного поважного майна. Словом було все потрібне до існування і для дальшого розвитку церкви. Виглядало, що і для мене настали ліпші часи для дальшої творчої праці, та лихо довго не спало.

Несподівано появився знову в громаді Боровський, а за ним незабаром і Оріхи. Стали вони ходити до церкви, та майже щонеділі, як звичайно, з родинами причащалися. Здавалося, що ознака добра. Примирилися і навернулися до своєї церкви. Але тяжкий досвід минулих довгих літ підказував мені щось протилежне. Став частіше заглядати із Brentfordu до Лондону і Волод Кравчук. Я став обережнішим, сподіваючись якогось нового підступу.

Цей же Боровський не тільки свої слова й діла, чи навіть і присягу не раз уже публічно відкидав, але й зрікався власного підпису, заперечуючи в нім і власну свою руку. (Прот. ч. 37,

ст. 83-87).

Та поволі я став заспокоюватися, а передчуття починало втихати, як помилкове. Напочатку все так ішло гармонійно, що я починав вірити у цілковиту зміну групи бунтівників та й парафіян щодо моєї особи та їхнього розуміння моєї щирости і відданости для них. Я був певен, що вони таки повірили в мою щирість та обіцянку для них.

По своїм поверненні Боровський став незабаром головою Українського клубу, як і головою батьківського комітету Рідної Школи.

Восени 1955 року мені влаштовано навіть нечувану річ — звеличення мого 5-ліття душпастирської праці в Лондоні, і то ще з подарунком. На ту імпрезу з'явився Василь Семчишин, навіть виступив з промовою, переповненою різними похвалами про мої великі заслуги для парафії, скінчивши її багатоліттям для мене. Оріхів не було, зате Боровський висловив свій жаль, що у минулих роках він помилявся щодо моєї особи. Словом, виглядало, що я став не тільки бажаною особою, а навіть просто незамінною для них.

Тоді ж з'явилося і двоє нових діяльних осіб: Петро Окунський — старий емігрант і молода ще людина — Михайло Савчук. Петро Окунський, який мешкав у Василя Семчишина більше 17 років, був великим аматором алкоголю і до церкви не ходив. З'явившись на церковному обіді, обидва вони стали брати активну участь у житті церкви, хоч Окунський і далі до церкви майже не приходив, натомість Савчук став бувати частіше. Вони були великі приятелі, а тому й прозвали їх "тато" й "син". Обидва вони й були офіційними аранжерами мого звеличення.

Така різка зміна у відношенні до мене сталася в тім часі, коли ціле життя української громади стало завмирати, повите нехиттю до всякої громадської праці. Навіть і на збори приходило

дуже мало, важко було інколи й вибрати якийсь комітет. Всі організації, які колись були розсварені, поволі замирили, втихали пристрасті бо не було кому й сваритися. Нова еміграція, яка прибула з великим галасом всякого "патріотизму", великими вченими і національними героями та дорікала старим емігрантам за втрату їх у національному відношенні дітей, та за малу їхню свідомість, вже за 6-7 років свого перебування в Канаді стала на той же шлях. Єдиний Український клуб і той завмирав, а його каса виявилася порожньою, хоч вона ще недавно, перед останнім головуством Василя Семчишина і його секретаря Кравчука, мала готівкою, без боргів, поверх двох тисяч. Трудно було знайти відповідного голову і тому обирали на провід клубу кого щастило. Зміна голів стала хронічним явищем і тому на деякий час став головою і Боровський, а з тим він перейшов під заряд ЛВУ, бо вже православних в нім майже не було.

Як колись у таборах УНРА, так і тепер опанував громаду гін до особистих вигод. Дім, телевізія, авто й інше, — стали єдиною мрією в громаді. Добре випити та з'їсти — стало єдиною приємністю для людей. В такий час Окунський і Савчук були бажаними особами для матеріальних засобів церкви. Оживилися трохи імпрези й я почав збирати гроші на закінчення будови церкви.

Не минуло й року, як на овиді моєї спокійної праці в громаді почалися зарисовуватися різні ознаки неспокою. Останні два роки вчив у Рідній Школі п. інж. Горний. Школа тоді була вже чисто католицька, бо православні, з приходом нового священика, відділилися і відкрили свою окрему школу в приміщенні своєї церкви. Хоч інж. Горний і належав до моїх головних ворогів однаке я працював з ним у школі дуже радо, бо це була людина, хоч скрита, не щира й

хитра, зате чемна і тактовна.

Було закінчення шкільного року. Зібралися батьки і роздавали свідоцтва. В своєму слові, яке я мав говорити перший, підкреслив заслуги та працю інж. Горного в шкільному році. Присутній був і Боровський, як голова батьківського комітету. Після роздачі свідоцтв Горний оприлюднив, що він наступного року не зможе вчити в школі через різні перешкоди у своїй праці та через родинні обставини. Я знову забрав слово, висловлюючи великий жаль і підкреслюючи втрату для школи, бо такого порядку і науки школа більше не матиме.

Під кінець шкільних вакацій я довідався, що Боровський ставить на кандидатку учителя Оріхову. Тепер я зрозумів, що уступлення Горного було заздалегідь обумовлене, а тим і підготовлялася нова боротьба проти мене. Дійсно, так і сталося. Провадилась агітація серед батьків за прийняття Оріхової на учительку з тієї причини, що немає кому вчити дітей. До того, ще не вистачало одного учителя, зважаючи на потребу поділити класи; запрошено на учителя Володимира Красновольського, православного, бо між католиками не було відповідної кандидатури. Красновольський, волиняк, молода ще людина. Він був єдиний з православних членом Ліги Визволення України, та великий приятель Оріхів. Я не згоджувався на Оріхову, знаючи з попереднього її короткого учителювання та її „здібності” як учительки. Я пропонував на місце Оріхової голову ЛВУ Стефана Мединського, але той рішуче відмовився, можливо, з партійної солідарності.

Хочу сказати, що Оріхи ніколи своїх дітей до Рідної Школи не посілали, як і сам Боровський, за винятком, коли вона тимчасово вчителювала. Затє вони були членами ЛВУ і на словах „найдіяльнішими і найсвідомішими патріотами”.

та видно для ЛВУ це не мало ніякого значення.

На означений день для підписання умови з новими учителями, які, як і раніше, були платні, зібрався батьківський комітет в Українськiм клубі. Треба сказати, що перед зборами, коли справа вже була вирішена, Боровський зрезигнував з головства, як видно, для більшої своєї "невинности". На жаль, я, будучи зайнятий своїми церковними справами не міг бути на початку, а прийшов уже по закінченні обговорення умови з учителями.

Привітавши збори, я сів на вільному кріслі. В той час підвівся Красновольський і, звернувшись до мене, сказав: "Отче! Я є директором школи і заявляю вам, щоб ви до школи не втручалися". На залі настала мертва тиша. Я встав і, не говорячи й слова, вийшов. Боровського не було, як рівно ж і Горного, хоч він і мав свою дитину в школі.

Я не відповів і вийшов, бо вважав, що після такої образи всяка відповідь зайва, а навіть і голова Батьківського комітету мовчав. Певно, що Красновольський мусів говорити за згодою зборів, керованих "активом". Мене, представника католицької церкви, у чисто католицькій школі усувалося. Не знаю, чи збори зрозуміли, що, викидаючи мене зі школи, вони принижують і свою власну церкву? Таж і саме заснування школи довершене було головним чином церквою, де я, а коли школа була спільна, то і православний отець були завжди головними й активними учасниками в ній. З виходом Оріхової понад чотири роки не було ніколи найменшого непорозуміння в школі. Зрештою, ці свої претенсії збори могли перевести іншим способом, а не публично та ще тоді, коли на залі були і сторонні особи, з організації СУЖЕРО, бо це був уже час призначений для них.

У найближчу неділю я проголосив у церкві,

щоб школярі на науку релігії приходили до церкви суботами на 12 годину, а після навчання релігії вони підуть до школи, яка містилася близько церкви, де наука починалася о першій годині. Звичайно, пояснив парафіянам не тільки причину, але й наслідок такого рішення батьківських зборів.

Відтоді вже я не ходив до школи, цебто від вересня 1955 року. Оріхова навчала тільки перший рік, а на другий — заступив її той самий голова ЛВУ Мединський який так завзято відмовлявся від моєї пропозиції йому. Оріхова покинула школу після скандальної авантури з матір'ю однієї шкільної дитини, звичайно, забравши зі школи і своїх дітей.

З поворотом Оріхів і Боровського до активності, почали знову вибухати різні авантури, про які я став уже й забувати. Вони завжди були в церкві і часто приступали до Святого Причастя. Тому що у мене вони ніколи не сповідалися, я попросив Оріхів дати мені адреси їхніх сповідників. Це спричинилось до того, що вони перестали причащатися та рідше приходити до церкви.

Крім частих раннішніх щоденних відправ та недільних, я відправляв ще у святочні дні, які припадали на буддень о 8 год. вечора. Під час однієї такої відправи зимою, коли я читав Св. Євангеліє, увійшли цілою родиною Оріхи і прямо з дітьми побігли з грюком і стуком до крісел займати місця. По відправі я звернув увагу вірних, яких було тоді мало, щоб входили в церкву спокійніше, а під час читання Євангелії затримувалися, щоб її вислухати, а потім уже йти займати місця. По відправі я пішов роздягатися до захристія, а люди вийшли. Раптом я побачив Оріха в захристію, який, як видно, користаючись із того, що нікого немає, тихенько підійшов до мене зі словами: "Що ви звертаєте увагу людям?"

Я спокійно відповів зрозумілими йому словами і він негайно вийшов. (Церк. ден. 15. 2. 1956 р.).

23 лютого 1956 року я дістав телефонічне повідомлення від єпископа про його приїзд на візитацію. Негайно повідомив я про це своїх парафіян і став готуватися до цієї події. Склавши програму, скликав збори в цій справі. На збори прийшло мало людей. Головним чином були члени ЛВУ. Боровський був дуже рухливий і на рідкість у доброму настрої. Він конче хотів зайняти скрізь чільне місце, особливо в обідній програмі.

Відразу після мого повідомлення про приїзд єпископа, в парафії повстав рух, явно спрямований проти мене. Пішли слухи-“факти”, що в церкві „я побив дитину”, а іншого “жонатого чоловіка бив по голові”. “Мученицю Оріхову, фахову вчительку, напастував та ганьбив огидними словами у школі” і тому подібні страхітні чутки літали у громаді. Деякі жінки те саме твердили особисто мені, як Я... і К... з найглибшою вірою в дійсність. Я переконував їх що я такого не міг зробити, бо у школі ні разу не був, а дитину чи того чоловіка покличте і запитайте. Радше я дітям роздавав цукерки, ніж їх бив. Та де там, вони твердили своє. Словом, треба було сподіватися великої авантури. Та я не мав часу збагнути, яким способом вона буде переведена. Час був короткий, а клопотів повно було і без того.

Приїхав єпископ. Церква була повна народу. Були присутні і деякі православні. Рівно ж були гості і з Сент Томаса. Вони ж взяли участь і в урочистому обіді. По відправі Служби Божої єпископ пішов роздягатися, а в залі стали приготувляти обід. У той час, коли роздягався єпископ, влетіли до захристя Оріхи. Вона тримала на руках одну дитину та якийсь великий списаний папір, а він мав на руках другу дитину,

решта (троє) — трималися маминої спідниці. Роздався зойк і плач усіх Оріхів. Справа для мене була ясна — це скарга на мене у “трагічній формі”, а щоб нічого не забути, то заздалегідь були на цім великім папері списані всі мої “злочини”. Тут же стояв отець М., який приїхав з єпископом, та один із парафіян — Драгушак, що помагав єпископу роздягатися. Єпископ зупинив їх, та сказав піти до престолу і там зачекати на нього. Про що вони говорили, я не знаю, чув тільки одне речення: “Він нашу родину заму-чить”.

Я вийшов на залю, де приготівлявся обід. Несподівано для себе я побачив там Василя Семчишина, якого я ще вчора питав, чи він буде присутній завтра та чи візьме слово за обідом. Але він відповів: “Ніяк не можу прийти, бо, як самі бачите, я хворий”. Дійсно, на губах у нього була висипка. Його несподівана тут присутність свідчила про щось дуже зле.

Минуло майже пів години у приготуванні до обіду, який відбувався там же у церковній залі. Запрошено було єпископа, і всі стали займати місця. В цей момент із бічних дверей, знадвору, влетіла Оріхова із китицею жовтих квітів і за собою тягла турт шкільних дітей. Її дитина сказала привітальний віршик до єпископа й Оріхова подала йому квіти. Потім, обернувшись до дітей, запитала: “Чи вас отець б’є?”. Діти мовчали а тільки один хлопчик Фольмис сказав: “Ні, мене не бив”. З тим шкільна делегація і відійшла. Єпископ провів молитву і розпочався обід.

Я помітив, що всі шкільні діти з Оріхами розмістилися в кінці залі, а Боровський із цілою родиною сів біля першого стола, від почесного стола єпископа. Василь Семчишин примістився в кінці єпископського стола проти Боровського. Біля нього сидів Окунський і Савчук. Була і дружина Горного, але його самого не було. Аранже-

рами цілого прийняття були Окунський і Савчук, якому я дав список промовців та порядок виступів. Під час обіду єпископ побіжно запитав мене, чому Оріхи говорили йому про викляття їх з церкви та чому я читаю історію України замість проповідів.

“Я й сам не розумію, про що тут ходить. Можливо, що вони в поспіху невиразно висловили свої жалі”, — відповів я. Надходив час привітань. Я сказав Савчуку, що сидів біля Василя Семчишина, щоб він запрошував до слова, але в наміченому порядку. По двох привітаннях самочинно встав Боровський і, перепросивши, що говорить, хоч його й немає на списку, звернувся до єпископа так: “Ми всі тут присутні, просимо Вас, як це робили вже не раз, щоб Екселенція дали нам свого нового священика”. В тій хвилині розляглися оплески, спочатку дітей і жінки Боровського, а далі й кінця залі, де сиділи змовники. Щоб скріпити враження, вони тупотіли навіть ногами. Зараз же підскочила Оріхова до самого єпископського стола: “Я хочу говорити!” — звернулася вона до Савчука. Той замість того, щоб указати їй порядок, відповів: “Прошу дуже”.

Тому що вона тупцювалася і крутилася на місці та викрикувала, трудно передати цільність змісту, а уривки були такі: “Я фахова учителька, маю матуральне свідоцтво, мій брат священик... Наш отець не прийшов на академію покійного митрополита, коли уряджувала Рідна школа та про те не хотів оголосити в церкві, тоді як про збори православних проголошує. Він не ходить до нашої школи”, — і тому подібне викрикувала вона. Потім побігла до свого стола, плещучи руками, а за нею й інші. На цю “істерику” тільки хтось крикнув: “Що вона говорить?”. Решта всі мовчали.

Єпископ попросив припинити дальші про-

мови і, вставши, взяв слово сам. Треба признати, що він дійсно обороняв мене у своїй промові. Підкресливши мої заслуги, працю та жертвенність, як і великі мої успіхи, він докорив їм за такі виступи та ще в присутності великого числа дітей бо такі виступи деморалізують їх. Кінчався обід. Оріхи, а за ними й інші стали виходити. Надворі почалася якась авантура, крики долітали до залі. Відчуваючи невдачу своїх плянів, Василь Семчишин, підійшовши до єпископа, і чи хотів, чи тільки удавав, що хоче поцілувати руку, попрощався й вийшов.

Я навів цю подію досить докладно, бо вона свідчить про "бажання активу" позбутися мене як людини „чужої-зайди”. У залі запанувала тиша від несподіванки. Здавалося, що таких ніби прихильників, як Савчук, навіть забагато. Виразно позначились дволичність, облуда та зрадливість, і я став зневірятися. Чи ж дивно, що серед такого оточення я змушений почуватися чужим птахом, де і найбільшої жертвенности не тільки не визнається, а навіть і не відчувається. Звичайно, після того я з біллю в серці за неправду людську вирішив залишити Лондон.

Незабаром єпископ надіслав листа, зверненого особисто до мене, в якому він, дякуючи мені за все, просив не зраджуватися тим, що сталося і далі працювати. Мене це заспокоїло. І тому я ще раз вирішив спробувати і зачекати. (Лист єпископа з 12. 3. 1956 року.)

Щоб використати присутність єпископа в парафії для більшої заохоти і жертвенности парафіян, я і під час відправи Служби Божої, і в своїй промові на обіді старався з'ясувати konieczність негайного закінчення будови церкви і тому призначив день заснування будівельного комітету для тієї цілі на 11 березня. Єпископ охоче мене в тім підтримав.

Не проминуло й тижня від часу від'їзду

єпископа, як змова проти мене була мені докладно відома. Її створили не тільки серед “активу” Лондону, але був замішаний Брентфорд, де мешкав Кравчук і потай душпастир у Чадамі. Боровський був своєрідним зв’язковим у цій справі, а також і Василь Семчишин, як керівник, “навербував” чимало й інших спільників. Отець з Чадама навіть став заходити до мене під виглядом — за порадою з приводу будови церкви, бо, мовляв, і він хоче будувати в Чадамі. При останній його візиті я сказав йому про участь його в нарадах в домі Оріхів. Незабаром він залишив і сам Чадам та опинився в Монтреалі в лікарні. Боровський тому й мав підставу говорити, що він уже має свого молодого священника, як тільки я піду з Лондону.

Зауваження єпископа під час обіду, що я замість проповіді викладаю історію України, було вияснене вже на третій день по візитації. Це не тільки Оріхи, але й Боровський, агітуючи проти мене, ставив цей закид між парафіянами, звичайно, пристосувавши його до своєї власної потреби. Дійсно, подібна правда існувала і те від 6 літ, і ніхто мені досі не докоряв у цьому. Однак справа в дійсності була зовсім інша. Я на початку кожного місяця не на проповіді, а по відправі Сл. Божої говорив про найважливіші події з історії України в даному місяці та пояснював їх вірним. Це правда, що цього немає по церквах, але ж я робив це не для якогось власного інтересу, а тільки із свого національного почуття до свого народу та для збереження його національно-якнайдовше на чужині. Добре знаючи своє середовище, щодо знання ним історії свого народу, я вважав, що, завдаючи собі труда, роблю це для добра парафіян. Проти цієї історії виступав публічно ще й третій член ЛВУ Хробатин, коли говорив: “Що він має тут вчити нас історії, ми краще знаємо й без нього”. Про це я

говорив безуспішно і самому проводу ЛВУ, та вони, як видно, у своєму патріотизмі без винятку всі однакові. Після того я залишив не тільки історію, а навіть і патріотичні проповіді на панахидах з нагоди різних історичних подій. Відносно екскомуніки (відлучення) їх родини, то це звичайно, придумана ними комбінація для скріплення моїх “злочинів”, яку вони далеко ще раніше створили (по своєму повороті з Гримзбі) під час своєї провокації з причастям їх сина.

На 11 березня 1956 р. я скликав збори для вибору будівельного комітету та на організацію грошових збірок на закінчення будови. На жаль, майже ніхто з тих, що помагали церкві матеріально та працею, не прийшов. З'явилося тільки 24 особи. Між ними навіть була особа, якої прізвища ніхто не знав. Кажуть, що поляк. Були між ними і особи напідпитку, звичайно, приведено їх для збільшення голосів. Були й такі, що не тільки нічого не давали на церкву, але до неї й не ходили.. Головною силою цих зборів були члени ЛВУ зі своїм головою в проводі. Були Оріх і Боровський. Після невдалої спроби позбутися мене в часі візитації єпископа, організація ЛВУ, як виявилось, взяла цю справу сама в свої руки. Тому й стала виступати вже трупами, а не окремими одиницями. Першою їх справою була оборона Оріхів і Боровського та накинення їх мені силою.

З огляду на такий склад зборів, я хотів їх відкласти, але вони поставили спротив і розпочали авантуру, а деякі особи стали виходити. Знаючи з досвіду, що вони і на другі збори ще з більшою силою прийдуть, а інші й не прийдуть, я вирішив відкрити збори. Властиво, при такому стані присутніх і не було кого вибирати, бо залишилося всього 19 осіб, між якими на двох не можна було і вважати, бо вони недавно

вийшли з лікарні умово-хворих. (Ориг. спис.). До того виявилось, що вони згори мали намічених кандидатів. Вони відразу поставили на голову Боровського, а секретарем Оріха, яких вибір при голосуванні всі затвердили одноголосно. Я заявив категорично, що з Оріхом та ще в ролі секретаря, я працювати не буду. Боровський підняв авантуру та став кричати: "Не збирати грошей, поки отець не піде з Лондону та не прийде свій священник". Він, вигукуючи, то вискакував надвір, то знову повертався, а інші кричали: "Ми так хочемо!". (Прот. буд. ком. ч: 2-3):

Решта членів добиралася вже без розбору, і майже всі стали членами будівельного комітету. Я ще раз повторив, що з Оріхом працювати не буду. Тоді один із присутніх, з національності білорус, який одружений з католичкою, Лемішевський, що сидів поруч Оріха, викрикнув до мене дуже непристойне слово к.... . Я вийшов, а з тим і розійшлися збори. Звичайно білорус був тільки підставовою особою.

Другими зборами, уже без мене, керував Боровський, а секретарював Оріх. На них був поставлений внесок Степана Семчишина (наймолодший брат з трьох, який ніколи не був большевиком), щоб Оріх зрезигнував. Було переведено голосування і Оріха не вибрали. Довго не могли знайти другого секретаря, бо всі відмовлялися. Нарешті зголосився Павло Захаревич, якого й затвердили. Другим внеском того ж Степана Семчишина було піднято питання у справі образи, нанесеної мені публічно білорусом. Боровський став завзято обороняти його, що ніби тут нічого не сталося, бо зробив він це з подервонання і жалю до мене. Решта зборів, як звичайно, в більшості члени ЛВУ, обійшли цей внесок повною мовчанкою, чим і підкреслили свою солідарність з білорусом і Боровським.

Протокол цих зборів був написаний ще Орі-

хом, як і наступний, який його не тільки пере-
крутив за своєю вподобою, а навіть про ці два
внески не згадав ні словом, так неначе їх і не
було. (Прот. ч. 2-3)

На другу неділю вони призначили знову свої
сходини, також без мене, бо я мав тоді відправу
вечером у Сент Томасі, куди доїжджав щодругу
неділю. На тих зборах мали вирішити справу
збірки грошей та упорядкування збіркових лист.
В дійсності нічого не було зроблено, бо Боров-
ський, як передсідник, вів агітацію, щоб не збира-
ли грошей, поки я не виїду з Лондону. (Прот. б.
к. 4-5). Другий член ЛВУ, відомий зі своїх заяв,
як один із "героїв-мучеників" всяких кацетів і па-
цифікації Корнило Корпан склав заяву, яку я ци-
тую з протоколу будівельного комітету, написа-
ного новим секретарем. Вона звучить так: "Ми з
нашими скромностями і численністю можемо
приступити до закінчення будови кожної хвили
і без труднощів, якщо не будемо мати "роздор-
ника", що осуджує і роз'єднує наших людей."
(Прот. буд. ком. ч. 3, стор. 32). Боровський і
Оріх ще додали: "Ми потребуємо духового
життя а його в нас немає". На тих же зборах
був ще внесок, щоб укласти умови для мене, на
яких би вони хотіли працювати в будівельнім ко-
мітеті. Доручено це було зробити голові ЛВУ
Мединському. Одначе на зборах цих точок не бу-
ло прочитано і не затверджено їх. Зробив це Ме-
динський з Боровським у себе вдома, і удвох
підписали, доручивши мені на наступних збо-
рах. Був це довгий лист, друкований на машин-
ці, в якому не було жодних пунктів. Це була
швидше наука для мене, як я маю обходитися
та трактувати всіх без винятку. Хоч прізвища
Оріхів в ньому не було згадане, але наглядно
було видно з листа, що їм власне про них тільки
й ходило, цих так важних для їх організації
двох осіб.

“А ви цей лист читали на зборах, та чи вони його ухвалили?” — запитав я. — “Він же навіть друкований, а ви пишете, що члени зборів на нього погодилися і схвалили його. Це ж явна неправда, ви уклали його самі вдома”.

“Ні, збори про нього знають”, — твердили вони.

“А хіба було колинебудь щось таке, чого б ви не ствердили”, — відповів я і сховав лист. (Ориг. їхній лист).

Наведена мною заява Корнила Корпана є наглядним доказом у правдивості вже раніше поширюваних слухів по Торонті, що я є “ворог галичан та їх ненавиджу і переслідую”. Про ці слухи говорили мені і певні інтелігентні особи, мої знайомі з Торонта, яким не можна не вірити. Одного із таких провокаторів я навіть й знав. Був ним стрічний брат Корнила — Іван Корпан, який 5 років тому мешкав у Лондоні з ним. Певно, що така огидна провокація обурила мене до краю. Пізніше я навіть їздив у цій справі до провідників ЛВУ у Торонті, зокрема до ред. “Гомону України” п. В. Солонинки. Його я знав, як гімназійного учня, бо він мешкав у мене в інтернаті Малої Семінарії. Знав його, як людину ідейну. Оповівши йому причину свого приходу, я просив його вплинути на філію лондонську ЛВУ, щоб вона перестала вмішуватися в церковні справи, інакше я буду змушений виступити із протестом у пресі. **Ця візита, як видно, не була даремна.** Ще за пару місяців до мого виїзду із Лондону Оріхи, не бачучи для себе користи із ЛВУ, покинули її. Не помогли і завзяті їх оборонці Боровський і Деркач, у потребі дальшої допомоги для них у боротьбі зі мною. Звичайно, ще раніше вони покинули й церкву.

Через мою відсутність на останніх трьох зборах будівельного комітету справа грошових збірок почалася затягатися. Я змушений був

скликати наново збори. Боровський тоді вже не прийшов. На цих зборах, врешті, вдалося поладити справу і призначити збірщиків, укласти листи та розпочати і саму збірку. Вона за 4 місяці принесла понад \$3 тисячі. Було організовано декілька імпрез та переведено коляду, які теж дали понад \$1.000. Правда, під час збірок не обходилося і без більших образ для мене. Були такі, що відмовлялися давати за “рецептою” Боровського тому, що я ще є, а інші — через викладання мною історії України, хоч я цей “злочин” вже давно залишив. А один поважний старший вже панок І. С. прямо мені й іншим особам сказав: “Мені противно давати на таку церкву, яку отець переробили з “греки” на українську та ще й вмурували таблицю на церкві, за що з Риму дістав \$2.000.” Говорила це людина, яка, приїхавши до Лондону три роки тому, благала у того самого отця допомоги у різних свідченнях, коли його діти автом забили одну дитину, а другу залишили без ноги. Боже, який то був тоді він мученик-патріот за Україну! Його так жорстоко мучили, що “повибивали й зуби”. При цьому він відкривав рот і показував. Дійсно, зубів у роті багато й не було. Не знати тільки, чому він ту таблицю на церкві побачив тільки тепер, хоч їй добігало вже поверх 4-х років. Та чи ж я змінив назву з греки на українську?

Все ж таки збірка йшла далі. Рівночасно зі створенням будівельного комітету силувався я створити й організацію БУК (Братство Українців Католиків) в надії у противагу до ЛВУ, як поміч більш певнішу для церкви. Про цю організацію при церкві я, властиво, старався віддавна. Я кілька разів скликав у цій справі збори та пояснював парафіянам у церкві про її конечну потребу і поміч у парафії. На жаль, справа не йшла. Особи, що не належали до ніяких партій, а вони були найбільш бажаними, взагалі не хо-

тіли й чути про якусь нову організацію. Під нею вони вперто розуміли все, де треба платити членські вкладки. Була в Лондоні ще й філія організації УНЮ, але менше діяльна, та в більшості складалася із старих емігрантів. Узалежнити БУК від ЛВУ — це означало б створити ще один осередок боротьби, що ще більше гальмував би церковне життя.

Та я вирішив ще раз спробувати організувати БУК. Для того я звернувся до централі БУК-у в Торонті, щоб прислали прелегента в цій справі. Приїхав з їх рамени д-р Базилевич. На сходини прийшло мало парафіян і то майже самі члени ЛВУ. Д-р Базилевич, ознайомивши зі статутом цієї організації, дав вичерпуючі інформації та різні потрібні пояснення, заохочуючи до вступу в БУК, як чинника кінцевого для парафії. До неї мав право належати кожний, хто уважав себе католиком, тим самим і вплив пароха на неї був обмежений. Активним учасником був знову Боровський та один із його приятелів теж член ЛВУ — Хробатин, який, до речі, вперше з'явився на сходинах, а церкви ніколи не відвідував. Був вибраний діловий комітет, головою якого було вибрано Михайла Деркача та ще двох членів. Всі вони належали до ЛВУ. Отже, кращої “надії” на цю організацію для мене й не могло бути. Вибраний комітет жваво почав діяти: крім проголошення в церкві, було розіслано до сотні листів із запрошенням прийти на основуючі збори.

На призначений день прийшло дослівно 7 осіб, цебто разом із комітетом було всього 10. звичайно, був і Оріх. За винятком трьох осіб, всі були членами ЛВУ, в тім і їх голова. З уваги на такий стан майбутньої організації в Лондоні БУК-у, я вже не мав бажання і надії на поповнення. Та комітет налягав не залишати справи. Деркач навіть придумав інші анкети для розсилки їх по домах для підписів на вступ до органі-

зації БУК-у. В між часі я довідався від одного із учасників п. Д., який підписав вже анкету, що в українському клубі вони робили нараду, на якій уклали плян, щоб мене як пароха зовсім усунути від впливу на майбутній БУК, та не допустити мого “вета” в справі членства Оріха. Отже, ходило їм не про БУК, а про ще одну організацію на ширшому форумі для боротьби зо мною. Після того я відмовився від дальшого творення БУК-у в парафії. Що причиною так довгих перешкод у заснуванні БУК-у була та сама ненависть до мене, як до “зайди” свідчить і той факт, що з моїм виїздом ті ж самі особи його негайно заснували.

Ще від половини 1952 року існувала в парафії жіноча організація — ЛУКЖ, на чолі якої стояла пані Марія Грушка, що пробула майже три роки в проводі. Ця організація дійсно принесла дуже багато користи для церкви за той час. Але з відходом від головування Грушки, ця організація стала завмирати. Членських вкладок ніхто не платив, а іншу діяльну голову трудно було й знайти, в кінці залишилася тільки жіноча таця. Отже, одна жертвенна людина може дуже багато зробити та не підсилу їй одній без кінця нести тягар при нехиті і химерности та інертності решти громади.

І знову на деякий час настала була тиша в громаді, щоб поновно вибухнути бурі, але вже не з середовища ЛВУ, а таки в самому церковному заряді. Треба признати, що пізніше організація ЛВУ поволі стала відсуватися від накидування мені своєї волі та від проби опанувати провід церкви. Я переконаний, що це був наслідок моєї поїздки до провідників цієї організації у Торонті, бо інакше при її зайлості та ненависті до мене вона не могла б була поступитися.

Наприкінці літа 1956 року мешканець залишив помешкання на партері парафіяльного до-

му і я, врешті, по 5 роках терпінь, нікого вже не питаючи, покинув помешкання на горищі, де стіни в зимі білили від морозу, а в літі мокріли від спеки й задухи і перенісся до партеру. Десь у вересні місяці я сам винайняв своє горішнє помешкання одній новоприбулій бездітній толяндській родині від дня 1-го жовтня 1956 року за \$20 місячно. Дійсно я мав не абияке щастя, знайшовши охотника на таку "шопу". Тими грішми я і покривав свій опал, електрику і воду.

В лютому 1957 року на одному із засідань церковного заряду сталося дві події. Прибирав у церкві п. Томин, старий емігрант, людина старшого віку. Під час цієї зими було особливо багатого снігу, який просто завалював доступ до церкви. Цей доступ був глибокий з двома широкими входами до дверей. Я часом просто не міг дібратися до церкви. Тому що Томин приходив, звичайно, раз на тиждень, п'ятницями, я був змушений часто прочищати той сніг сам. Правда, по умові він мав прочищати сніг, але щоб з ним не мати сварки, я робив це сам.

Одного разу по завірюсі прийшов і він, але я вже кінчав чистку.

"Боже, помагай!" — привітав він мене.

"Дякую!" — відповів я.

Власне цю снігову справу я і підніс на тих зборах. Я заявив, що більше вже чистити снігу не буду, а доступ до церкви я мушу мати щодня. Я розумію, що Томину це тяжко робити, але й я вже старий, а до того це зовсім не моя робота. Ви самі добре знаєте, що перший рік по закінченню будови прибирав цілу церкву я один. Робив тому, щоб допомогти громаді, бо були тоді великі борги. Тепер же не тільки немає боргів, але й тисячі маєте в банку готівкою. То ж можете найняти окремо й до снігу. На цю мою заяву до заряду Томин обурився і, вставши, заявив, що більше він прибирати не буде і щоб заряд

шукав іншого, бо він уже й так напрацювався біля цієї церкви. “Дякую вам”, — закінчив Томин і залишив при цьому збори. Насправді ж, Томин вперше появився в церкві перед 4-ма роками, з яких два роки працював за плату в церкві. Під кінець зборів Окунський і Савчук поставили внесок від імени громади, щоб гроші, які я збираю за рент “горища”, я звернув і надалі віддавав до церковної каси. (Прот. ч. 87, стор. 143). Мене це обурило. Та ж, прецінь, громада брала цілих п’ять років по \$50 місячно з мого власного приміщення, а тепер у громади з’явилося друге —забірати й тих 20 дол., що я ними покривав наливо, воду і світло. “Та ми заявляємо тому, що нас уповноважили люди жадати від вас цих грошей”,— заявили деякі з присутніх.

“Які люди?” — запитав я. “Та всі люди”, — твердили вони. Внесок поставили з присутніх двоє, але було видно, що решта заряду про це добре знала, а в тім і скарбник, який уже раніше мені про те натякав. А до того це була людина, якої я не виявив, коли розкрив розтрату жіночої каси, яку він зобов’язався був покрити. Я закрит збори, та на другий день своїм льокаторам виповів мешкання з розрахунку на перше квітня 1957 р. В найближчу неділю, в церкві я звернувся в цій справі до парафіян і запевнив їх, що коли вони жадають від мене звороту грошей, то можуть бути спокійні, що я зверну їм всі ті гроші, навіть з відсотками. При тім я пригадав їм про тисячі доларів, які вони дістали з мого власного приміщення на долині, яке вони навіть і самі мені призначили броків тому. (Прот. ч. 24, ст. 67). Пригадав їм мою щорічну уборку церкви для помочі їм, як рівно ж пригадав і свою жертву готівкою на церкву, яка перевищувала кожного з них у кількості, крім 4-х осіб, та оплачування мною опалу, світла і води. Вони стали виходити з церкви групуючись під нею. Я, пере-

дягнувшись по відправі Сл. Божої, підійшов до дверей, за якими вони стояли. Серед тиші-шипіння, я почув крикливий голос: "А хто ж йому винен, що він сидів на "стріху" 5 років і мучився! Дивись! Чи не міг жити на долині", — говорила одна із жінок К..... Ці слова неначе ножем вразили мене, бо це не був уже голос однієї людини, це говорила в простоті свого серця громада, яка так думала і розуміла всі мої жертви для неї. Це був голос більшої частини парафіян, на яких я покладав всю свою надію, що кінець-кінцем вона переконається у моїй ширості і жертвенності для них.

Віра в щире серце моїх парафіян примусила мене на такі жертви і терпіння на протязі довгих років. Та ж вони були моєю єдиною надією, бо майже всі "інтелігентніші і свідоміші" стояли одверто проти мене. Це вже не боротьба окремих осіб чи груп, якої скрізь по церквах не бракує, це накинута „активом" внутрішній толос моїх парафіян. І тому я вирішив, що перебувати мені між ними довше не можна було, бо хочби й прихилив їм і саме небо, то зостануся для них тільки „приблудою". Я став заломлюватися та нервово занепадати. Стало для мене ясно, що помилявся в минулому. Я вірив у те, чого в дійсності немає. Вірив і жив для народу, якого в своїй уяві сам собі створив. Отже, таки вина моя власна. Вірні були ті самі, які в дійсності були, а не такі як я витворив їх у своїй уяві. Тому те, що для них було біле, я приймав за чорне і навпаки. В таких умовах для мене був тільки один шлях — поруч їхньої провідної верстви, а не мрії про працю для народу, якого ж дітьми вони й були. Та я, перечулений ідеями, виявився не здібним на те. Такі типи, як я, завжди стають жертвою інших.

Отже життєва дійсність застала мене прискорити вже не раз висловлену парафіянам свою

обіцянку: “Залишіть всякі провокації і я піду від вас сам”.

Після Великодня 1957 року я повідомив парафіян у церкві про свій намір виконати свою обіцянку залишити Лондон. Тоді до них прийде їхній отець, якого вони будуть любити, про що вони стараються всіма засобами уже 7 років. Що отець прийде, про те їм немає чого журитися. Тепер охоче кожний згодиться, бо все вже хоч і скромне, є готове без боргів та ще в додаток залишу їм і поважну готівку. В тих грошах буде квота, яка повстала завдяки моїй особистій жертвенности на протязі 7 років мого душпастирства у них. На цю квоту при відході я жадатиму від них писемного зобов'язання, що цю суму вони зужують виключно на закінчення самої церкви, а не на інші якісь видатки чи закупи. Нехай хоч це буде для мене приємністю, що я був для них зовсім не чужий, хоч я є і наддніпрянець, або як вони кажуть “приблуда”. Я таки жив і працював для їхнього добра. Не думаю, щоб вони знайшли між своїми отцями, хоч одного такого жертводавця, яким був я, придніпрянець. Про таку посвідку для себе я заявляв і пізніше, як в церкві, так і на зборах. Коли лікар порадив мені на деякий час залишити все, що найбільше вражає мене, щоб мати якнайбільше спокою, я вирішив прискіпити свій виїзд. Про своє рішення я повідомив заздалегідь єпископа, прохаючи в нього термінову відпустку. Він спочатку дуже радо погодився, навіть радився зі мною, чи добрий буде його кандидат, нововищячений один одружений отець. Одначе пізніше він став проволікати та віддаляти справу мого виїзду, тому, ця справа затяглася аж до серпня 1957 р. Єпископ увесь час радо обіцяв мені всебічну опіку й після мого відходу із Лондону. Одначе з переїздом моїм до Торонта всі обіцянки зліквідував — „забув”. Та про те скажу пізніше.

(Листи єпископа та особисті з ним розмови).

Відтепер залягла в парафії цілковита тиша. Мало хто до мене заходив, хіба у конечній потребі, як рівно ж і я мало до кого ходив. Щодо відвідин моїх парафіян по домах, то я, властиво, вже раніше їх скоротив до мінімуму, бо переконався, що від них повстає ще більше ріжних пліток та перекручення моїх слів.

Можна хіба підкреслити ще одну подію, яка свідчить, як сильно не любив мою особу інж. Горний, найбільш освідчена й інтелігентна людина у моїй парафії. До речі, я з ним не мав властиво ніяких суперечок від часу його резигнації з секретарства, цебто більше 6 років.

Десь у червні продавалася старенька сусідня з церквою хата з маленьким подвір'ям. Родина Боровських стала агітувати, щоб її купити та, як звичайно, знайшла собі й прибічників. Я зовсім тому не перечив, тим більше, що вже збирався відходити, одначе радив їм, що коли вони хочуть закінчувати церкву разом з новою хатою для священика, як це вони вже плянували й вирішили (були вже готові пляни), то купувати не варто, бо її завжди ще можна набути. Та Боровські встигли вже її задаткувати та стали збирати на неї гроші у формі позичок на один рік.

Найближчу неділю вони попросили мене затримати людей по відправі Сл. Божої у церкві, щоб переконати їх у потребі такого закупу. Власне тоді несподівано вперше за 6 років виступив з промовою інж. Горний. В ній він накинувся на мене, що, мовляв, тільки я стою на перешкоді закупу, бо навіть і на останніх зборах будівельного комітету при голосуванні в цій справі було на 6 голосів більше за те, щоб купити хату. Та я, "як завжди це роблю, стараюся посіяти баламутство" та розбиття в громаді і тим не допустити до закупу хати. На сором йому він мав хибні інформації про ті збори (на ніяких зборах він ні-

коли не бував). Навіть його прихильник Михайло Деркач тут же мусів ствердити, що більшість була тільки на один голос. Після того інж. Горний вже не приходив за мене і до церкви. Мушу ствердити, що інж. Горний не тільки нічого сам не дав на хату, але і на саму церкву дав всього тільки \$25. за всі 7 років. Той самий Деркач, який сам мене просив затримати парафіян у церкві, коли я запитав його телефонічно перед відprawою, скільки було зібрано позички, то він кинув слухавку.

Врешті, намічений єпископом отець з'явився спочатку сам, а пізніше із цілою своєю родиною, звичайно, спочатку для оглядин і ознайомлення. Було видно, що їм умови життя не були приємні. Вони мали дім у Торонті і була більша родина. Я став їх умовляти та радити брати парафію, бо кращої на початку своєї священничої кар'єри він не знайде. Тим більше, що все вже має готове, без боргів та ще й поважну суму матиме в готівці. Я постараюся йому допомогти приготувати пляни разом з його новим помешканням, і він легко може до зими все збудувати. Вони окреслили мою хату, як "курник". Жартуючи, я сказав їм, що я п'ять років жив на "голуб'ятнику", цебто на горищі. Я переконував отця, що йому буде тут добре і його люди напевно полюблять, бо ж він є своя людина для них. Всі ті, що для мене були противниками, а між ними були головним чином грамотніші особи, візьмуть його під свою опіку і допоможуть йому. Тим вони будуть старатися прикрити всі свої вчинки та звалювати все на мене: "Дивіться, мовляв, він пішов, і тепер все гаразд". Словом, вони в тім матимуть і свій інтерес. Він буде мати за собою ЛВУ. Вони визначать для нього більшу платню. Він напевно не буде платити ренту, опалу, світла, води, як рівно і прибирати церкву, як це колись доводилося мені. Тим більше, що те-

пер вони всі трохи розжились. Навіть куплять йому і авто. Їм же треба перекрутити всі факти минулих 7 років, а в цім вони давно виказали не абияку здібність. Особливо завзято буде йому допомагати велика родина Боровських, щоб піднести в очах церкви й громади свого сина і брата Антона. Взагалі для нього немає жодної небезпеки. Нарешті й умов таких, як я мав, тепер зовсім не існує. Та ж він все буде приймати від мене, а мені доводилось перебирати владу від цивільних осіб, хоч тоді церква майна ніякого не мала, а це значно велика ріжниця.

Він став частіше приїжджати до Лондону. Правда, оповів він мені ще одні труднощі, що священником він всього близько 5 місяців і тому не мав ще часу ознайомитися з церковними відправами. Тим більше лякає його відразу самостійне провадження парафії. Він просив єпископа призначити його десь помічником пароха, хоч на рік, однак без успіху. Старався він також побути трохи в Торонті, де мешкає, щоб придивитися по церквах до відправ, та тамошні священники все чіпали його, чому він не їде до Лондону, чи не думає залишитися в Торонті. Нарешті він погодився прийняти парафію в Лондоні, бо, як сказав, не мав іншого виходу. Перебравши все майно, він перебрав і рахунок у банку. Переконаючи нового отця у вигодах для нього лондонської парафії, я підкреслив про вплив родини Боровських, тому хочу трохи зупинитися на батьках цієї родини, для всебічної характеристики бувших моїх парафіян. Батько родини Боровських — Андрій був досить оригінальною людиною, єдиною свого роду в парафії. Він скрізь старався підкреслювати свою жертвенність для церкви, а особливо для монастирів, на які він, коли мав гроші, не жалів їх. У перших днях мого приїзду він теж мені допоміг знайти площу під церкву. З ним я завжди був у добрих

відносинах і його шанував, хоч його син і був моїм непримиренним ворогом. Правда, він ніколи при мені його не оправдував і часто нарікав на нього. В дійсності він ні до чого не втручався та був вже на пенсії. Любив він підкреслювати не тільки свої заслуги для монастирів, але й свою заможність. Він дуже любив мені розповідати про свої подорожі, щозими до Каліфорнії або Фльориди. На ділі ж сам жив дуже убого на своїй малесенькій фармі. Бідненька його хатка ніяк не надавалася на зиму. Тому, як видно, він був змушений на зиму мандрувати до теплих частин Америки.

Одного року, в зимі, коли Боровський начебто виїхав вже у теплі краї, поїхав був я по своїх справах до Гримзбі на фарму оо. Васильян. Яке ж було моє здивування, коли я зустрів там Боровського з його дружиною.

“Бачте, я так себе зле почуваю на здоров’ю цього року, що замість Каліфорнії поїхав до Гримзбі”. Такими словами привітав він мене при зустрічі. Тоді тільки я довідався, що Боровський кожної зими перебуває у оо. Васильян на фармі, де латає старі черевики, мешкаючи у “шопі” під однією стайнею.

Здавши парафію новому священику, я став збиратися до виїзду. На останній своїй Сл. Божій, а саме 28.7.1957 року, я повідомив парафіян, що наступну відправу, 4 серпня, матиме Сл. Боже вже їх новий священик. Прощаючись з ними, я побажав найбільшого для них й їх родичів щастя. Рівно ж підкреслив, що залишаю їх з такою ж самою вірою, з якою близько сорок літ тому прийшов до Галичини, що ми діти одного народу і тому не повинно бути між нами ні “західняків” ні “східняків”. А коли ви цю різницю відчуваєте, то це ознака тільки вашої несвідомості. Я подав їм до відома, що залишаю зл. списком все майно, а в тім і готівку на суму

\$9.038. В тій квоті знаходиться і моя жертва, на яку і беру від них, як про це не раз уже говорив, їх писемне зобов'язання, як вони їх мають зужити. Тим зрікаюся всяких претензій до тієї суми, хоч і сам не маю засобів до життя. “Нехай це буде вам дарунок від придніпрянця”, — додав я. При кінці своєї промови просив не споминати мене лихом. День свого виїзду я призначив на друге серпня. За той час мало з ким я бачився. Правда, приходили деякі члени обох комітетів більше в службових справах. Тільки Павло Захаревич приніс мені трохи грошей, зібраних ним особисто від деяких осіб на відправу Сл. Божих.

Я мав виїхати в п'ятницю о 2 годині по полудні, але авто, яке мало мене перевезти, спізнилося на три години. Коли я сидів зі своїми речами, десь по першій годині, несподівано з'явилися дві жінки: Г. і Т. Прийшли вони в купелевому убранні, і то в найкоротшім, тримаючи в руках відра, мітли і ганчірки. Я спитав їх, чого вони хочуть. “Ми хочемо “клинувати” (вичищати) хату, бо завтра приїжджає наш отець і громада буде робити йому зустріч.” “А хто вас послав?” — спитав я. “Та громада”, — відповіли вони. “Певно Боровський”, — сказав я. “Ні, громада”, твердили вони. “Я ще не виїхав, маєте ще час це зробити й пізніше”, — закінчив я. Вони вийшли, а за ними незабаром прийшла і третя жінка — Д. як видно спізнилася, теж з відром, мітлою і ганчір'ям. Це була перша і остання делегація на моє прощання. За ними трохи пізніше прийшов Володимир Яворський і я оповів йому про цю делегацію. “Хоч би при кінці громада могла хоч трохи тактовніше поводитись”, — сказав я йому. “Та я їх здибав, вони казали, що їх послали почистити кімнати”, — відповів Яворський.

Прибуло вантажне авто. Я поскладав у нього речі та, попрощавшись з п. Яворським, який тут ще був, залишив Лондон. Тим і закінчив

свою семилітню душпастирську працю між своїми західними братами в Лондоні. Я повіз зі собою тільки глибокі жалі й болі в душі, їх папєрове приречення на мою для них жертву та спогади багатолітніх зусиль зблизитися з ними. Лишив я їм своє серце, а на знак вдячності від них забрав все те, що описав у цих подіях.

Для закінчення спогадів про Лондон треба згадати ще один вчинок буваших моїх парафіян, бо він безпосередньо стосується до мене, хоч стався вже по моєму виїзді з Лондону. Новоприбулому своєму парохові вони зробили величаву зустріч — бенкет, нагородивши його цінним подарунком. Річ зовсім добра. Після цього вони скрізь поширили слухи, що для мене не зробили прощання тому, що я категорично від нього відмовився. Те, що вони не зробили, річ для мене маловажна, хоч і не мила. Але для якої мети ще треба було їм збільшувати безконечний ланцюг свого облудства та ще по моєму виїзді? Хіба, щоб трохи прикрити свою совість. Яка ж і коли приходила делегація від громади мене про те питати? Невже ж оповідання Яворського про те, що приїхавши раз із Віндзору до Лондону інж. Сумик говорив йому телефонічно, що громада мусить мене попросити, бо все те, що вона тепер має це моя заслуга, інакше вона покриє себе великим соромом. Чи ж можна такі і подібні приватні розмови приймати за бажання громади робити мені прощання? Навіть родина Грушки, до якої я сам приходив попроситися, ані слова про щось подібне не згадала. А тільки пізніше передала гроші на Службу Божу від себе. Та чи громада запитувала свого нового пароха, чи він бажає, щоб йому зробили зустріч? Самі ж спочатку все приготували, а потім його тільки запросили. Та взагалі подібне запитання було б швидше іронією, ніж виявом прихильності.

Тепер ясно, що ті три жінки в купелевих уб-

раннях, які приходили в день мого виїзду з відрами, мітлами та ганчір'ям, дійсно так говорили правду, що їх послали від імени громади. Зрозумілі й слова Кравчука, сказані ним ще в перших днях мого призначення на душпастиря в Лондоні, до скарбника Михайла Семчишина. "Чи ж єпископ не має своїх священиків, що дав москаля?" — Я тоді прийняв був ті слова за його особистий погляд, але вони були в дійсності думкою цілого "активу". Хто ж питає про згоду того, кому робиться прощання? Ні, це звичайна, придумана брехня. Мене як не зустрічали, так і не проваджали.

Тому самому отцеві робили зустріч і в Сент-Томасі. Мене рівно ж і там ні зустрічали, ні проваджали, але я ж був і в них тоді душпастирем. В Сент Томасі я не тільки не мав найменшого непорозуміння з громадою, але вона сама дякувала і признавала мені, що я вивів їх громадку із занепаду, який панував у них через взаємну між ними ненависть і розсвареність. Словом, поєднав і упорядкував їх громадське і церковне життя. Сент Томас і Лондон мали зовсім відмінні відношення до мене, але наслідки у них були ті ж самі. Тому й причина є тільки одна: я був для їх „активу” „зайдою”, а новий отець був їх людиною, з того самого галицького села, хоч вони його зовсім ще й не знали. Тому і спроби в громаді виправдатися на зовні, що, мовляв, проти мене були тільки одиниці, є звичайне їхнє крутіство. Про те можуть свідчити ще й такі факти, як закінчення будови церкви та їх обходження зі своїм новим парохом. Із часу виїзду мого з Лондону, грамада на протязі трьох місяців закінчила зовнішню будову церкви, а за нею і новий парафіяльний дім. Щоправда, на те закінчення було за мене все приготоване, включно з плянами та поважною готівкою, але мій виїзд їх об'єднав та зродив у них жертвенність для тієї цілі.

Словом, коли мені ті жертви треба було мало не виривати від них, з повинню ріжних образ, то тепер вони їх відразу добровільно дали, як грішми, так і працею ("Наша Мета", 7-XII-57 р.). Отож, мені у всьому відмовлялося навіть у найпримітивніших речах, які скрізь існували по церквах. Мовляв, ми бідні, не маємо звідкіль, — говорилося мені. Новому ж парохіві одразу все дали, що тільки він зажадав, та оточили його своєю опікою і пошаною. А парафіяни Сент Томаса відразу стали присилати за новим панотцем авто, тоді як мені відмовлялося, і я мусів доїздити поїздом, або наймати таксі.

Подібно поступив і Ординаріят, коли я звернувся до нього, як власника реальности, з проханням дати свій підпис на позичку в банку, для закінчення будови, — єпископ рішуче мені в тому відмовив. По здачі ж мною парафії, він негайно підписав позичку для нового панотця і то навіть на подвійну суму від тієї, що просив я. Таке ж ставлення до моєї особи виявив єпископ ще на пару років раніше, коли римо-католицька організація, із сум для допомоги церквам, призначила на будову в Лондоні 500 дол. Ці гроші вона, як звичайно це робить, переслала через єпископа. Але, на жаль, і цієї маленької суми мені єпископ не доручив, а передав до монастиря у Вудстоку. Натомість, як говорять, для нового панотця переслано аж 5000 дол. Звичайно, таке поступовання Ординаріату ясно свідчить тільки про цілковите недовір'я до мене, а може тут є щось і глибше?!

Отже, як видно, моє зречення з лондонської парафії, як людини їм „чужої” і небажаної, принесло як церкві, так і громаді одне тільки велике добро. Та, на жаль, і ця моя жертва не тільки не знайшла публічного признання, але з мотивів політичної нещирости та сорому була обернена проводом церкви та деякими вірними — на мій

ворожий вчинок проти них, цебто моє добро перетворене в зло.

Один у полі — не воїн, каже народня приказка, тому й моя правда, хоч яка б вона не була криштално чиста, то супроти об'єднаних соток, вона мусить стати найчорнішою. Тому доходить цієї правди, шукати її — річ даремна, а тільки залишилося мені і цю дійсність прийняти, як наслідок своєї помилки в минулому.

ВИНАГОРОДА

Від 9 серпня 1957 року я поселився в Торонті. Приїхавши, негайно повідомив єпископа та просив про інтенції і призначення часу, коли б я міг приїхати до нього. “Не треба їхати, дайте тільки адресу і номер телефону”, — відповів він. Я виконав його волю. Після настала піврічна гробова мовчанка. Усі ж такі щедрі обіцянки у різних допомогах з боку Ординаріату пішли в небуття. Окрім того, Ординаріят, не питаючи мене, звільнив у стан спочинку, цебто на пенсію, але без усякої пенсії і допомоги. Я ж просився лише на відпустку для поправки здоров'я, на що ввесь час і мав згоду того ж Ординаріату. Словом, усунено мене зовсім, чим перекреслено і всю мою працю в дієцезії. Тому хотів би я почути — хоч один закид за всі такі довгі мої літа священства. Особисто, дотепер, чув я навіть і в Канаді тільки признання за свою солідну, щирі і ретельну працю (Листи з Ординаріату).

Яка ж могла бути причина такого несправедливого відношення з боку ординаріату зі мною? Це вже причина далеко глибша, та добре прихована. Я не спроможний був і не бачив більше потреби терпіти безсердечного і злобного поштування парафіян, цькованих і керованих „Активом”. Ординаріят став по стороні „Активу” і тим одобрив їх відношення зі мною. Тут знову вийшла колізія в поглядах. Залишаючи Лондон, я

виходив із засади, що краще залишити його, ніж без кінця жити нервами та збільшувати безцільно собі терпіння, а допомоги у великій праці не мати. Вважаючи, що церкві від цього напевно не ліпше. Та видно, що ординаріят має якраз протилежний погляд.

Рівночасно я відчув старання з боку ординаріятського „Активу” осамітнити та пригнобити мене не тільки серед духівництва, але і деяких цивільних осіб, що мають ближчий зв'язок з священиками. Поставившись так супроти мене, вони, на мою думку, не мали почуття такту й справедливості у своїй послідовності. Коли я виповів свою дальшу участь у плаченню ставок за групове священиче забезпечення через свій тяжкий матеріальний стан, зараз з'явився до мене о. канцлер ординаріату. Він запропонував мені, щоб я записав посмертну тисячку долярів належну мені з забезпечення на ординаріят. За те він буде вплачувати за мене річні вкладки та поховатиме мене. Дивно тільки, що коли я їх просив про те саме п'ять років тому, то мені було відмовлено. Пробував я ще улаштуватися у позичковій касі на вакантну посаду скарбника при церкві, про що було оголошено. Звернувся я в тій справі до голови спілки, пароха церкви при вулиці Бетерст. Він навіть дуже радо приобіцяв та попросив адресу і номер телефону. Після цього настала тиша, як і з обіцянками єпископа, а оголошення друкувалося далі.

Зазнавши такі великі „Благодаті” від духовного „Активу”, пригадався мені один маркантний випадок з-перед близько 27 років тому.

Одного разу зустрів я на вулиці у Львові свого бувшого вихователя з семінарських часів, довголітнього віцеректора тієї семінарії о. О. М. Була це людина тактовна, надзвичайно солідна і працьовита й віддана своїм обов'язкам. Я знав, що через інтриги, як це звичайно водиться,

звільнено його з посади і заслано до якоїсь сільської закутини та що він опинився у матеріальній скруті. При зустрічі у розмові з ним, я запропонував йому матеріальну допомогу, але він відмовився. Прощаючись зі мною, він сказав мені так: "Отче! Совісність і солідність у праці в нас непотрібна, бо вас так зігнуть до землі та ще у її болото, що ви, добре викупавшись у нім, аж тоді зможете стати бажаним і добрим священиком". Тоді мені це було незрозуміле. Отже, коли й своя людина не є вільна від такого поступовання, то про таких як я вже не приходиться й говорити. Тим більше, що сама „рівноправність” для мене в церкві могла існувати тільки за життя Великого Митрополита Андрея. Я цієї нерівності тоді не відчував.

У справі ж зайнятого становища деякими священиками і цивільними особами у формі бойкоту моєї особи, на мій погляд тільки ще більше понижує церкву. Як вже я раніше сказав, що з жалем залишив Лондон тому, що моєї духовної опіки цураються, що не маю підтримки як священик, а це відбивається на авторитеті церкви. Я думаю, що сім років досить вистачальний час для пізнання дійстности. Ще з перших днів мого призначення на лондонську парафію провідники громади почали виявляти свою ворожість до мене. З часом зусиллям всього „активно діючого” гуртка поширено неприязнь до мене і на інших членів громади.

Я був відвертий і просив відпустки з лондонської парафії, на що й мав згоду ординаріату. А що мене одностороннім актом пізніше усунено без жодної допомоги й опіки, то це тільки доказ, що провід церкви стояв на тому ж становищі, що й лондонський „актив”. Спосіб, яким це було довершено та ще в такій організації, як церква, на мою думку, був скоріше виявом глупоти й сорому, а не мудрости. Мені доти

все обіцялося, “давалося”, та заохочувалося, щоб якнайкраще приготуватися до здачі парафії, аж поки я не здав її новому парохові. Але з хвилиною здачі парафії був присланий лист не з відпусткою, як про це весь час говорилося, а прямо усунуто мене, вбравши у лагідну форму вислову: “В стан спочинку з благословенством на добрі діла”. Парафія мною була передана 20 липня 1957 року, а присланий лист був датований у Торонті 24 липня, який я одержав у Лондоні 26 липня. (Докум. здачі). Я думаю, що кращої подяки за працю трудно й знайти. Шкода, що навіть у проводі церкви не спроможні застосувати на ділі ті правди, які самі голосять, а йдуть утертою дорогою грішника: звалити вину на іншого та ще і вдати скривдженого, і тим уникнути можливих претенсій до відшкодування. Прагнення до пімсти в духовних середовищах не менше, ніж у цивільних. Тому мене бито, за моє власне жито, якого я так багато залишив у Лондоні. Не тільки засіяв, але й зростив його так добре, що вже на другий день мого виїзду громада могла розпочати його жати.

Військові суди під час війни зачисляються до найтяжчих у своїх наслідках, одначе і вони лагідніші від засуду мене. Бо для виміру кари і вони потребують доказів вини підсудного, а мене “засудили” без вини заочно, “на всякий випадок”. Думаю, що і саму історію української католицької парафії в Лондоні мабуть розпочнуть від дня приїзду нового пароха, цебто від серпня 1957 року. При чому ретельно затруть сліди семилітнього мого перебування в ній.

Наслідки моральні й матеріальні для церкви в Лондоні й її громади я залишив такі наглядні і зрозумілі, що в совісті їх заперечити ніяк не дасться, тим більше, що повстали вони не тільки з жертвенности вірних церкви, але і як наслідок моїх терпінь і невигод. Коштом моєї власної

життєвої скромності і невибагливості, моєї любови до народу та моєї сильної витривалості у моральному гніті і матеріальній нужді. Я зробив все, що тільки спроможний був зробити, тому церква повинна те зрозуміти. Але чому ж вона така глуха і не чуйна на добро? Адже своїм відходом із Лондону в добрій волі я зробив велику прислугу і добро для тієї громади, хоч і наразив себе може на ще більшу нужду на старості літ. Чому ж церковний провід, замість подяки, став на шлях несправедливості? Це буде ясніше, коли пригадаємо собі, що суспільне життя, як звичайне, так і в релігійній організації церкви, є подвійне: внутрішнє і зовнішнє. Коли перше є дійсністю, то друге, звичайно, буває віддалене від нього, або й протилежне йому. Зовнішнє життя — це своєрідна завіса, яка має за мету не допустити людського зору “за куліси”.

Під тим оглядом провід церкви, зокрема католицький, занадто вразливий і тому мало числиться зі скруполами для ущільнення своєї завіси. Кривда є болючою для людини, яка викликає почуття своєрідної злоби та ненависти до всіх її спричинників, одначе в совісті я не маю такого почуття до всіх без винятку, що з’єдналися і спричинилися для її створення.

Отже, незапереченим є, що з’єдналися в акції проти мене деякі особи з духовенства, а з їх намови і деякі цивільні, з причини солідарности у спільному соромі, а скорше у послуху проводу. Не можу навіть повністю віднести свого жалю на особу керівника Торонтонського ординаріату Преосвященного Єпископа, бо він швидше є жертвою осіб, яким він улягає у багатьох службових своїх рішеннях. А ними, звичайно, є його найближчі друзі, з якими він колись до свого єпископства спільно працював. Це найперше старі канадійці або народженці в Канаді. “Не є пророк у своїй вітчизні” — каже Св. Письмо. То

ж і не дивно, що це вплинуло і на єпископа. Для того всякі його рішення часто змінюються, в залежності від впливу тієї чи іншої особи.

Окрім безпосередніх його товаришів-співдіячів, діють деякі особи й з новоприбулих з найближчого оточення. Навіть це далось відчувати з телефонічної розмови, як про це я вже раніше згадав. Приїхавши до Торонта, запитав єпископа, коли мені прибути до нього. Єпископ з відповіддю вагався, міняв думки, а третя особа підказувала: "Нехай дасть тільки адресу і номер телефону". Що і такі особи мають вплив, теж не диво, бо це люди „визначні" не тільки в духовому середовищі, але і на зовні. Один із них о. д-р Ф. навіть прийняв на себе відмінний зовнішній вигляд, щоб уподобатися до визначних наших предків, як Іван Вишенський зі Св. Афону і Данило паломник до Св. Землі. Другий, колишній приятель подібно, „історичної постаті" о. Гавриїла Костельника, та бувший професор о. Др. Л. й інші.

Таку хиткість і залежність Єпископа можна частково й виправдувати. Ставши єпископом та переживши цілий ряд доносів на себе до Риму, а немало всяких пашквілів та очорнень в дієцезії, навіть і друкованих, — певне, все це змусило його піти по лінії найменшого спротиву та товариськості, щоб створити з них і опору для себе. Тому коли б хтось з впливових персон вчинив би не знати який гріх супроти церкви, знайде в особі єпископа оборонця, чи то в одиничному розумінні чи груповому. Можливо, що і в церквах керуються тими самими методами і засадами, що і в державах, для яких політична провина є небезпечнішим злочином, ніж кримінальні вчинки.

Та, видно, що самого тільки бойкоту моєї особи провідникам цієї акції було замало, і тому вони застосували ще й репресії. Почалися во-

ни з мого помешкання. Приїхавши до Торонта, я замешкав в одній робітничій родині старих емігрантів з Галичини. Те помешкання я винаймав ще за два місяці перед своїм приїздом і, хоч мешкав у Лондоні, оплачував його. Господарі були дуже добрі люди і я почував себе як у родині. На протязі 5 місяців не було і тіні якогось непорозуміння. Більше того, вони були так приязні, що коли йшли на відвідини своїх кривих чи дітей (мали вони дві замужні доньки), все просили мене з собою. Були вони активними членами української католицької церкви на вулиці Бетерст. Несподівано, в день святого Миколая, сталася така подія: господиня, як звичайно, зібралася до церкви і, давши мені снідання (я в них харчувався), та мило зо мною поговоривши, попрощалася і пішла до церкви. Повернулася вона, й застала мене на коридорі при телефоні. Була вона дуже схвильована і бліда. “Що є з вами, пані?” — запитав я. “Я не можу вам давати далі “вікту”, бо я хвора”. “То добре”, — кажу, — “я буду харчуватися сам”. “Ні, мусите залишити й помешкання, знайдіть собі деінде, я дальше не винаймаю вам”. Чи ж трудно догадатися, звідкілья подув цей нагальний вітер? Таке то сумління мають „зразково-побожні християни” та ще на передодні свят Різдва Христового!

Видно, що ціла ця акція, поведена проти мене, була взагалі заздалегідь обумовлена й упрянована, і то так далеко, що навіть і митрополит, до якого я звернувся у цій своїй справі, не дав мені жодної відповіді, навіть і будучи пізніше у Торонті з нагоди ювілею БУК-а. Такий нетакт Високопреосвященнішого Митрополита аж ніяк не можна віднести до незнання ним існуючого звичаю, що відповіді зачисляються до доброго тону, навіть і у таких голів держав, як царі і диктатори. Тому тут безсумніву мусила існувати причина, на основі якогось спільного пляну і

порозуміння.

Піврічне зусилля, щоб мене пригнобити та “поставити на коліна”, не дали їм не тільки бажаного висліду, але ще й позначилося внутрішнім у них непорозумінням. Це наглядно стало помітно за тиждень до мого переїзду на нове помешкання. Тоді чомусь стали з’являтися до мене деякі старші священники з новоприбулих, як оо. Л., Д., Ц. Залишаючи на боці всякі їх виправдання на зразок: “Ми навіть не знали, що ви живете в Торонті”. Або їх вияснення про відношення єпископа супроти мене, що він, мовляв, підписав документ, як це часом робить, не читаючи його змісту. Секретар же о. Др. Ф., який його уклав, не розумів різниці між відпусткою і звільненням у стан спочинку та ще й з благословенством на добрі діла. Чи ж треба ще більш наївного вибілювання заподіяної мені кривди? До більшого лукавства дійшла одна цивільна поважна особа С., яка намагалася переконати мене, що всі лиха для мене повстали від теці новопризначеного пароха, яка є головою ЛУКЖ в Торонті. Вона, мовляв, довела до того, що змусила мене залишити перше мешкання. Він переконаний, що і в Лондоні не обійшлося без її участі. Ця байка зовсім не була видумана ним, а він тільки виконав чиясь доручення, будучи сам несвідомий дійсності. Тещу того отця я бачив раз у житті, і стільки ж вона бачила і Лондон. Новопризначений отець тоді був всього п’ять місяців, як висвячений. Я його сам намовляв брати лондонську парафію, до якої він тоді ще не мав і бажання. Але цей молоденький панотець пізніше був настільки “вдячний” мені, що вважав зайвим для себе навіть пересилати мою пошту до Торонта, де мешкала його родина, де він дуже часто й бував.

Всеж таки в розмові з ними відчувався на словах їх жаль, що так повелись зо мною. Один

із них навіть просив пробачити тим отцям, що вчинили мені кривду. Виглядало, що якась маленька частина розуміння була в їх свідомості про ту несправедливість, яка завдана була мені. Та для всіх їх я мав тільки одну відповідь: виправдати заподіяні мені кривди, як моральні, так матеріальні та вважати мене рівноправним членом дієцезії. Правда, пізніше стало видно, що ті можливі співчуття для мене могли бути, або їх особистими, або звичайним трюком їх політики, в якій "ціль завжди виправдує засоби".

Церква вважає себе вартовим людської совісті та, на жаль, вона не є ним для самого духовенства. Тим тільки і можна пояснити такий факт, що на останній неділі перед Різдвом Христовим о. парох церкви на вулиці Бетерст перевозив збірку в церкві на нездібних до праці священників у дієцезії. Подаючи прізвища таких священників, він назвав і моє прізвище. Те, що мені нічого не дали, річ зрозуміла, та я не взяв би сам. До того і моє інвалідство видумали вони самі. Близька присутність моєї особи для провідників нестерпна, і це також річ зрозуміла. Одне не зрозуміле і каригідне використання мого імені для грошових збірок.

Християнські чесноти насамперед зобов'язують духовенство та, на жаль, там їх часто і не буває. Тому і відсутність цих засад у поведженні зо мною створює такі несмаки, які підходять до гумористики. Листом з дня 31 січня 1958 року повідомив мене Ординаріят, що мене мав розшукувати о. парох церкви на Бетерст, щоб просити мене на заступництво одного хворого його отця на час Різдв'яних свят. Як же цю правду погодити з тим фактом, що той же самий отець парох кілька днів перед тим збирав у церкві пожертви для мене, як "для людини не здібної до праці?"

Було ще і таке наведене у тому листі: "Ви

можете ще багато дати корисної праці для церкви і тому не бачимо жодної причини, чому б Ви мали знаходитися в стані спочинку” . . . А хто ж післав мене на той стан спочинку? О, як же їм легко, навіть не заїкнувшись, по шести місяцях, змінити свій плян! Та чи спромоглися б вони з такою ж легкістю пустити в небуття всі пониження та кривди, як моральні, так і матеріальні супроти себе самих? Напевно, ні, бо то було б болючим для них особисто. Зате іншому можна їх робити безкарно, бо поняття справедливости це в них відносне і належить тільки до них.

Причини такого поступовання ординаріату супроти мене один з моїх добрих знайомих др. Н. пояснив так: “Це, звичайна зміна їх політики. У Рідному Краю з вами числилися, — як з бувшим православним, а, головно, мусіли вважати на покійного митрополита Андрея. Тепер же ви для них стали скорше тягарем та безвартісним католиком. Хоч церква і зачисляє себе до небесної організації, та в дійсности керується вона на цій землі тими самими методами, яких уживають люди у взаємовідношеннях між собою. Тому й шукати у такій політиці якихось засад етики — річ даремна. З тієї причини вони і вирішили все про вас, але без вас. Вам від них треба сподіватися не помочі, а скорше переслідування, а коли їм це буде потрібно, то зроблять з вас ще й хорого.”

Такий погляд мого знайомого рівно-ж можливий, якщо порівняти поступовання Ординаріату зі мною та з рештою духовенства. Ставлення Ординаріату до мене я вже описав раніше. Воно виняткове і відокремлене від решти його духовенства. Щоправда, Ординаріат, як такий, на вигнання, більше залежить від духовенства, ніж воно від нього. Одначе, не можна не добачати з боку Ординаріату основне всепрощення і допомогу для нього. Для прикладу можна навести

випадок з о. С. Скільки то зусиль зужито з боку Ординаріату для цієї події, а коли не помогли ніякі уговорення і прохання, то отці, найближчі його товариші, звеличали його ще й „шавером” (вечерею). Про старших і хворих своїх священників дбає Ординаріят хоч про дах над головою для них, а навіть оповиває їх німбом фіктивних заслуг у минулому. Тому то й духовенство ще й з цієї причини старається боронити свій Ординаріят. Навіть і у випадку зі мною воно знайшло, як про це я вже раніше сказав, оборону для нього. Той, мовляв, хто писав листа до мене, не розумів, що писав, а той, хто підписував, не знав, що підписував, бо й не читав його. Чи ж можна шукати в такому виправданні якоїсь іншої причини щодо викреслення моєї 27 літньої праці у церкві та пізнішого проголошення мого каліцтва в ній, навіть хоч воно і було потім відкликане? Отож, коли порівняти мою таку рівноправність з подібними справами в українській православній церкві, то напевно не будемо дивуватися, чому так багато є в ній бувших католиків.

ШУКАННЯ ПРИЧИН

За сім років свого душпастирства в Лондоні зродився в моїй душі тяжкий сумнів, який наглядно заперечував усю попередню мою віру, що греко-католицька церква є єдина духовна сила для відродження мого нещасного народу. Дійсність стала наочним доказом, що заперечував мою тезу про вплив церкви на своїх вірних.

За весь час мого душпастирства у Лондоні змінилося аж трьох православних священників. Вони пішли, бо умови життя для них були за скромні, і вони підшукали собі кращі парафії. Ніхто з вірних їх не ображав і не очорнював, та ще й публично. Тільки о. Ч. мав деяку суперечку із членами партії СУЖЕРО. Та де ж тих супере-

чок немає та ще на еміграції. Одначе вони публично його не ображали. Боже, а що ж доводилося переживати мені і то безперервно такі довгі роки!

Більшість парафіян православної церкви в Лондоні під релігійним оглядом, на мою думку, були менше ознайомлені із релігійним життям. Молодші, які складали більшість, може під большевиками і не бачили церковних відправ, а тим і священників. Всі ж старші, за 30 літ терору могли і відвикнути від церкви, та таких було мало. Правда, була ще невелика група буковинців, волиняків та бувших католиків. Такий склад вірних православної церкви, здавалося б, найбільше мав би бути схильним до всяких авантур, боротьби і образ на адресу своїх священників. Для тих вірних не дивно б було, коли б вони не мали почуття у потребі власної церкви. Але на диво, факти показували, що вони не лише не відставали від католиків, що до розвитку своєї церкви, а часто були й завзятіші.

Зовсім відмінними під релігійним поглядом були католики. Всі вони з дитинства знали церкву та бачили священника. Не один із них не тільки молодші, але й старші, цілували в Краю при зустрічі свого священника в руку. Всі вони навчалися релігії з дитинства. Звідкіля ж могла повстати в них така жахлива різниця у відношенні до священника та ще набагато старшого від них літами? Невже ж тільки тому, що вважали його за „зайду”? О, ні, це рішуче замало. В інших народів навіть чужинця ще більше шанують, ніж свого. Для чого ж в такий ординарний спосіб перепроводжували вони свою ненависть та ще систематично? Чому ж у тім брали участь й інтелігентні особи? Чому в тому приймало участь і жіноцтво і то таке, що виховувалося в монастирях, або доньки старих священничих родин та ад-

вокатів, як Л. П. й інші, свідком авантур котрих я був у Криниці, Кракові і Сент Пельтині? Наші поети виспівують про шляхетність народу, але забувають про вроджені у ньому від'ємні риси.

Є незапереченим фактом, що особи, які підкреслювали свою побожність назовні, були найбільш неперебиравими і дикими в осягненні своєї мети. Для них не існувала ніяка присяга, правдомовність, чесність, вдячність і сором та подібні чесноти, на яких побудована і сама християнська віра. На жаль, такі особи мають часто найбільший вплив у церквах. Чи в силі церква поза зовнішнім впливом на людину змінити внутрішні немочі її характеру і вдачі? Чи дійсно вона може ушляхетнити характер людини та зробити її етично-моральною, доброю і милосердною? Ні! Все, що я пережив і бачив, це рішуче заперечує.

Виглядає, що все шляхетне у людини може бути частково від уродження, відповідного середовища, а головне — від виховання. Тому церква, як така, може бути швидше допоміжним чинником для впливу на характер і вдачу людини, але виключно вирішальним, як я колись вірив у те, вона ним не є.

Військово - кавалерійські школи за моїх часів, в яких не було й мови про вплив церкви в них, де швидше панував епікуризм, давали більше таких прикмет, як правдомовність, чесність, обов'язковість, товарицькість, послух і чемність. Адже ті школи зі своїм вихованням були виключно людським чинником, опертим на традиції. Я думаю, що хоч би без деяких підвищених рис у людини, церкві трудно засіяти і саму віру в її серці, хіба тільки зовнішні форми її. Тому погляд одного отця монаха, що "вистачить тільки аби ходили до церкви", рішуче заслабий для спасіння душі — цього головного призначення церкви.

Такий погляд є добрий для фізичного існування церкви на цій землі, але ніяк для самої віри. Така людина добачає в церкві тільки своєрідну завісу, за якою здобуває собі добру опінію серед громади. Саме ходження до церкви, як це твердить о. монах, зовсім не є мірилом поможности людини. На нього складається багато причин, які можуть не мати нічого спільного з вірою і молитвою. Більшість одиниць має свої затаєні цілі відповідно до віку, які і спонукують їх приходити до церкви. У нашому народі, а особливо в Галичині, церква від віків стала своєрідним осередком сходин для залагоджування тієї чи іншої своєї потреби і цікавості. Тому оцінювати віру даного народу виключно кількістю присутніх у церкві, більше ніж хибно.

Хочу ще торкнутися також обсервацій духовности моїх бувших парафіян у відношенні національної свідомости їх. Не стану наводити тієї свідомости у православній громаді в Лондоні, цебто моїх безпосередніх земляків наддніпрянців. Близько сорок літ відрубности від них — це великий протяг часу для людини, щоб мати право про них говорити. Зваживши це їх життя у зовсім відмінних соціальних і духових умовах, немає у мене місця для критики їх. Зрештою, многовікова їх русифікація та національний терор є вже виправдуючим чинником для їх хиткості у національному питанні. Тому їх не можна порівнювати із західними українцями, не взявши під увагу вище наведених причин. Адже західні українці все ж таки довший час жили у кращих умовах під національним оглядом, ніж наддніпрянці. Тому, що можна одним простити, то невільно другим. Коли й висловлюю своє переконання, то беру його на підставі сучасного еміграційного життя й то в загальній масі, а не окремих одиниць, яких, правда, у мене, на жаль, багато і не було.

Національна свідомість моїх бувших парафіян в Лондоні була швидше поверховою, зовнішньою формою, а не глибокою дійсністю. Вона була пристосована до зовнішнього форуму і то в меншій частині вірних, при байдужности більшости. Двигунами її не був патріотизм, а ті самі особисті егоїстичні причини та часткова особиста приємність у пописах при різних патріотичних виступах. Штучність і нещирість пробивалися на кожному кроці, подібно, як і в релігійному їх життю. А коли ж особистий інтерес, чи подразнення своєї амбіції у даної особи не знаходили в патріотизмі для себе задоволення, прямо зневажливо ставились і до самого патріотизму. Та й саме розуміння ними патріотизму було в більшости не в розумінні загально-українському, а в своєму галицько-регіональному, місцевому розумінні, яке їх і об'єднувало. Цей поділ розрізнявся на околиці, а навіть і села.

Відношення партії до церкви було оперте на хитрощах, а не на ширості до неї; на бажання як найбільше її використати для своєї партії, а то й мати її під своїм впливом. Тому часто доходило до тертя з ними. Особливо такі бажання виявляла організація ЛВУ. Що ж до задоволення їх духових потреб, то це належало до особистої справи кожного зокрема. Під тим оглядом часто були і парадокси у цій організації. Прикладом можуть послужити такі факти: один член ЛВУ бере протестантський шлюб, другий — православний, третій — теж православний і обох своїх дітей охрещує там же, будучи одночасно і секретарем церковного комітету в українській католицькій церкві, а четвертий із своїх розрахунків хоронить свою матір у латинській церкві. У цих випадках вони не тільки зігнорували свою церкву, а навіть про те і не повідомили її. Чи ж треба ще кращого прикладу для такої патріотичної організації, якою була ЛВУ в моїй бувшій парафії?

Видно, що заява сумної пам'яті міністра У.Н.Р. таки стала „спадщиною” сучасного нашого покоління. Партійництво стало символом наших дальших визвольних змагань. Державно творча ідея нашому народові і надалі залишилась невиразною, як і тому горезвісному міністрові. Історія і на цей раз не стала наукою для нас. Прикриваючись християнством, ми наслідуюмо большевиків у своєму внутрішньому житті. Підступ, лукавство, брехня і подібні людські хиби є основою наших взаємовідносин між собою. При тому ми вважаємо ці риси за ознаку людської мудрости. Немалою трагедією нашого народу є те, що кожна партія силкується опанувати душу сучасної молоді свого народу, — щоб мати і її в своїй орбіті. Замість того, щоб спрямовувати її виховання під один державно творчий знаменник, ми затроюємо її душу своєю партійною нетерпимістю. Ми не хочемо знати, що все високе і шляхетне в людині повстає через дбайливе виховання цілих поколінь. Державний патріотизм—це своєрідна жертва, що її започатковуємо ділами, не язиком, як це має місце у партіях. Державна рація змушує не раз іти проти власного бажання та інтересу в ім'я добра загалу. Вузьке ж партійництво прямує звичайно до особистого задоволення одиниць, груп, а тим і на шкоду загальному добру і державі. Загальне добро не завжди тотожне з добром одиниць, чи груп. Тому то у нас забагато партійників, але мало державників. Брак такого почування і витворив у нашому народі егоїстично-хуторянський патріотизм, який і вбиває у нас почуття єдности і соборности нашого народу.

Відомо, що колись Наполеон сказав, що для провадження війни (як і всякої більшої боротьби) потрібні гроші і ще раз — гроші. Про таке їх значення дуже добре знають і наші партії, тому то джерело матеріяльних засобів у них не раз

покрите тайною. Під сучасну пору, на Канадійській землі, переводить одна із наших політичних партій цікавий експеримент для здобуття матеріальних засобів. Вона поєднала бізнес із своєю ідеологією. Виглядало б, що плян не поганий, але не знати, яка сила переможе — мамона чи ідея. Якось трудно при нашій вдачі прийняти за певність їх гармонійне взаємодоповнення. Тим більше, що засадничо неможливий має гін до наживи та експлуатації більший, ніж вроджений богач.

В И С Н О В К И

Тепер хочу порушити ще одне, і то найважливіше питання: чи греко-католицька церква була дійсно спроможна довершити свою унійну місію між українським народом, про яку так мріяв і спрямовував дії Великий Митрополит Андрей? Чи вона могла бути тим чинником, який увільнив би наш нарід від духового зв'язку з нашими національними ворогами? У відношенні до поляків вона майже довершила цього. З тих міркувань прийняв я близько сорок років тому беззастережно тезу, що вона єдина зможе увільнити нас від зв'язку із москалями. Тим більше, що ця церква найбільше наближена до релігійних традицій цілого нашого народу та відрубна від наших ворогів. Я хочу підкреслити, що говорити про стан греко-католицької церкви в минулому, цебто до її знищення ворогом у Рідному Краю, коли вона була ще в повному своєму розвитку. Тільки в тих умовах можна говорити про можливість унійної місії цієї церкви.

Унійна справа на Великій Україні надзвичайно важка проблема. Для того потрібна неабияка підготовка та вміння, щоб приєднати її до унії. Думаю, що без власної державности вона просто і неможлива та ще при слабій національній свідомості народу. Століттями злита вірою з

москалями та вихована московською церквою в ненависті до унії, а тим більше до Риму, вона мабуть і неспроможна розв'язати таку скомпліковану проблему. Прикладом частково можуть бути дискусійні спроби покійного Митрополита Андрея під час 2-ої світової війни. Вони не знайшли найменшого розуміння навіть і в передової православної інтелігенції у потребі самої унії, а тим більше ще у формі з'єднання з Римом. Адже це була тільки спроба, шукання спільної думки. Тому тут мало самого хотіння, а треба дійсно великої жертвенности та глибокої віри у своє покликання. Та й сама церква у своєму складі мусить посідати дуже високі свої власні прикмети.

Які ж в дійсності сили мала для цієї місії греко-католицька церква? Найперше її ієрархія з духовенством та провідна верства інтелігенції цієї церкви, не беручи під увагу самого народу? Я думаю, що в дійсності майже не мала жодних. Я переконався, що ці два чинники є слабкі для такого великого діла. Вони навіть не є сильні і у своєму власному ґрунті. Вони швидше пасивні сили, але ні в якому разі не експансивні.

За моїх часів авторитет цієї церкви в Краю і поза ним був повитий швидше величчю Великого Митрополита Андрея. Склад ієрархії і духовенства цієї церкви не тільки не мав ніякого бажання, а навіть і розуміння у потребі поширення своєї церкви, а тим більше до унійної місії. Ця ідея існувала лише у покійного Митрополита Андрея та частково під його впливом трохи мав її і сучасний Митрополит Йосиф Сліпий. Авторитет Митрополита Андрея не тільки в Краю, а й поза ним повстав виключно з його власної індивідуальности та аристократичного походження для тих часів. Від віків у Західній Україні не збереглося жодної особи того походження. Шляхту там заступали старі священнічі роди. То-

му і особа покійного Митрополита потребувала довгого часу, щоб прихилити до себе нарід та здобути його довір'я. Він був для нього чужинцем та ще й „поляком”. Тому довго добачав в ньому не лютого пана не тільки сам нарід, але і вся тодішня інтелігенція довго йому не довіряла. Це саме пізніше сталося і з його братом генералом, коли той висловив своє бажання перед Українським Західним Урядом про прийняття його до армії.

Митрополит не мав зверхности влади у греко-католицькій церкві. Це був скорше номінальний титул у церкві, бо кожний ординарій мав повноту незалежности у владі своєї дієцезії. Римська влада для унії вела відмінну політику. Бо коли у себе провадила централізацію, то на Сході швидше децентралізацію. Певно з обережності зросту там авторитету. Одначе, де тієї обережності немає, як наприклад у Канаді, змінюється владою і сама політика. Тому життя церкви не було сконсолідоване та мало і свої аномалії (прик.: справа celibату, видання спільного службника й ін.). Словом, хоч досить і здисциплінована, все ж таки вона мала своєрідний посмак отаманщини. Тому кожний єпископ старався підняти свій авторитет, а інколи і задоволити своє самолюбство. В наслідок такого стану вживалися доноси до Риму на своїх зверхників, навіть і на самого Митрополита **Андрея**.

Для характеристики двох протилежностей в ієрархічній драбині греко-католицької церкви того часу можна б узяти двох єпископів: помічника Митрополита, та єпископа Б. Обидва вони безпосередні представники свого народу за своїм походженням. Перший з великими претенсіями на звеличання своєї особи, а другий із скромністю до її пониження.

Єпископ - помічник був за моїх студій священиком професором Богословської Академії і

рівночасно управителем бурси Малої Семинарії у Львові, яка тоді на початку була лише виховавчим осередком. В тім періоді його діяльності можна хіба підкреслити завзятість у боротьбі його бурси з Духовним Семінаром, які містилися в одному будинку на протилежних кінцях його та зі спільним подвір'ям. Тоді приходило часом і до справжньої „війни” з застосуванням і самої стратегії. Навіть і збудування дерев'яного високого паркана не стримувало войовничости бурси. Звичайно, суть була не у ворожнечі бурси до Семінара, а в ненависті шефа її (бурси) до тодішнього Ректора Духовної Семінарії. Ставши єпископом, завдяки здобутих симпатій у верхівці Римської Церкви, ще під час своїх студій, знайшов шлях до дальшої кар'єри. Тепер пішла вона по лінії „гура-патріотизму” і то цілком крайово-галицького, з підкресленням архикатолицизму та нехоті до наддніпрянців, а тим і до самої унійної ідеї.

Як попереду вже сказано, зовсім протилежною особою був єпископ Б. Він далекий був від самолюбства та волів для себе мати популярність серед маси, ніж авторитет свого власного сану. Став він єпископом за протекцією впливового дідача, у якого колись учив дітей. Добра і мила людина, але завелика фамільярність із вірними, шкодила йому й самій церкві. Дві другі дієцезії в Галичині, для унійної справи, не мали найменшого значення.

Треба признати, що римо-католицька церква, а частково і греко-католицька, свої немочі та помилки вміє далеко краще закривати перед світом, ніж інші церкви. Не тільки маленька пляма, але й найбільша, негайно іде в забуття, навіть і тоді, коли вона була розреклямована. Прикладом може бути справа беатифікації покійного Митрополита Андроя. Організована єпископом Б. та ним же відданий провід людині, про яку навіть

і я добре знав та остерігав тут в Канаді особу, яка тим займалася.

Загально греко-католицьке духовенство було замкнене в собі і частково трохи заскорузле. Воно скоріше було духом провінції, а не зовнішнього світу. Мало воно життєву ціль головним чином власну, до того ще було підточене москвофільством, яке навіть і за моїх часів мало ще вплив у церкві. Не бракувало йому апатії та лінивства у виконанні своїх обов'язків, особливо у справі виховання молодого покоління свого народу. В цім відношенні духовенство римо-католицьке вище стояло під оглядом жертвенности та ретельности у виконанні своїх душпастирських обов'язків. Та і не диво, бо своєю духовістю греко-католицька церква була більше зближена до православного світу, ніж до римського. Православний же світ, як такий, був також інертний і замкнутий в собі. Експансивний дух на Сході мало тільки московське православ'є. Одначе поширення його проводилось не церквою, але виключно фізичною силою держави, терором, переслідуванням — на крові й терпіннях інших віровизнань. Експансія московського православ'я, як і ціле його існування, походить з рації сутодержавного московського імперіялізму, повитого диким шовінізмом.

Характеризуючи загальне духовенство, не можна не знайти між ним і осіб діяльних, а в минулому і світлих постатей. Та одиниці, як звичайно, дають тільки поштовх до того чи іншого чину, але саме відродження потребує довшого процесу для зміни. Біда тільки в тім, що такі одиниці з'являються в нашій народі дуже рідко.

Що до унійної ідеї, то вона в них майже не проявлялася, навіть і в монастирях. Про те вони не були усвідомлені і рідко коли про неї говорили, хіба тільки в загальних розмовах.

Говорити про вороже ставлення духовенства

до наддніпрянців у Краю зовсім не можна, бо його не було, найбільше могло бути байдужим. Зате там, де добачали в ньому конкурента або перешкоду для свого становища, особливо до осіб духовних, могло бути й вороже. Боротьба за становище була звичайною річчю, а тим більше проти чужих, хіба що було б трудно його своїм заступити. Священик, наддніпрянець, про якусь кар'єру у церкві не повинен і думати, бо завжди відчуватиме недовіря до себе. Зрештою і наддніпрянців у церкві було зовсім мало. Скорше вони були „елементом сезоновим”, який попадав до неї з різних причин, але ніколи з побуджень ідейних та ще з вірою у місійну роль цієї церкви на Сході.

Думаю, що не помилюся, коли скажу, що таким винятком-могиканом був тільки я один. Скінчивши їх високу школу, за часів покійного Митрополита Андрея, я на протязі 27 літ зостався вірний цій ідеї, хоч сумнів закрався в мені ще в Галичині. В Краю відносини до мене були більше, ніж добрі, але це треба скорше віднести до впливу Великого Митрополита Андрея, а пізніше, частково, навіть і теперішнього Митрополита Сліпого.

Для поширення унії на Сході, тільки як ідеї виключно релігійної, рішуче замало. Разом із нею мусить іти ідея національна. Під цим оглядом греко-католицьке духовенство далеко перевищувало тодішнє московське православ'я в українському розумінні, де його в тих часах та ще активного, і не було. Без сумніву, українсько-католицьке віровизнання не тільки оборонило своє існування, але відродило національно і своїх вірних. Воно частково зробило у себе те, що довершив наш національний пророк Тарас для цілого українського народу. Та, на жаль, цей національний світогляд по суті скоріше був провінційно-галицький. Невелика територія давала

західним українцям можливість швидше запізнаватися та зближуватися між собою, особливо інтелігенції, а тим пізнавати і любити свій край. Соціальна різниця між ними була зовсім незначна. Інтелігенція походила із селян або зі священничих родин, які властиво і дали їй початок.

Пригадується мені, як я, захоплений тодішніми західними братами, під час визвольних змагань, оповідав одному знайомому про їх вартісні прикмети. Він відповів мені так: "Та ви помиляєтеся, це ж українські „жидки". Дійсно в тім є і доля правди, особливо, що до інтелігенції. Але їм ще дуже далеко до взаємної солідарности та національної витривалости жидівського народу, а це ж, прецінь, найважливіші і найцінніші прикмети його. На жаль, ми, українці, звичайно засвоюємо від чужинців їхні від'ємні прикмети, а не позитивні. Правда, західні українці більше витривалі в своєму краю, ніж східні українці, але за те на чужині, мені здається, скоріше заломлюються від них.

Найперше простий нарід, в своїй масі мало-свідомий, особливо з гірських 'околиць. Він є навіть слабкий у витривалості у своїй вірі та не має пошани до неї, тому на чужині легко її покидає. Він занадто амбітний у своєму "Я", при одночасній відсутності національної амбіції, характерної для всіх українців, та зарозумілий і впертий без ніяких підстав на те. Він часто нещирий та не має почуття вдячності. Останні прикмети є характерні як для інтелігенції, так і півінтелігенції.

Щодо розуміння вдячності, то, мабуть, більшість тримається „рецепти," яку мені колись подав один адвокат із С. Від'їжджаючи із Кракова до Криниці для організації там школи, я, запакувавши шматок шинки, пішов подякувати та попрощатися з одними принагідними знайомими. Колись під час втечі вони помогли мені пере-

везти мої речі, взявши їх на свій віз. По дорозі зустрівся я з тим знайомим адвокатом.

— Куди йдете та що несете? — запитав він мене. Я оповів йому свою справу. — Та що з вами, плюньте, по що такі сентименти, чи ж ви будете ще їх потребувати?

— Взагалі може їх вже і не побачу, для того і йду до них, — відповів я.

— Не робіть дурниць, ходімо краще до мене, я маю чарку, а ви шинку, то добре повечеряємо. — Ні — кажу — таки я краще піду.

Характерне ще своєю незрозумілістю у низів завзяття, а вірніше — настирливістю у осягненні задоволення своєї подразненої амбіції. Амбітність змушувала їх просто за дурницю вести часом і цілі судові коштовні процеси аби тільки поставити на своєму. Часом за якусь там курку, що залізла до городу, тягалися по судах, не жаліючи навіть продати і шматок убогого свого поля.

Доводилося і мені під час душпастирства у Лондоні часто й публічні напасті зносити від одної особи за те, що колись при ставленню паркана на подвір'ю церкви я звернув їй увагу в присутності інших осіб, що недобре виміряно лінію межі. Та моя заувага стала на довгий час причиною ненависти до мене за таку „страшну” образу його особи Годованця. Характерне те, що він на рідній землі був всього тільки наймитом у свого ю. пароха, згідно з його власним оповіданням.

Правда, ті чи інші людські немочі існують скрізь по світі і тому не бракує їх і в цілому українському народі, але може в слабшій формі. звичайно, беручи цей погляд ще до часів революції. Під півінтелігенцією я розумію головним чином осіб з недокінченими школами, які в більшості залишалися в селах у тіснішому зв'язку з народом. Вони часто ставали розсадниками вся-

кої демагогії та заколотів через свою зарозумілість і хвастовство.

Характеристичне й те, що деякі й священничі родини не зуміли виховати своїх дітей у прив'язаності до церкви, а навіть і у самій вірі, тому не один з них ставав байдужим, а той шкідником тієї ж церкви. Багато інтелігенції, притиснутої гнобителями їх рідної землі, примушено було шукати опертя існування часто виключно у власному народі, тому це і сприяло поширенню ріжного партійництва.

Про таку хиткість у вірі свого народу та слабе його розуміння у потребі прив'язаності і пошани до своєї церкви, добре знав покійний Митрополит Андрей. Тому він для скріплення своєї церкви спроваджував чужих місіонерів та взагалі радо бачив у себе чужинців. Він старався відкрити доступ із зовні, щоб розвіяти заскоружність у церкві, щоб віра була не тільки зовнішньо-обрядова, але й внутрішньо панувала в серцях вірних.

Правда, церква мала власні монастирі, однак і ченці не були вільні від хиб, вдачі і характеру свого народу, з якого вийшли. Ту дійсність народу незрівняно схарактеризував найбільший син його Іван Франко у своєму „Пролозі” до поеми „Мойсей” повитий надлюдською любов'ю до нього. Слабість власних монастирів греко-католицької церкви, особливо яскрава на чужині, де вони скоро зуміли пристосуватися до загальних умов життя та духовости даної країни, ставлячи матеріяльні здобутки понад духові цінності. Зокрема там, де у проводі їх стоять уродженці тієї країни або де єпископська влада ними не цікавиться. Можливо, що й не розуміє їх потреби, не добачаючи в них дієцезальної користі.

Як впливає дух американського „бізнесменств” на монастирі, може послужити такий факт: Я домовився з одним монастирем, а властиво з

його ігуменом, на перевіз моїх речей, і згори виконав своє зобов'язання, заплативши речами. Коли настав день перевозу, ігумен конче хотів, щоб я йому ще щось заплатив додатково. Я рішуче відмовився від доплати. Тоді ігумен зробив так: у день перевозу речей, по спільній Сл. Божій, дав мені кілька долярів, ніби за мою участь. Зате по привозі речей таки зажадав ще доплати, — мовляв, доставка речей це „бізнес”, а “бізнес” без грошей ним не є. Звичайно, я заплатив йому тими грішми, що він сам мені дав. Фізичне існування людини звичайно опановує і її духове життя. Подібно і церква улягає життєвій течії даної країни і тому старається до неї пристосовуватись, а не опановувати її.

Не так уже давно, на старість літ хотів і я, за звичаєм своїх предків, піти до монастиря. Та що ж один із монастирів радо обіцяв аж доки не переконався у слабій моїй фінансовій спроможності. Потім прямо махнув рукою на ціле мое довголітнє бажання-прохання, а свої обіцянки забули, мовчали мов набрали води в рот.

Покійний Митрополит Андрей дбав про оновлення свого духовенства, прагнучи мати якнайбільше серед нього вихованців закордонних шкіл. Та, на жаль, вдачу і характер народу не так легко змінити, та ще й народу бездержавного, поневоленого. Для цього потрібно століття, а особливо власна держава. Наглядним доказом може бути остання війна. Скільки то свідомих осіб мирного часу, навіть зпосеред духовенства і то на високих становищах у церкві, та із закордонним вихованням, ставала фольксдойчами і райхсдойчами, головним чином ізза ліпшого приділу харчів. Хоч вони не тільки в третьому чи четвертому поколінні, але і в десятому нічого спільного не мали з німцями, хіба що вчилися з ними. (Прикл.: оо. м. др. Л., Х., д-р П., к.- Л. і т.д.)

Чи ж невроджені хибі народу робили ще

вчорашніх горлиwych патріотів з духовенства цієї церкви сторонниками і оборонцями “воз’єднання” своєї віри з національним московським ворогом та до того ще й безбожником і зневажувати її перед світом? Та найбільша трагедія в тім, що на таке явище, як **перше**, ніхто не тільки не реагує, а навіть ледве не звеличує та приймає його за звичайне, просто за зеро. А це тільки свідчить про цілковитий брак глибшої свідомості та національної амбіції, гордості у нашому народі. Чи ж можна тоді дивуватися темній людині, яка за „ріща” (хворост), чи шматок хліба віддавала свій виборчий голос полякам? Чому ж тоді так дуже нарікала інтелігенція на свого “хлопа? Там частково змушувала бідноту нужда, недостатки, а тут тільки ясний брак національного сорому. Та що ж ганебніше, чи продати чужинцю виборчий голос того темняка, чи відречення його провідників від свого народу? Правда, кожний нарід має свої або подібні болячки у своєму середовищі.

Та вони для народів державних, з сильною національною свідомістю, не так уже й страшні. Народ свідомий спроможний їх усунути і оздоровити свій організм. Для такого ж народу, як ми, що тільки тепер пробуджується у своїй свідомості і державності життя, вони можуть бути смертельні. Зло скрізь є, тому і сама трагедія лежить не в нім, а в байдужості до нього, у нехоті його поборювати, а тільки приспати, а тим і зживатися з ним. Тому то для добрих прикмет, скріплюючих, що дають наснагу й силу народу, часто немає місця.

Я навів сучасний свій погляд на минулу можливість, бо про сучасну не може бути й мови для української католицької церкви стати духовим провідником для оновлення і з’єднання всього українського народу в його духовності. Я думаю, щоб комусь щось дати, то треба його мати в

себе. Українська католицька церква сама в собі не має цих потрібних високих вартостей для роздачі, бо і сама посідає тільки те, що й інші мають.

Цей мій погляд усталився після близько сороколітнього мого співжиття із вірними цієї церкви та двадцятисемилітньої безпосередньої духової праці в цій церкві. Навів я головним чином від'ємні прикмети цієї церкви, які, звичайно, неутралізують її додатні сторони, що існують в ній. Найважливіше знати, яку свідомість та підготовку для тої великої місії мала сама церква та як вона реагувала на неї.

Я вже раніше висловив погляд, що вона не мала ширшого розуміння, а тим більше аспірації для тієї ідеї. Тому й надії Римської церкви, висказані ще в 1629 році Папою Урбаном VIII: "*Per vos, mei Rutheni, Orientem convertendum esse spero.*" (О, мої Русини, сподіваюся, що через ваше посередництво буде навернений Схід), можуть бути зараз тільки мріями та бажаннями, але не здійсненими. На мою думку, однією із причин великої нехоті до католицизму слов'янських народів, за винятком москалів, це специфічна відміна у ментальності Римської церкви, повитої духом макіявелізму прищепленого в Римській церкві Орденем Єзуїтів. Правда, Римська церква рішуче відкидає ці закиди, та, на жаль, зовсім заперечити та усунути їх існування трудно. Чи ж не ця специфічна ментальність Римської церкви наказувала їй ігнорувати, понижувати та ображати найбільш численно з'єднаних з нею вірних, як і цілий український нарід, а це все для здобуття собі симпатії у московського народу, нашого ворога? Це така подяка вірним тієї унійної церкви, яка на протязі трьох століть складає жертви і терпить переслідування за вірність Римському престолові. Це ж пряме признание для зусиль російської церкви, літера-

тури та історії зробити з московського диявола — янгола, „народа богоносця“. Це теж і схвальне звеличення для тієї російської православної церкви, особливо сучасної, у якій християнство є чи не найбільшим спотворенням, — брехнею століть. (Дивись — “Послання” найвищого Архипастиря Римської Церкви до “Народів Росії”, з дня 7 липня 1952 р.).

Засаднича теза, що „мета виправдує засоби“ — є протинна християнству і самій вірі в Бога, хоч би це робилося в ім'я Його слави. Одрначе не помічати її застосування в житті церкви неможливо. Тому навіть і деякі католицькі держави колись спротивились діяльності Ордену Єзуїтів. Можна хіба сказати, що тепер вони далеко лагідніші по формі, на зовні, ніж були колись. Під сучасну пору Росія „перевиховує“ всіх слов'ян в одному котелку, поширивши засади Макіявеллі в безконечність, пристосовувавши їх до віри в матеріалізм, зовсім усунувши поняття добра і зла. У майбутності це може спричинити зміну в ментальності слов'янських народів. Говорячи про таку можливість у слов'янських народів, на мою думку, треба вилучити від них москалів і поляків. Адже перші є творцями нової духовости за своєю подобою і вподобою, а в поляків католицизм нерозривний із національними прагненнями, з асиміляцією в своїй уяві.

Духові сили та призначення греко-католицької церкви я створив сам у собі і то під час аномальних умов життя, в часі визвольних змагань. будучи сам звичайним ляхом у цих справах. Як греко-католицьку церкву, так і цілу західню частину українського народу я тоді сприймав і уявляв на підставі перших вражень від зустрічі та тимчасового співжиття з окремими одиницями та групами тієї частини України. В таких бурхливих часах люди взагалі бувають далекі від дійсности свого “Я”. У більшості живуть ві-

рою в мабутнє, мріями; не завжди реально оцінюють дійсність...

Створюючи в своїй уяві ідею духового відродження свого народу через греко-католицьку церкву, я тоді ще не знав і самої сили впливу церкви на людину. Я не знав, як взагалі задалеко сягає її вплив на психічний стан людського характеру. Що благородний вплив церква має і на цій землі, поза своєю головною ціллю вічного життя для людини, то немає жодного сумніву. Але чи вона одна вистачальна для ушляхетнення характеру і вдачі людини, як у це я колись вірив? Дійсність життя показала цю „правду” інакшою.

Деякі мрійники створюють в уяві своїй на цій землі одні тільки помилки, і приходять до розчарування, коли вони основують свої ідеї поза життєвою дійсністю. Вони тоді стають жертвою своїх же власних помилок. Помилка — це одна із притаманних рис людини, як сотворіння недосконалого. Часто помилка веде людину через цілий її життєвий жлях і людина з нею ж і вмирає, залишаючи осторогу наступним поколінням, які на жаль, найчастіше не зважають на ті помилки, не аналізують і самі повторяють їх далі...

Сучасна спільна недоля цілого українського народу в своєму довшому процесі цієї трагедії, можливо, зможе витворити такий цілющий бальзам, який загладить різнородність у характерах двох братів. Адже повстала вона через довгі століття їх відділення. Тоді створиться один тип українця не тільки під національним оглядом, але й під оглядом психологічним вдачі його. Та коли б спільний час з якихось причин і не встиг би вигладити наші нерівності, то все ж таки наблизить до спільного життя. Дай Боже, щоб це тільки сталося якнайшвидше.

Оповідючи про своє життя від початку ре-

волюції на Сході, я не мав на меті писати якісь спогади минулого, а тільки зробив побічний перегляд розвитку подій та моїх плянів і надій за той період. На жаль, вони, зустрівшись з життєвою дійсністю виявилися нереальними і помилковими.

Та ці прийняті за правду помилки виявили сумні наслідки на старості літ. Я уподібнився долі того мрійника світової держави (Дейвіса), який вирікся свого краю, а чужі його ніде не визнають. Щось трохи подібне сталося й зо мною. Добровільно і я покинув своїх земляків, шукаючи розв'язки своїх мрій на другому кінці української землі. Та звідтіля усунено мене після двадцяти семи років праці ,навіть без подання причин. Я був замкнутий у своїй власній ідеї і ніде її назовні не пропагував, бо скоро зродився в мені сумнів, щодо її доцільності. Я тільки з посвятою працював для тієї частини свого українського народу, яка не потребувала мого власного переконання.

Описуючи свої переживання і страждання, я виходив із засад, що всі вони повстали з моєї власної вини, а властиво, як наслідок моїх помилок. Тому я і був далекий від наміру когось образити чи перекрутити дійсність, а мав на меті тільки голі факти. Подав тільки так, як переживав, бачив і розумів.

Говорять, що правда колить в очі, а тим самим і дійсність не повинна б існувати. Та всім відомо, що вона існує без огляду на те, чи когось мила, чи ні.

Для об'єктивності мушу навести дещо з пізніших часів, що нижче і подаю.

Витворене становище Ординаріятom і деякими особами з духовенства до мене було незмінне приблизно до весни 1958 р. Потім ставлення до мене раптово змінилося і то в протилежному напрямі. В основі цієї зміни було їх бажання

намовити мене на поворот до душпастирської праці поза Торонтом. Це легко давало ініціаторам потрібну користь. А саме: пішло б у забуття все дотепер спричинене мені, позбулися б такої прикрої для них моєї присутності в Торонті та відпала б можливість моїх претенсій до них.

Зазначилася тоді зміна і в бувших моїх парафіян в Лондоні, які різними способами стали підкреслювати вислови свого жалю за мною та про свої помилки. Скаржилися, що утримування для них парафії збільшилося у три рази; повстали великі борги та взаємна незгода між ними. Навіть виявляли свою прихильність у формі матеріальної допомоги для мене. А це підтверджує, що не громада вірних була проти мене, а політика „активу”.

Цей новий курс Ординаріятської політики, у змінних формах, протягнувся аж до осені. У жовтні місяці я мав прикрий випадок від авта, який запровадив мене до шпиталю, де я пролежав більше двох місяців. Часто відвідували мене цивільні особи, але з духовенства ж, окрім 2-3 осіб, ніхто до мене і не заглянув. По виході зі шпиталю я ще над три місяці не виходив із хати. За цей тяжкий для мене час тай потім, духовенство мов зовсім забуло про мене. Натомість бувші парафіяни продовжували виявляти свій жаль за мною і навіть просили мене забути про всі кривди та повернутися до них. Це доказ, що український нарід зберіг у глибині своєї душі, особливо в нещасті, високі і благородні прикмети її. Віковична неволя нашого народу, не зважаючи на всі зусилля його національних ворогів, неспроможна була вбити в ньому високих виявів людяности. Зате з прикрістю треба ствердити, щодо деяних осіб з духовенства, що спричинили мені зло, цього ніяк не можна виправдати. Чей же їх совість без порівнення більше обтяжена щодо кривд моєї особи. Ніхто з них не відчув

потреби, при достатності приміщень, уділити мені хоча б куточок за мою 27-літню працю та за “щедрі обіцянки” свого єпископа.

Для підтвердження своєї думки про щирість і жаль бувших моїх парафіян, наведу декілька уривків з їх листа до мене (з оригіналу). Ось тих кілька уривків:

. . . Взагалі у нас тепер є страшний розкол в громаді — Ліга жінок розв’язана отцем парохом... Дальше щодо господарської частини — є грошові справи з бувшим скарбником. Один одного зовуть злодіями, так що навіть було погрожування судом, і дальше є непорядки з минулим скарбником. Ми хотіли то раз уже полагодити ті спори між отцем і скарбником і попросили на засідання бушого скарбника. Одначе, коли на засіданню почалася між ними в цій справі дискусія, то як влетіли до канцелярії їмость і її мати, то розпочали таку сварню, що розігнали і саме засідання. Ми такого ще не бачили, щоби так представлялися інтелігентні пані, а бушого скарбника прозвали так, що соромно, скорше не для скарбника, але для них самих, бо видно скарбник нічого не винен . . .

. . . Ті гроші, Отче, що збирали на домагання всіх громадян Лондону для Вас, то видно отцеві не було мило чи заздрісно. Не знаємо, як довго потім Ви мали той нещасливий випадок з автом з того часу як Вам ті гроші привезли, бо Наш Отець по тім випадку сказав: „не було мого благословенія, то всі гроші порозсипалися по вулиці.” Прикро, Отче, згадувати, що наш Отець так відноситься, наколи Ви, Отче, казали від себе, щоби шанувати отця і Ви все ставали в його обороні . . .

. . . Як наш Отець висловлюється погано супроти людей, як каже скоро я всіх зловлю за морду, або прозиває козлами, баранами. Як

треба щось справити, то каже отець: я знаю що я роблю, а як треба буде грошей, то баняки дадуть . . .

. . . Ми би Вас просили Отче о бодай якусь можливу для нас пораду...

. . . Тут мені люди не дають спокою, що би я був з Вами, чи Ви би не згодні були вернутися до нас назад. Люди кажуть, що нас Бог покарав за Вас. Що Ви дійсно були у нас мучеником, а тепер такі вигоди. Все є. А отець сам не знає чого він ще хоче, та ще й каже, що його люди не шанують . . .

Наприкінці хотілося б відповісти на ті численні запити багатьох, що їх я мав усно і на письмі. За що, мовляв, мене усунено від активної праці в Українській Католицькій Церкві. Признаюся, що на цей запит з певністю відповісти навряд чи можливо. Тут можуть існувати різні здогади. Особи, які цього довершили, причину скрили, приховали кінці і думаю, що ніколи і не виявлять, бо вона затемна для денного світла. Одначе, я думаю, що і наведений мною раніше погляд знайомого мені доктора міг і не бути єдино вирішальним. Чейже в плянах тих осіб могли бути й інші бажання. Ще вражає тут і завелика щедрість на обіцянки й запевнення про всебічну опіку наді мною — зі сторони єпископа, по здачі мною парафії, що було лише заохоченням для мене. Тому і не виключене, що хотіли звільнити парафію для своєї людини. Лондон — це місто великої будучности з усіма претенсіями на краще університетське місто в Канаді та з ліпшим кліматом. До створення сталої в Лондоні парафії ніхто з духовенства ним не цікавився. Коли ж по 7 роках тяжких зусиль все потрібне заіснувало та повстали наочні дані на добру будучність парафії та ще із чистою готівкою, легко могли знайтися і охочі. Від таких інтриг Церква ніколи не була гарантована.

Засадничо, коли б Ординаріят не мав у своїх плянах бажання мене позбутися, то єпископ на моє прохання про відпустку, повинен був сказати відверто, що він такої не може мені дати, або мав запропонувати мені змінити місце в своїй єпархії. Замість того, він скоріше мене заохочував своїми всебічними обіцянками і тільки просив про найкращу здачу парафії. Коли ж я виконав його прохання і здав парафію, єпископ просто, без усякого попередження, усунув мене від усякої праці, забувши за всі свої обіцянки. Таке поступовання можливе тільки в Церкві, бо в цивільних організаціях існують, як не закони, то якісь певні засади та ще й для осіб, які прослужили поверх чверти століття (27 років).

Ми, українці, не здібні і не хочемо приваблювати до себе не тільки чужинців, але навіть і своїх. Особливо це помітно в Українській Католицькій Церкві, де особі, з інших сторін української землі, трудненько знайти не тільки рівноправности, але навіть і безсторонности в тому середовищі. Зате наші національні вороги, особливо поляки й москалі, у великій мірі свій розвиток завдячують чужинцям. Наочним прикладом є московська імперія, яка не тільки створила свою велич чужинецьким елементом, але й ціле культурне надбання, під кожним оглядом, завдячує чужинцям. Москалі не тільки зуміли чужинців використати для себе, але зробили їх ще й найбільшими своїми патріотами. Щоправда, не в усіх точках це порівняння збігається, бо ми, на жаль, ще й досі нарід бездержавний.

Однаке я не думаю, щоб щільне відділення, замкненість у собі, було добрим чинником для скріплення і збереження Української Католицької Церкви. Правда, що на це склалося багато причин та ще при хиткій і довірливій вдачі вірних. Століттями переслідувана московським православ'єм та польським войовничим католициз-

мом, вона через інстинкт самозбереження певно і примушена була йти цим шляхом. На жаль, така замкнутість, та ще в стислих межах Галицької волости, породила нехоть і недовір'я навіть до прозелітів свого власного українського народу. Тому то для такої одиниці, як я, і не могло ніде знайтися — хоча б згадки! — про її довге перебування в Українській Католицькій Церкві. Думаю, що ця причина і примусила о. мітрата д-ра Л. приписувати, в описі заслуг архієпископа Б., і такі йому чини, до яких він не тільки не мав ніякого відношення, але ніколи в тому періоді там і не був. Зате такий спосіб дав нагоду о. мітратові оминати ім'я особи, яку не повинно виявляти. Про можливість якоїсь помилки не може бути й мови, бо, чейже, о. мітрат користувався гостинністю тієї особи в тій інституції, яку він записав до заслуг архієпископа Б., та і добре знав ту особу поперх 40 років. Така тактика Церкви не могла не вплинути на факт, що наші обидві Українські Церкви, на великий жаль, так і не стали чинником, що скріплює нашу еміграцію і без того вже пережерту партійництвом.

Сучасна Католицька Церква належить до найорганізованіших і до найдисциплінованіших церковних організацій. Тисячолітній досвід витворив у ній засади, основані не тільки на християнській науці, але й на абсолютизмі монархічного устрою. Та ці організаційні риси в ній приховують у собі і від'ємні сторони. Всі зусилля церковної організації спрямовані насамперед на збереження авторитету і престижу для себе. З уваги на це для неї миродайне все людське, а не Боже. А тому і повсякчасні справи вирішуються під кутом збереження престижу даного ієрарха, а не в дошуканню справедливості . . . При таких умовах доказати в церкві свою правду чи кривду — річ майже даремна, а особливо, коли маєте спра-

ву зі своєю безпосередньою духовною владою. Тут найшвидше все залежить від індивідуальних особливостей характеру самого зверхника, а не від ієрархічної драбини.

Та й засади в ній основані на християнській науці, також не завжди є непохитними, як це виглядає назовні. Прикладом може бути тайна подружжя, якої Католицька Церква й є найбільшим оборонцем. Скільки ж є в парафіях нешлюбних родин!.. Одначе, це не є перешкодою, коли члени таких родин є корисні у плянах і діях провідника церкви. Гріхи тоді таких членів забуваються і не добачаються, вони часто стають активними і важливими чинниками в церковних організаціях.

Взагалі, пізнаючи ближче життя церков, напевно буде видаватися, що Божі закони є в них швидше для зовнішнього вжитку, бо в дійсності керує ним звичайна людська політика, яка в основі є часто протихристиянська, в якій вирішальним чинником є закон сили.

Що ж вплинуло на еміграції на нашу національну трагедію, що й релігія стала причасною до лав роз'єднуючих сил нашого народу? Причин що до цього є багато. Але найголовніше — це, я думаю, **брач глибокої державницької ідеї** в нашого народу. А тому і патріотизм наш поверховий і „кволий”, силою якого є лише „пописи” й „слова”, а не серце і розум. Це й є головна причина, чому партійництво та релігійна нетолерантність опанували нас. Вважаю, що це і є основні причини такого жакливого явища, що ми неспроможні й дітей наших виховувати та вчити в одній школі. Ми й цвіт нашого народу — нашу зміну, молодь, ділимо за релігійною та партійною приналежністю.

Нетвердість цієї ідеї в нашій народі не дає нам спромози позбавитися своїх хиб і пристрастей — в ім'я всеоб'єднуючого ідеалу для люди-

ни державности, того толовного цементу для кожної нації й для здобуття собі волі. Ця ідея, під час визвольних змагань, не зоріла належно в українській душі та не була ясною у провідній верстві, такою вона залишилася і тепер. Скорше сприймаємо ми її лише серцем, а не розумом. Видно, що історія не навчила нас і досі.

Малорозуміння державницької ідеї більш помітне у східних українців, ніж у західних. Ріжницю цю треба шукати в історичному минулому нашого народу. Крім цього, велику руїнницьку силу в нашому розбитті відіграють і ворожі сили та частково наша зрадницька вдача . . .

Без пізнання наших власних хиб та усунення їх трудно або й неможливо здійснити наші одвічні мрії й прагнення до власної держави—“Засіяти у народів вольнім колі” та „глянути, як хазяїн домовитий по своїй хаті і по своєму полі”.

Коли не заговорить у нас ясніше розум і глибше серце, то народ наш і надалі залишиться: “Замучений, розбитий, мов паралітик той на роздоріжжі людським презирством, ніби струпом вкритий” (“Мойсей” І. Франка).

Стали ми подібні до сучасного свободолобного світу, який шукає виходу із свого, ним самим спотвореного, зачарованого кола, але без попереднього усунення закулісних темних сил, та без розв'язки квестії світового жидівства.

Ми, українці, повинні нарешті зрозуміти і усвідомити, що наша воля і державність можуть заіснувати виключно і тільки на руїні московської імперії. Від часів Атtili і Джингісхана світ не знає злочиннішої держави від Московії, яка на протязі 500 літ несе руїну і загладу всім народам на Сході Європи.

Насильно втиснувшись у слов'янські народи, цей гібрид фінсько-угорської крові став для них синонімом диявола зі всіма прикметами цього духу зла. Боротьба ж з дияволом можлива тіль-

ки його власними методами, які, супроти нього, дозволені й самим Творцем.

Маючи такого диявольського ворога, який визнає виключно тільки силу і не узнає права на життя уяремлених ним народів, окрім свого власного, — український нарід повинен найперше відродити своє власне „Я” і позбутися всіх хиб, які є спричинниками нашої власної немочі:

1. Найперше, ми мусимо позбутися зрадливості і нестійкості своєї вдачі.

2. Виробити в собі карність і послух для осягнення своїх ідеалів.

3. Позбутися своєї особистої хворої амбіції, лінивства, хвастовства і взаємної ненависті, а викликати в собі сильну національну амбіцію і гордість, яких так дуже нам бракує.

4. Позбутися своєї рабської довірливості, вислужливості й пошани до свого ворога, а заступити їх, у відношенні до ворогів наших, всіма тими методами, які ворог вживає на знищення нашого народу.

5. Позбутися в собі нахилу до пасивності, чутливості, холопства, недержавності й отаманства, а набути гін до законності, людського права і поміркованості та мати ясне усвідомлення своєї цілі і середники до її осягнення.

6. Поставити за мету свого життя: зробити якнайбільше шкоди і зла своїм ворогам, не перебираючи ніякими засобами для осягнення цієї святої для нас мети — державності.

7. Встаючи і лягаючи, ми мусимо зберігати повсякчасно в собі ненависть до свого одвічного ворога і передавати це все своїм поколінням.

8. Виплекати взаємну між собою єдність, згоду і любов та зберігати в собі безмірну відданість своєму народові і його державницькій ідеї, яка має стати основою цілого нашого життя. Тільки так відроджені в своєму „Я” ми не будемо намарно проливати кров найкращих синів

свого народу і тоді на руїнах наших ворогів засяє наша воля і повстане вільна Українська Держава.

Коли ми дійсно хочемо бути державним народом і господарем на своїй рідній землі — Україні, то найперше мусимо відродити себе самих й позбутися страшних хиб нашої вдачі і характеру, які ми оддідили від далеких наших прапредків — антів, — по своєму походженню від них, як про це впевняють історики. А тих наших прапредків схарактеризував візантійський цісар Маврикій в роках 582—601 так: „А коли вони (анти) порізняться між собою, ніколи вже не погодяться, ніколи не тримаються спільного рішення. Бо кожний з них має свою думку і ніхто не хоче уступити другому. Тому що у них багато князів, які живуть у незгоді, не шкодить позискати одних проти одних, чи подарунками, чи слушністю, головню тих, що живуть близько границі . . . ” (За журналом „Український Огляд” , ч. 2. 60 р.).

Отже вдумаймося, чи змінилося щонебудь за ті тисячеліття у нашій вдачі й характері? Рішуче ні! Те саме було у нас за княжих часів, в гетьмансько - козачий період, те саме, якщо не гірше і за нашої сучасности. Змінялись тільки уставові форми влади. Були князі, за ними прийшли гетьмани, потім республіка, знову гетьман, директорія, а тепер навіть настало повне безвладіє, різне партійництво, яке взаємно себе поборює та розбиває народню єдність. Цілі гори патріотичних слів, а zero діл, які взаємно собі протирічать.

Кожна партія починає трохи не від себе і саму історію. Зарозумілість, підступ, нещирість, облуда і т.п. замінили серце і розум державницької ідеї у партійних взаємовідносинах. Словом, дух отаманщини та звичайний бізнес запанував у нашому еміграційному житті. Кривава трагедія останніх визвольних змагань та її наслідки для

нашого нещасного народу, не стали для нас жодною наукою.

В сучасну пору загрожене і саме буття нашого народу, як окремої нації. Чи ж опом'ятаються наші сучасні політичні провідники, як і сама еміграція? Чи народиться серед нас сильна державницька ідея й об'єднає нас? Чи особисті та партійні амбіції та егоїзми стануть жертвою для любови до нашої України та свого народу не на словах, а ділах? Чи знайдеться у нас сила волі зродити в собі карність, послух й пошану до своєї влади, а не чужої? Та чи знайдемо серед себе діяльний, мудрий та сильний провід, що очолив би нашу еміграцію? О, Боже, як тяжко знайти віру в те!!!

Написав ці рядки не для слави й не для неслави, а хочу, щоб сини України усвідомили собі ту погубу-незгоду, що привела нас до московської, польської та мад'ярської неволі; щоб сини України, всіх її областей та закутин заглянули б в свою душу, углибились би в історію свого народу й щоб усвідомили, що всі ми діти єдиної Матері — України, що тяжка доля нас поріжнила на протязі століть, що час усім нам знову **мати свою Хату — Державу**, бо “В своїй хаті своя правда, і сила, і воля”, що всі — наддніпрянці і галичани, буковинці і закарпатці, кубанці і зеленюклинці, кримці і надволзьці і всі розсіяні на чужині та в Сибірі, в інших місцях — всі ми діти однієї **Великої і Славної Родини**, справжні кривні брати — **сини однієї Матері-України** мусимо пам'ятати, що в єдності сила: Боже, нам єдність пошли!..

Вирішив я цей денник опублікувати не з метою, щоб когось принизити, образити, показати неприглядно; не для того, щоб себе „виправдати”, чи вихвалити, а публікую цей денник для науки, для усвідомлення, для самопізнання синів України, не залежно від території, віровиз-

нання, політичних чи групових поглядів: цей денник показує наші помилки, показує, що лише в єдності, в згоді сила й наше майбутнє!..

Розбиття нас нищить і знедолює!.. Ми опинилися під чужим небом не для благ, а прийшли ми на чужину для боротьби за нашу Державу, за наш Народ, за нашу Україну, що ми всі українці і не час, не місце незгоді!..

МОЇ СПОСТЕРЕЖЕННЯ З РЕЛІГІЙНОГО ТА ГРОМАДСЬКОГО ЖИТТЯ НА ЕМІГРАЦІЇ

Розпочинаючи писати свої спогади, я усвідомлював собі, що через брак відповідних здібностей я зустрінуся з труднощами літературно-композиційного характеру. Я, однак, не зупинився перед цими труднощами і взявся до писання спогадів. Я знав, що буде тяжко викласти за певним порядком матеріал, але надіявся, що при допомозі знавців - літераторів можна буде подолати мого викладу виправити і все гарно упорядкувати.

Та справді вийшло навпаки — легше було мені написати, ніж знайти людей фахівців, які мій матеріал виправили б та скоректували б.

Я, звичайно, не думав шукати потрібних людей серед західніх українців, бо написав я головним чином про них, а для них було багато немилого в моїх „Спогадах”. Всю надію я покладав на східних українців, серед яких легко знайшлися охочі взятися за цю працю. Радо вони бралися за опрацювання матеріалу, навіть „знаходили” неіснуючі у мене письменницькі здібності. Але після ознайомлення зі змістом вони починали ставити до мене і свої вимоги. Мої „Спогади” бачте, здалися їм надто реакційними, вони, мовляв, не відсвітлюють соціалістичні ідеї, дуже поблажливі до католицизму, як релігії і т.п.

Радили і намовляли вони мене повернутись до православ'я, доказували конечність повороту

до “Прадідівської віри” і тим виправити свої помилки. Особливо завзятим був один професор, який малював мені привабливі перспективи, намагаючись ввести мене у найвищі кола православної церкви, які напевно вже мали всі потрібні інформації щодо моєї особи. Моя відмова, звичайно, затримувала дальшу літературну обробку моєї праці і цим зволікала її друкування. Такий сумний стан в житті нашої еміграції спонукав мене висловити і свої думки про нашу релігійну сучасність.

Про від’ємні риси української католицької церкви я уже досить сказав у своїх „Спогадах”, а тому хочу тепер підкреслити хоч в загальному її додатні сторони і заслуги для українського народу, як нації, беручи під увагу останнє століття її існування на рідних землях. Ця церква була безпосереднім фактором відродження західньої частини українського народу до національного життя і його розвитку. Під її впливом витворився тип українця більше схильного до порядку, до послуху з стремлінням до єдності і жертвенності, а не до анархії та отаманщини, словом з тими прикметами які, так потрібні для національної свідомості, без якої немислима й сама державницька ідея. Тож і не диво, що західні українці були творцями майже всіх національних організацій на еміграції. Роля цієї церкви стане яснішою, коли врахувати те, що віковічна неволя нашого народу зродила в ньому нахил до найбільшої покори і послуху всякій чужій владі — і до бунту і непослуху у власному середовищі. Видно, що вроджений в нас демократизм не знаходить іншого місця для свого вияву. Не можна не підкреслити відданості цієї церкви своєму народові, коли провід її не завагався і йшов воєдино з народом на тяжкі муки і теопіння. Тому і я, хоч зазнав кривди і несправедливості від проводу цієї церкви на еміграції, та не можу не

склонитися в глибокій пошані перед маєстатом такої величі і жертвенности, яку треба довго шукати в сучасному християнському світі.

Про сучасну українську православну церкву, чи радше про її суто-національний аспект, можна говорити, починаючи від російської революції, а ще вірніше, від формування її ієрархії в часі другої світової війни.

Православну ж церкву підчас двадцятилітнього панування Польщі трудно вважати суто-українською церквою. Правда, вона велично і жертвенно виявила стремління до свого власного життя на рідних землях ще перед другою світовою війною, але на нещастя, зашвидко була знищена ворогом. Говорити ж про українську православну церкву ще до часів російської революції цілком неможливо, бо, як така, скоро після Переяславської Угоди перестала зовсім існувати, не проявляючи протягом століть жодних ознак життя. Тому українська православна церква дійсно і не могла за такий короткий, та ще й бурхливий час, перевиховати своїх вірних і вплинути на формування їх національної свідомости, яка так потрібна для національного відродження.

На Великій Україні це відродження довершувалось виключно цивільними особами, з яких на жаль мало-хто спрямовував свій нарід на шлях державно-творчої ідеї, бо вони й самі її не мали. Тому-то й не дивно, що східні українці, опинившись на чужині, попливли в фарватері різних соціалізмів і створили різні ліві партії і т. д.

Не пропорціонально велика кількість ієрархів української православної церкви, опинившись на еміграції, не тільки не скріпила її, а стала одною з головних перешкод до її з'єднання і консолідації.

Суперечки і ворожнеча між двома українськими церквами виникла після розселення нашої

еміграції, головним чином в Канаді, бо в Європі їх не було.

Обидві наші церкви на еміграції через змагання за вплив на свій нарід та за індивідуальне своє скріплення, стали, на жаль, чинником не з'єднуючим, а скорше роз'єднуючим нашу еміграцію під національно-державницьким оглядом.

Для єдності народу потрібна взаємна згода та любов до нього. Як видно, церкви цих потрібних рис не мають в собі, а тому й не дбають про добро своїх людей на цій землі. Вони забувають, що зі загибеллю українського народу, як нації, зникне й українська церква, як чинник її духовності.

Історія заснування української православної церкви в Канаді ще зовсім свіжа і тому добре всім відома, навіть тим, які хотіли б про неї й не знати. Вона криє в собі багато вразливих моментів, тому краще прийняти її, як доконаний факт.

Які ж закиди висувають наші церкви для взаємного обвинувачення і навіть очорнення? Їх є багато, але, на мою думку, головних є три, а саме: 1. „Гріхи” головно минулих століть. 2. „Зрада” українського народу і ы. „Прапрадідівська віра”. Висуваючи на денне світло ці закиди та чи інша церква забуває і свідомо промовчує (для своєї „непорочности”) про себе так, неначе в її історії цих темних діл — „гріхів” ніколи й не існувало.

Деякі православні українці виявили й оприлюднили багато тяжких гріхів католицької церкви, без сумніву за поміччю самої церкви, бо таких чуть не тисячолітніх тайн звичайний християнин і не міг вигребти з тьми віків та ще на еміграції, працюючи, чи гандлюючи на кусок хліба.

Маючи на меті виключно добро свого народу, його з'єднання під національним поглядом, я не вхожу в те, скільки і яка церква на своєму життєвому шляху зробила більше зла чи добра

та різних помилок. Мене тільки дивує, чому всі ті церковні публіцисти, чи вірніше, те середовище не хоче і не пробує заглянути у свій власний „город”. А чей же тих гріхів у минулому, а у московській церкві і тепер, має досить і православна церква. Ціль такої писанини аж занадто ясна. На жаль, вона трагічна своїми наслідками, як для наших визвольних змагань, так і для нашої національної єдності.

Та найтяжчим закидом, висунутим на еміґрації, є „Зрада” свого народу. Мовляв, провідники **Західньої** православної церкви зрадили свій український народ, прийнявши унію з Римом. Оцінка цієї події залежить від „окулярів”, через які будемо на неї дивитись. Я особисто дивлюсь на наслідок і користь, яку принесла ця унія для західньої частини нашого народу. Приймаючи унію за „зраду”, хочеться запитати провід сучасної української православної церкви: Ну добре, а хто ж зрадив східню православну церкву та віддав її москалям і сам змосковщився? Невже ж тільки Царгородський патріарх продав її Москві? А де ж ті різні Четвертинські, а пізніші Прокоповичі, Яворські і безліч-безліч інших, які так по рабському славословили трон московських царів та помагали розпинати наш нарід! А може це тільки „вигадка”? Може Москва впрост силою та підступом завоювала східню українську православну церкву та фізично винищила її провід, як оце недавно зробила з ієрархією української католицької церкви в Галичині? О, ні! Провід східньої православної церкви таки продався ворогові та ще й національному і не за страх, а за совість пішов служити йому, віддавши на поталу свій український нарід.

Із „зради” західніх церковних провідників повстала українська церква, яка зуміла освідомити і оборонити свій нарід від нашого західнього ворога — поляків. „Зрада” ж східніх цер-

ковних провідників допомогла московському кату зробити з нашого народу ренегата-малороса, без національного обличчя. Наш московський ворог ненавидить і не визнає ніякої української церкви, але в своїм нещасті скоріше погодиться на українське православ'є, ніж на українську католицьку церкву. І не диво, бо католицька церква відділяє наш нарід від нашого ворога і духово, а в православ'ї він завжди буде відчувати так милі йому, а для нас смертельні, зловіщі крики української черні: „Волимо під царя московського православного”.

Третій закид „Прапрадідівська віра” — це властиво головний аргумент української православної церкви для її примату в українському народі. Ніхто не стане заперечувати, що все історичне буття нашого народу — „прапрадідівське” — є підставою нашого національного „я”. Але не можна рівно ж заперечити, що всі ці наші національні риси наш заклятий ворог у нас вкрав і присвоїв собі, включно з вірою й історією. Так у всьому оголені ворогом, коли хочемо бути окремою нацією, для свого власного рятунку, мусимо не одну справу залишити до слушного часу, зберігаючи її в собі.

Наш порятунок — у найдальшому відділенні від ворога, як у культурному, так і в духовному відношеннях, бо всяке зближення з ним — це наша загибель. Наші ж історичні права ми зможемо відновити лише у своїй власній незалежній державі, але ніколи не зробимо цього в поневоленому стані.

Ознайомлюючись після сорокалітньої перерви зі своїми безпосередніми земляками, я переконався, що вони не мають якихось рис у вдачі чи характері, які відрізняли б їх від західних українців. Навіть ті самі хиби, які я наводив у своїх „спогадах” щодо західних українців, хоч, правда, брак національної свідомости і гідности від-

чувається у них ще більше. Отже, щодо владі та характеру між ними для національного об'єднання немає ніяких перешкод. А одначе, приглядаючись до нашого національного еміграційного життя, особливо в Канаді, трудно не бачити наявності цих перешкод. Назовні ми один нарід, з одною культурою, мовою і назвою, а у внутрішньому нашому національному житті маємо неначе два народи: православний і католицький. Отже, не з'єднуємося, а роз'єднуємося. Неначе ми для окреслення свого національного обличчя лише тепер дійшли у вияві себе, тільки під знаком релігійним. І це у нас діється в той час, коли на рідних землях наш відвічний ворог дійсно проводить соборне з'єднання. Але яке? На загибель нашого народу, як нації. Там назовні два окремі народи з двома окремими культурами і мовами, але перетоплюються в один московський нарід. Чи ж посилення релігійної нетерпимости, без огляду на те, хто це робить і з якою метою, не є зрадою? І довершуємо її ще й у часі, коли нам горить земля під ногами.

Без сумніву, уже саме існування двох церков, та ще у такого бездержавного та малосвідомого народу, як ми, є нещастям. Але чи можна ж змінити цей стан в сучасний мент та ще й на вигнанні? Навіть сама тільки думка про цю проблему на публічному форумі принесла б нам велику шкоду. Тільки у власній соборній сильній державі можна цю проблему розв'язати.

Дійсно, якийсь злий „фатум” завис над долею нашого народу. Уся наша довга історія повита взаємною боротьбою, яка допомагає нашим ворогам панувати над нами. Не минув той „фатум” і сучасної нашої еміграції. До партійної нашої заїлости долучились ще й релігійні сварки. Не допустити до їх поширення може тільки сама церква. Це може вона легко зробити, ставши на шлях правд Божих, а не людських,

до чого церква і є покликана. Потрібно лише залишити взаємне обвинувачення й очорнення і здобутися на взаємну пошану і толерантність. Тільки тоді наші церкви дійсно стануть з'єднуючим чинником і джерелом нашої національної сили на еміграції і тоді зможемо виховувати наше молоде покоління в одній соборній школі.

Без повного оздоровлення взаємовідношень між нашими церквами не існуватиме і національна єдність нашої еміграції, а наші рідні школи не стануть національними твердинями у вихованню нашого молодого покоління. Необмежений вплив церкви на школу, завжди може привести до таких ганебних проявів у навчанні, як це нижче навожу:

В одній із рідних шкіл в Торонті переводила учителька Х. лекцію. На прикінці її стала питати дітей. "Скажи мені, хто такий був князь Андрій Боголюбський", — запитала вона одну, другу дитину. Вони не знали. Тоді учителька пояснила так: „Андрій Боголюбський це той князь, що напав на Київ і зруйнував церкви, бо тоді християни нищили християн". Після цього запитала знову дітей, але вони і далі не вміли відповісти. Закінчила вона лекцію так: „Пам'ятайте діти, що Андрій Боголюбський був православний чоловік". Отже навчаємо, що найбільший кат нашого народу не може бути нашим ворогом, бо він православний чоловік. Чи ж дивно, що московські церкви на еміграції удержуються головню ренегатами українського і білоруського походження. Видно, що дурман „общого котелка" й малоросійщини ще покутує між нами.

З М І С Т :

До слогадів	5
Шляхи до мрії	7
Народження ідеї	14
Мрії і дійсність	36
Винагорода	92
Шукання причини	102
Висновки	108
Мої спостереження з релігійного та громад- ського життя на еміграції	133

Всі документи, на які я посилаюся, знаходяться у мене, або між парафіяльними документами.

Парафіяльний дім. Хрестиком зазначене моє мешкання, де я пробув 5 років. Всю долину я винаймав за 50 дол. місячно, які і віддавав громаді. Зараз з приходом нового пароха дім розібрали, а збудували новий — мурований.

ЗАУВАЖЕНІ ДРУКАРСЬКІ ПОМИЛКИ

Перші 4 рядки на сторінці 53 треба читати так:

... це погодилися всі члени комітету, крім мене. Я був певний, що все це було обумовлене наперед, з метою відсунути мене від усякого впливу на будівлю та набути собі ще одного прихильника.

Сторінка	рядок	надруковано	належить
15	4	е	а
17	23	січових,	січових
19	1	вини	війни
26	22	ввявши	взявши
32	4	Посля	Після
44	1	Тельському	тельському
59	22	га	та
82	14	параіфян	парафіян
90	34	грамади	громади
104	4	забуваюць	забувають
123	36	деяних	деяких
136	24	ы	з.

